

**PROCESY INTEGRACYJNE
W GOSPODARCE ŚWIATOWEJ**

**INTEGRACJA W EUROPIE
ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ
ORAZ PÓŁNOCNEJ I POŁUDNIOWEJ**

JERZY GRABOWIECKI
AGNIESZKA PIEKUTOWSKA

PROCESY INTEGRACYJNE W GOSPODARCE ŚWIATOWEJ

INTEGRACJA W EUROPIE
ŚRODKOWEJ I WSCHODNIEJ
ORAZ PÓŁNOCNEJ I POŁUDNIOWEJ

Białystok 2021

Recenzenci:

dr hab. Alina Miruć, prof. AEH w Warszawie

dr hab. Wojciech Bieńkowski, prof. UŁa

Opracowanie graficzne:

Marek Owieczko

Redakcja i korekta:

Halina Ławnicka

Skład i redakcja techniczna:

Wiesław Wróbel

© Copyright by Uniwersytet w Białymstoku
Białystok 2021

ISBN 978-83-7431-697-2

Wydanie publikacji zostało sfinansowane ze środków
Wydziału Ekonomii i Finansów Uniwersytetu w Białymstoku

Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
ul. Świerkowa 20B, 15-328 Białystok
tel. (85) 745 71 20, (85) 745 71 02, (85) 745 70 59
e-mail: wydawnictwo@uwb.edu.pl
<http://wydawnictwo.uwb.edu.pl>

Druk i oprawa:

Hot Art Przemysław Zaczek

SPIS TREŚCI

WSTĘP	15
INTRODUCTION	18
ВВЕДЕНИЕ	21

ROZDZIAŁ 1

INTEGRACJA W RAMACH INNYCH NIŻ UE UGRUPOWAŃ ZACHODNIOEUROPEJSKICH	25
1.1. Europejski Obszar Gospodarczy	25
1.1.1. Geneza	25
1.1.2. Członkostwo	28
1.1.3. Instytucje	31
1.1.4. Efekty współpracy	34
1.1.5. Pozycja w gospodarce światowej	38
1.1.6. Perspektywy rozwoju	39
1.2. Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu	41
1.2.1. Geneza	41
1.2.2. Członkowie	43
1.2.3. Instytucje	45
1.2.4. Efekty współpracy	45
1.2.5. Pozycja w gospodarce światowej	52
1.2.6. Perspektywy rozwoju	54
1.3. Unia Beneluksu	57
1.3.1. Geneza	57
1.3.2. Członkowie	60
1.3.3. Instytucje	61
1.3.4. Efekty współpracy	63
1.3.5. Pozycja w gospodarce światowej	66
1.3.6. Perspektywy rozwoju	68

ROZDZIAŁ 2

INTEGRACJA NORDYCKA	71
2.1. Rada Nordycka	71

2.1.1. Geneza	71
2.1.2. Członkowie	73
2.1.3. Instytucje	75
2.2. Nordycka Rada Ministrów	78
2.2.1. Geneza	78
2.2.2. Członkowie	79
2.2.3. Instytucje	80
2.3. Efekty współpracy nordyckiej	84
2.4. Pozycja w gospodarce światowej państw nordyckich	92
2.5. Perspektywy rozwoju współpracy nordyckiej	94

ROZDZIAŁ 3

INTEGRACJA ŚRODKOWOEUROPEJSKA	97
3.1. Inicjatywa Środkowoeuropejska	97
3.1.1. Geneza	97
3.1.2. Członkowie	98
3.1.3. Instytucje	99
3.1.4. Efekty współpracy	101
3.1.5. Pozycja w gospodarce światowej	103
3.1.6. Perspektywy rozwoju	105
3.2. Grupa Wyszehradzka	107
3.2.1. Geneza	107
3.2.2. Członkowie	109
3.2.3. Instytucje	110
3.2.4. Efekty współpracy	111
3.2.5. Pozycja w gospodarce światowej	115
3.2.6. Perspektywy rozwoju	119
3.3. Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu	121
3.3.1. Geneza	121
3.3.2. Członkowie	124
3.3.3. Instytucje	125
3.3.4. Efekty współpracy	126
3.3.5. Pozycja w gospodarce światowej	128
3.3.6. Perspektywy rozwoju	129

ROZDZIAŁ 4

INTEGRACJA BAŁTYCKA I ŚRÓDZIEMNOMORSKA	131
4.1. Rada Państw Morza Bałtyckiego	131
4.1.1. Geneza	131
4.1.2. Członkowie	132
4.1.3. Instytucje ugrupowania	133
4.1.4. Efekty współpracy	134
4.1.5. Pozycja w gospodarce światowej	137
4.1.6. Perspektywy rozwoju	139
4.2. Rada Bałtycka	140
4.2.1. Geneza	140
4.2.2. Członkowie	142
4.2.3. Instytucje	143
4.2.4. Efekty współpracy	144
4.2.5. Pozycja w gospodarce światowej	147
4.2.6. Perspektywy rozwoju	149
4.3. Współpraca Ekonomiczna Państw Morza Czarnego (BSEC)	150
4.3.1. Geneza	150
4.3.2. Członkowie	152
4.3.3. Instytucje	154
4.3.4. Efekty współpracy	155
4.3.5. Pozycja w gospodarce światowej	156
4.3.6. Perspektywy rozwoju	158
ZAKOŃCZENIE	161
CONCLUSION	163
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	165
BIBLIOGRAFIA	167
WYKAZ SKRÓTÓW	180
WYKAZ RYSUNKÓW	181
WYKAZ TABEL	182

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION	18
--------------------	----

CHAPTER 1

INTEGRATION WITHIN WESTERN EUROPEAN GROUPS OTHER THAN THE EU	25
1.1. European Economic Area	25
1.1.1. Origin	25
1.1.2. Membership	28
1.1.3. Institutional structure	31
1.1.4. Effects of cooperation	34
1.1.5. Position in the world economy	38
1.1.6. Development prospects	39
1.2. European Free Trade Association	41
1.2.1. Origin	41
1.2.2. Membership	43
1.2.3. Institutional structure	45
1.2.4. Effects of cooperation	45
1.2.5. Position in the world economy	52
1.2.6. Development prospects	54
1.3. Benelux Union	57
1.3.1. Origin	57
1.3.2. Membership	60
1.3.3. Institutional structure	61
1.3.4. Effects of cooperation	63
1.3.5. Position in the world economy	66
1.3.6. Development prospects	68

CHAPTER 2

NORDIC INTEGRATION	71
2.1. Nordic Council	71

2.1.1. Origin	71
2.1.2. Membership	73
2.1.3. Institutional structure	75
2.2. Nordic Council of Ministers	78
2.2.1. Origin	78
2.2.2. Membership	79
2.2.3. Institutional structure	80
2.3. Effects of Nordic cooperation	84
2.4. Position in the world economy of Nordic states	92
2.5. Development prospects of Nordic cooperation	94

CHAPTER 3

CENTRAL EUROPEAN INTEGRATION	97
3.1. Central European Initiative	97
3.1.1. Origin	97
3.1.2. Membership	98
3.1.3. Institutional structure	99
3.1.4. Effects of cooperation	101
3.1.5. Position in the world economy	103
3.1.6. Development prospects	105
3.2. Visegrad Group	107
3.2.1. Origin	107
3.2.2. Membership	109
3.2.3. Institutional structure	110
3.2.4. Effects of cooperation	111
3.2.5. Position in the world economy	115
3.2.6. Development prospects	119
3.3. Central European Free Trade Agreement	121
3.3.1. Origin	121
3.3.2. Membership	124
3.3.3. Institutional structure	125
3.3.4. Effects of cooperation	126
3.3.5. Position in the world economy	128
3.3.6. Development prospects	129

CHAPTER 4

BALTIC AND MEDITERRANEAN INTEGRATION	131
4.1. Council of the Baltic Sea States	131
4.1.1. Origin	131
4.1.2. Membership	132
4.1.3. Institutional structure	133
4.1.4. Effects of cooperation	134
4.1.5. Position in the world economy	137
4.1.6. Development prospects	139
4.2. Baltic Council	140
4.2.1. Origin	140
4.2.2. Membership	142
4.2.3. Institutional structure	143
4.2.4. Effects of cooperation	144
4.2.5. Position in the world economy	147
4.2.6. Development prospects	149
4.3. Black Sea Economic Cooperation	150
4.3.1. Origin	150
4.3.2. Membership	152
4.3.3. Institutional structure	154
4.3.4. Effects of cooperation	155
4.3.5. Position in the world economy	156
4.3.6. Development prospects	158
CONCLUSION	163
BIBLIOGRAPHY	167
LIST OF ABBREVIATIONS	180
LIST OF CHARTS	181
LIST OF TABLES	182

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	21
----------------	----

ГЛАВА 1

ИНТЕГРАЦИЯ В ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЕ ГРУППИРОВКИ, КРОМЕ ЕС	25
1.1. Европейская экономическая зона	25
1.1.1. Генезис	25
1.1.2. Члены	28
1.1.3. Институты	31
1.1.4. Эффекты сотрудничества	34
1.1.5. Позиция в мировой экономике	38
1.1.6. Перспективы развития	39
1.2. Европейская ассоциация свободной торговли	41
1.2.1. Генезис	41
1.2.2. Члены	43
1.2.3. Институты	45
1.2.4. Эффекты сотрудничества	45
1.2.5. Позиция в мировой экономике	52
1.2.6. Перспективы развития	54
1.3. Союз Бенилюкса	57
1.3.1. Генезис	57
1.3.2. Члены	60
1.3.3. Институты	61
1.3.4. Эффекты сотрудничества	63
1.3.5. Позиция в мировой экономике	66
1.3.6. Перспективы развития	68

ГЛАВА 2

СКАНДИНАВСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ	71
2.1. Совет Северных Стран	71

2.1.1. Генезис	71
2.1.2. Члены	73
2.1.3. Институты	75
2.2. Совет Министров Северных Стран	78
2.2.1. Генезис	78
2.2.2. Члены	79
2.2.3. Институты	80
2.3. Эффекты сотрудничества Северных Стран	84
2.4. Позиция в мировой экономике Северных Стран	92
2.5. Перспективы развития сотрудничества Северных Стран	94

ГЛАВА 3

ЦЕНТРАЛЬНОЕВРОПЕЙСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ	97
3.1. Центральноевропейская инициатива	97
3.1.1. Генезис	97
3.1.2. Члены	98
3.1.3. Институты	99
3.1.4. Эффекты сотрудничества	101
3.1.5. Позиция в мировой экономике	103
3.1.6. Перспективы развития	105
3.2. Вышеградская группа	107
3.2.1. Генезис	107
3.2.2. Члены	109
3.2.3. Институты	110
3.2.4. Эффекты сотрудничества	111
3.2.5. Позиция в мировой экономике	115
3.2.6. Перспективы развития	119
3.3. Центрально-европейская ассоциация свободной торговли	121
3.3.1. Генезис	121
3.3.2. Члены	124
3.3.3. Институты	125
3.3.4. Эффекты сотрудничества	126
3.3.5. Позиция в мировой экономике	128
3.3.6. Перспективы развития	129

ГЛАВА 4

БАЛТИЙСКАЯ И СРЕДИЗЕМНОМОРСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ	131
4.1. Совет государств Балтийского моря	131
4.1.1. Генезис	131
4.1.2. Члены	132
4.1.3. Институты	133
4.1.4. Эффекты сотрудничества	134
4.1.5. Позиция в мировой экономике	137
4.1.6. Перспективы развития	139
4.2. Балтийский совет	140
4.2.1. Генезис	140
4.2.2. Члены	142
4.2.3. Институты	143
4.2.4. Эффекты сотрудничества	144
4.2.5. Позиция в мировой экономике	147
4.2.6. Перспективы развития	149
4.3. Организация черноморского экономического сотрудничества (ОЧЭС)	150
4.3.1. Генезис	150
4.3.2. Члены	152
4.3.3. Институты	154
4.3.4. Эффекты сотрудничества	155
4.3.5. Позиция в мировой экономике	156
4.3.6. Перспективы развития	158
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	165
БИБЛИОГРАФИЯ	167
СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ	180
СПИСОК РИСУНКОВ	181
СПИСОК ТАБЛИЦ	182

WSTĘP

Po zakończeniu drugiej wojny światowej integracja europejska podlegała ewolucji i skutkowała powstawaniem ugrupowań integracyjnych, z których większość objęła Europę Zachodnią. Najmniej „sowietyzowana” Europa Środkowa i Wschodnia również uległa integracji gospodarczej, chociaż raczej wymuszonej w ramach Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG). Głównym celem RWPG było „dzielenie” się zadaniami gospodarczymi. Pod koniec lat 60. XX w. w przekazie propagandowym zaczęto mówić o „integracji socjalistycznej” jako o przeciwwadze dla procesów integracji europejskiej, które nabierały wówczas realnych kształtów.

W Europie Zachodniej poza UE koncepcje integracyjne były realizowane w formie postulatywnej i zinstytucjonalizowanej, do których zalicza się m.in. Europejski Obszar Gospodarczy (EOG), Unię Beneluksu, Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (EFTA) czy Radę Nordycką. W Europie Środkowej i Wschodniej oraz Południowej funkcjonują także różne regionalne ugrupowania integracyjne, w tym: Inicjatywa Środkowoeuropejska (CEI), Grupa Wyszehradzka, Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (CEFTA), Rada Państw Morza Bałtyckiego, Rada Bałtycka czy Współpraca Ekonomiczna Państw Morza Czarnego (BSEC). Nie stanowią one konkurencji dla UE, lecz niekiedy istotnie ją wspierają i uzupełniają.

Działania podejmowane przez niektóre regionalne ugrupowania integracyjne funkcjonujące w Europie Zachodniej poza UE stanowiły inspirację dla samej UE w zakresie dalszego rozwoju procesów integracyjnych. Przykładem jest powstała w 1944 r. Unia Beneluksu, która objęła Belgię, Holandię i Luksemburg. Inne ugrupowania, jak EOG czy EFTA od początku

swego funkcjonowania postrzegane były w kontekście przyszłego członkostwa w UE lub jako alternatywa akcesji do struktur unijnych. Z kolei wspólnym mianownikiem integracji w ramach Rady Nordyckiej i Nordyckiej Rady Ministrów od kilkadziesiąt lat są podzielane wartości państw regionu.

Zapoczątkowane na przełomie lat 80. i 90. XX w. w Europie Środkowej i Wschodniej przemiany systemowe stały się impulsem do przewartościowania sensu funkcjonowania i roli dotychczasowych struktur tzw. bloku wschodniego. Wyzwolenie się spod dominacji ZSRR pozwoliło krajom regionu na suwerenny wybór ścieżek rozwoju. W celu zagwarantowania nieodwracalności transformacji ustrojowej i gospodarczej państwa Europy Środkowej i Wschodniej podjęły radykalne zmiany w polityce zagranicznej. Znalazło to wyraz z jednej strony w dążeniu do członkostwa w strukturach UE, NATO, GATT/WTO i OECD, z drugiej natomiast w zainicjowaniu, a następnie zacieśnieniu współpracy w regionie. Na obszarze Europy Środkowej i Wschodniej obserwować można jednocześnie funkcjonowanie wielu podmiotów noszących znamiona organizacji międzynarodowych lub ugrupowań, integrujących kraje na płaszczyźnie gospodarczej i/lub politycznej.

W końcu 1989 r. powstała CEI jako forum konsultacyjne koordynujące współpracę w zakresie ochrony środowiska, kultury, nauki, transportu, telekomunikacji, małych i średnich przedsiębiorstw. Geneza ugrupowania sięga jednak współpracy subregionalnej Austrii, Węgier, Włoch i Jugosławii. Wówczas grupę tych państw nazwano *Quadrangonale*. Po przyjęciu w maju 1990 r. Czechosłowacji nazwa uległa zmianie na *Pentagonale*, a od lipca 1991 r., wraz ze wstąpieniem Polski – *Heksagonale*. Po wyodrębnieniu się Czech i Słowacji, a także na skutek rozpadu Jugosławii, w 1992 r. zdecydowano się na stosowanie uniwersalnej nazwy – CEI.

W lutym 1991 r. Czechosłowacja, Polska i Węgry powołały Grupę Wyszehradzką, a w grudniu 1992 r. podpisały CEFTA. Organizacje te, pomimo różnic dzielących państwa członkowskie, przyczyniły się do zbliżania społeczeństw i liberalizacji handlu wzajemnego, sprzyjającego późniejszej akcesji do UE.

Utworzone na początku lat 90. XX w. Rada Państw Morza Bałtyckiego i Rada Bałtycka różnią się odmiennymi okolicznościami powołania oraz

zakresem pełnionych funkcji. Głównymi przesłankami ich powstania były wspólne problemy państw sąsiadujących, w tym zwłaszcza odpowiedzialność za stan środowiska naturalnego Bałtyku i jego ochrona przed skażeniami. Przesłanki ekologiczne z czasem zaczęły ustępować wspólnemu celowi, jakim jest wzmocnienie współpracy państw regionu, prowadzące do większej stabilności politycznej i ekonomicznej.

Morze Czarne leży w centrum trzech ważnych obszarów, tj. Bałkanów, basenu Morza Kaspijskiego i Kaukazu. Łącząc Europę i Azję oraz Azję Środkową i Bliski Wschód ma strategiczne znaczenie ze względu na transport i istniejące korytarze oraz zasoby ropy i gazu ziemnego. Niestabilność w tym regionie może mieć negatywne konsekwencje dla gospodarki światowej. Dlatego też utworzona w 1992 r. BSEC ma na celu rozwijanie współpracy oraz promowanie stabilności i pokoju w obszarze Morza Czarnego.

Celem publikacji jest ukazanie wielowymiarowości i złożoności procesów integracyjnych występujących poza UE. Zdaniem autorów monografii brak członkostwa nie oznacza braku integracji, ponieważ w pewnym stopniu państwa pozostające poza UE są z nią zintegrowane ze względu na stan prawny, w jakim funkcjonują oraz rozwinięte relacje gospodarcze. Autorzy, mając na względzie rozwiązania prawne, akcentują specyfikę ekonomiczną procesów integracyjnych i aktualne wyzwania w kontekście zmieniającego się dynamicznie otoczenia.

Autorzy mają nadzieję, że ze względu na zakres tematyczny i aktualność omawianej problematyki monografia spotka się z życzliwym przyjęciem i będzie służyła jako źródło informacji dla studentów i wykładowców oraz zainteresowanych przedstawicieli praktyki gospodarczej.

INTRODUCTION

After the end of World War II, European integration evolved and resulted in the formation of integration groups, most of which included Western Europe. However, 'sovietized' Central and Eastern Europe also underwent economic integration, although it was rather forced within the Council for Mutual Economic Assistance (Comecon). The main goal of Comecon was to 'share' economic tasks. At the end of the 1960s, the propaganda message began to be about 'socialist integration' as a counterbalance to the processes of European integration that were beginning to take shape.

In Western Europe outside the EU, integration concepts were implemented in a postulative and institutionalized form including: the European Economic Area (EEA), the Benelux Union, the European Free Trade Agreement (EFTA) and the Nordic Council. There are also various regional integration groupings in Central, Eastern and Southern Europe including: the Central European Initiative (CEI), the Visegrad Group, the Central European Free Trade Agreement (CEFTA), the Council of the Baltic Sea States, the Baltic Council and the Black Sea Economic Cooperation (BSEC). They do not compete with the EU but rather support and complement it in a significant way.

Actions taken by some regional integration groups operating in Western Europe outside the EU were an inspiration for the EU itself in terms of further development of integration processes. An example is the Benelux Union which was established in 1944 and included Belgium, the Netherlands, and Luxembourg. From their inception, other groups, such as the EEA or EFTA, were seen either as a pathway to future EU membership or as an alternative to joining the EU structures. On the other hand, for several decades, the common

denominator of integration within the Nordic Council and the Nordic Council of Ministers has been the values shared by the countries of the region.

The systemic transformations in Central and Eastern Europe, initiated at the close of the 1980s and 1990s, became an impetus to reevaluate how it was functioning and the role of the so-called Eastern Bloc. Release from the domination of the USSR allowed the countries of the region to independently choose their development paths. In order to guarantee the permanence of the political and economic transformation, the states of Central and Eastern Europe have undertaken radical changes in their foreign policy. This was reflected, on the one hand, in the pursuing of membership in the EU, NATO, GATT/WTO and OECD, and, on the other, in the initiating and tightening of cooperation in the region. In Central and Eastern Europe there are many, simultaneously functioning entities that have features of international organizations and are designed to integrate countries on an economic and/or political level.

At the end of 1989, CEI was established as a consultative forum coordinating cooperation in the fields of environmental protection, culture, science, transport, telecommunications, and small and medium-sized enterprises. The group's genesis, however, goes back to the subregional cooperation between Austria, Hungary, Italy and Yugoslavia, which at the time was called the *Quadrangone*. After the accession of Czechoslovakia in May 1990, and with Poland's accession in July 1991 – the *Hexagonale*. After the separation of the Czech Republic and Slovakia as well as the break-up of Yugoslavia, in 1992 it was decided to use the universal name – CEI.

In February 1991, Czechoslovakia, Poland and Hungary established the Visegrad Group, and in December 1992 they signed CEFTA. Despite the existing differences of the member states, these organizations contributed to the rapprochement of societies and the liberalization of mutual trade, which was conducive to the subsequent accession to the EU.

Established in the early 1990s, the Council of the Baltic Sea States and the Baltic Council differ in terms of their appointment and the scope of their functions. The main reasons for their creation were the common problems of neighboring countries, particularly the responsibility for the natural

environment of the Baltic Sea and its protection against contamination. With time, the ecological premises began to give way to the common goal of strengthening cooperation between the countries of the region, leading to greater political and economic stability.

The Black Sea lies at the center of three important areas, i.e. the Balkans, the Caspian Basin and the Caucasus. Connecting Europe and Asia as well as Central Asia and the Middle East, it is of strategic importance in terms of transport and existing corridors as well as oil and gas resources. Instability in this region could have negative consequences for the global economy. Therefore, established in 1992, the BSEC aims to develop cooperation and promote stability and peace in the Black Sea area.

The aim of this publication is to show the multidimensionality and complexity of integration processes occurring outside the EU. In the opinion of the authors, lack of membership does not mean lack of integration for countries outside of the EU due to their legal status and developed economic relations, which allow for some level of integration. The authors, bearing in mind the legal solutions, emphasize the economic specificity of integration processes and the current challenges in the context of a dynamically changing environment.

The authors hope that due to the scope and relevance of the discussed issues, this monograph will be welcome and will serve as a source of knowledge for students and lecturers as well as interested representatives of business practice.

ВВЕДЕНИЕ

После окончания Второй мировой войны европейская интеграция развивалась и привела к созданию интеграционных групп, которые в большей части захватили Западную Европу. Центральная и Восточная Европа, наименее советизированная, также прошла экономическую интеграцию, принужденную в рамках Совета экономической взаимопомощи (СЭВ). Главной целью СЭВ было „разделить” экономические задачи. В конце 1960-х гг., в пропагандистском сообщении, возникла концепция „социалистической интеграции”, как противовес процессам европейской интеграции, которые затем принимали реальную форму.

В Западной Европе, вне ЕС, концепции интеграции были реализованы в постулирующей и институциональной форме. Среди них есть: Европейская экономическая зона (ЕЭЗ), Союз Бенилюкса, Европейская ассоциация свободной торговли (ЕАСТ), Северный Совет. В Центральной, Восточной и Северной Европе работают также различные региональные интеграционные группы, в том: Центральноевропейская инициатива (ЦИ), Вышеградская группа, Центрально-европейская ассоциация свободной торговли (ЦЕАСТ), Совет государств Балтийского моря, Балтийский Совет, Организация черноморского экономического сотрудничества (ОЧЭС). Они не конкурируют, но иногда они все же поддерживают и дополняют ЕС.

Действия, предпринятые некоторыми региональными интеграционными группами, действующими в Западной Европе, вне ЕС, они вдохновили ЕС с точки зрения дальнейшего развития интеграционных процессов. Примером является Союз Бенилюкса, работающий с 1944 г.,

который охватывал Бельгию, Нидерланды и Люксембург. Другие группы, как ЕЭЗ или ЕАСТ, с начала, рассматривались в контексте будущего членства, или как альтернатива вступлению в структуры ЕС. С другой стороны, общим знаменателем интеграции внутри Совета Северных Стран и Совета Министров Северных Стран на протяжении нескольких десятилетий были общие ценности стран региона.

Системные преобразования, начатые на рубеже 1980-х и 1990-х гг. в Центральной и Восточной Европе, стали импульсом к переоценке смысла функционирования и роли существующих структур т.н. Восточного блока. Освобождение от господства СССР позволило странам региона самостоятельно выбирать пути развития. Чтобы гарантировать необратимость политической и экономической трансформации, страны Центральной и Восточной Европы радикально изменили свою внешнюю политику. Это отражалось, с одной стороны, в стремлении к членству в структурах ЕС, НАТО, ГАТТ/ВТО и ОЭСР, с другой стороны в инициировании, а затем укреплении сотрудничества в регионе. В районе Центральной и Восточной Европы можно наблюдать одновременное функционирование множества международных организации и интеграционных групп, которые объединяют страны на экономическом и/или политическом уровне.

Основана в конце 1989 года ЦИ является консультационным форумом и координирует сотрудничество в области охраны окружающей среды, культуры, науки, транспорта, телекоммуникаций, малого и среднего бизнеса. Возникновение группы это результат субрегионального сотрудничества Австрии, Венгрии, Италии и Югославии. Тогда группа этих стран называлась Квадрагоналом. После принятия Чехословакии в мае 1990 г. название было изменено на Пентагонал, а с июля 1991 г., с присоединением Польши – Гексагонал. После разделения Чехии и Словакии, а также в результате распада Югославии, в 1992 году было принято решение использовать универсальное название – Центральноевропейская инициатива.

В феврале 1991 г. Чехословакия, Польша и Венгрия учредили Вышеградскую группу, а в декабре 1992 г. подписали ЦЕАСТ. Эти

организации, несмотря на существующие различия между государствами-членами, они способствовали сближению обществ и либерализации взаимной торговли и последующему присоединению с ЕС.

Созданы в начале 1990-х. Совет государств Балтийского моря, Балтийский Совет различаются по обстоятельствах назначения и объему своих функций. Основными причинами их создания стали общие проблемы соседних стран, включая, в частности, ответственность за природную среду Балтийского моря и его защиту от загрязнения. Со временем экологические помещения стали уступать место общей цели, которой является укрепление сотрудничества стран региона, что благоприятствует большей политической и экономической стабильности.

Черное море находится в центре трех важных областей, т.е. Балканов, Каспийского бассейна и Кавказа. Соединяя Европу и Азию, Центральную Азию и Ближний Восток имеет стратегическое значение с точки зрения транспорта и существующих коридоров, а также нефтегазовых ресурсов. Нестабильность в этом регионе может иметь негативные последствия для мировой экономики. Таким образом, созданная в 1992 году ОЧЭС направлена на развитие сотрудничества и содействие стабильности и миру в Черноморском регионе.

Цель публикации – показать многомерность и сложность интеграционных процессов за пределами ЕС. По мнению авторов монографии, отказ от членства не означает отказ от интеграции, потому что, в некоторой степени, страны, не входящие в ЕС, интегрированы с ним, из-за правового статуса, в котором они работают, и развитых экономических отношений. Авторы, с учетом юридических решений, подчеркивают экономическую специфику интеграционных процессов и текущие вызовы, в контексте динамично меняющейся окружающей среды.

Надеемся, что, из-за предмета и актуальности обсужденных вопросов, монография будет хорошо принята, как источник информации для студентов, преподавателей и заинтересованных представителей деловой практики.

ROZDZIAŁ 1

INTEGRACJA W RAMACH INNYCH NIŻ UE UGRUPOWAŃ ZACHODNIOEUROPEJSKICH

1.1. Europejski Obszar Gospodarczy

1.1.1. Geneza

Za przełomowe dla utworzenia Europejskiego Obszaru Gospodarczego – EOG (z ang. *European Economic Area*, EEA) uznaje się deklarację z 1989 r. Jacques'a Delorsa – ówczesnego przewodniczącego Komisji Europejskiej, choć należy mieć na uwadze, że współpraca pomiędzy krajami EFTA (Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu, z ang. *European Free Trade Association*) a ówczesnymi Wspólnotami Europejskimi ma swe wcześniejsze źródła. Pierwsze wystąpienie z EFTA Wielkiej Brytanii i Danii i ich akcesja do Wspólnot oznaczała osłabienie pierwszej organizacji i jednocześnie stanowiła asumpt do podsumowań efektów jej funkcjonowania. Wpływ integracji w ramach EFTA został oceniony pozytywnie – o wzroście efektywności państw EFTA świadczył m.in. rosnący wolumen obrotów handlowych. Jednocześnie analiza w zakresie kierunków handlu państw EFTA wykazała daleko idące związki handlowe z WE. Przykładowo, w 1978 r. eksport między ówczesnymi państwami członkowskimi EFTA stanowił 18% całkowitych obrotów handlowych

ugrupowania, podczas gdy eksport do WE aż 49%. Był to jeden z głównych powodów podjęcia działań krajów EFTA na rzecz poprawy sytuacji towarów pochodzących z ich państw na rynku WE. Kraje te obawiały się także negatywnych konsekwencji akcesji Wielkiej Brytanii i Danii do Wspólnot. Efektem tych działań były indywidualne umowy ze Wspólnotami z 1972 i 1973 r. przewidujące budowę stref wolnego handlu artykułami przemysłowymi. Strefy te nie pozwalały jednak stworzyć wysoce zintegrowanego obszaru, m.in. ze względu na brak jednolitych rozwiązań: np. różne przepisy transportowe czy odrębne standardy. Czynnikiem o zasadniczym znaczeniu dla intensyfikacji wysiłków krajów EFTA w kierunku zacieśniania współpracy z WE było zapoczątkowanie budowy jednolitego rynku na obszarze Wspólnot, w czym państwa EFTA upatrywały zagrożenia w postaci względnego pogorszenia pozycji konkurencyjnej jej towarów¹.

Koncepcja ściślejszych niż strefy wolnego handlu powiązań między EFTA a Wspólnotami pojawiła się podczas spotkania ministrów obu ugrupowań w 1984 r. w Luksemburgu. Przyjęta wówczas Deklaracja Luksemburska wysuwała ideę utworzenia Europejskiej Przestrzeni Gospodarczej (*European Economic Space*)^{2,3}. Jednakże podkreśla się, że Deklaracja nie powinna być oceniana jako dokument, który wyznacza początek procesu tworzenia Europejskiego Obszaru Gospodarczego⁴. Jak już wcześniej zasygnalizowano, przełomowe było wystąpienie na forum Parlamentu Europejskiego

¹ W. Bąba, *Wpływ wschodniego rozszerzenia Wspólnot Europejskich na funkcjonowanie Europejskiego Obszaru Gospodarczego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, nr 734, s. 17–19.

² M. Bijak-Kaszuba, *Europejski Obszar Gospodarczy*, [w:] *Integracja Europejska. Podręcznik akademicki*, A. Marszałek (red.), PWE, Warszawa 2004, s. 151.

³ Początkowa nazwa – Europejska Przestrzeń Gospodarcza, została zmieniona na Europejski Obszar Gospodarczy podczas spotkania premierów państw EFTA w Oslo w marcu 1989 r., za: T. Sporek, *Ugrupowania międzynarodowe kształtujące architekturę jednoczącej się Europy u progu XXI wieku*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego w Katowicach” 2004, s. 191.

⁴ W. Bąba, op. cit., s. 17–19.

Delorsa w styczniu 1989 r.⁵ Propozycja skierowana do krajów EFTA zakładała wspólne administrowanie obszarem oraz podejmowanie wspólnych decyzji. Spotkało się to z pozytywną reakcją krajów EFTA oraz rozpoczęciem negocjacji w czerwcu 1990 r.⁶

Negocjacje w zakresie utworzenia i zasad funkcjonowania EOG nie były łatwe. Brak aprobaty niektórych państw EFTA wiązał się z wyłączeniem ze swobody przepływu towarów produktów rolnych i rybnych. Kraje te obawiały się także braku wpływu na funkcjonowanie obszaru, upatrując ryzyka dominacji w systemie podejmowania decyzji przez Wspólnotę⁷. Sprawą sporną podczas negocjacji był udział finansowy państw EFTA w funduszach Wspólnoty: Grecja, Hiszpania, Portugalia i Irlandia (w tym czasie najslabiej rozwinięte państwa członkowskie Wspólnot) w zamian za przyszłe straty wynikające z otwarcia ich rynków na wysoce konkurencyjny import z krajów EFTA domagały się rekompensaty, przy czym odrzuciły propozycję krajów EFTA udzielenia ok. 750 mln – 1 mld ECU kredytów, żądając bezzwrotnej pożyczki w wysokości większej niż zaproponowana^{8,9}.

Ostatecznie, tekst umowy został podpisany 21 października 1991 r., jednakże Europejski Trybunał Sprawiedliwości uznał określony w porozumieniu system kontroli prawnej za sprzeczny z Traktatem Rzymskim. Uwzględniający

⁵ *Address given by Jacques Delors to the European Parliament (17 January 1989)*, The University of Luxembourg's CVCE.eu research infrastructure, https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/346d8b19-175c-4c8b-9df8-5b4c81f74833/Resources#b9c06b95-db97-4774-a700-e8aea5172233_en&overlay [dostęp: 10.02.2021].

⁶ Z.M. Doliwa-Klepacki, *Integracja europejska*, Temida 2, Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim, Białystok 2005, s. 799.

⁷ A. Makać, *EFTA w procesach zachodnioeuropejskiej integracji gospodarczej*, [w:] *Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej*, pod red. E. Oziewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 72–73.

⁸ T. Sporek, op. cit., s. 191–192.

⁹ Ostatecznie, kraje EFTA zgodziły się na przekazanie Europejskiemu Bankowi Inwestycyjnemu kwoty 1,5 mld ECU, przeznaczonej na pokrycie odsetek od pożyczek udzielanych na projekty na rzecz najmniej rozwiniętych regionów Wspólnoty. Na Fundusz Spójności kraje EFTA zgodziły się przekazać 0,5 mld ECU, za: W. Bąba, op. cit., s. 22.

uwagi Trybunału tekst układu został podpisany 2 maja 1992 r. w Porto. Umowa przewidywała, że po wymaganej ratyfikacji wejdzie w życie z początkiem 1993 r. Proces ratyfikacji uległ jednakże znacznemu przedłużeniu¹⁰. Jedną z przyczyn był negatywny wynik referendum w Szwajcarii z 6 grudnia 1992 r., na skutek którego Szwajcaria wycofała się z umowy (decyzja zapadła większością jedynie 50,3% głosujących, a niespełna 24 tys. głosów wystarczyłoby do podjęcia decyzji o wejściu Szwajcarii do EOG)¹¹. Układ uwzględniający tę zmianę wszedł w życie 1 stycznia 1994 r.

1.1.2. Członkostwo

Układ o Europejskim Obszarze Gospodarczym został zawarty między Wspólnotami Europejskimi (12 państw członkowskich) a EFTA, której członkami w tym czasie były: Austria, Finlandia, Islandia, Liechtenstein, Norwegia, Szwajcaria i Szwecja. Jak już wspomniano, Szwajcaria wycofała swój udział w ugrupowaniu, tj. podpisała Układ, lecz nie przystąpiła do niego. Układ wszedł w życie 1 stycznia 1994 r., także bez udziału Liechtensteinu¹². Członkostwo Liechtensteinu w EOG utrudnił negatywny wynik referendum w Szwajcarii, z którym państwo pozostawało w unii celnej i monetarnej. Liechtenstein był żywo zainteresowany członkostwem w EOG, co zostało potwierdzone pozytywnym wynikiem referendum, lecz przystąpienie do EOG wymagało renegocjowania umowy ze Szwajcarią¹³. Liechtenstein stał się członkiem EOG w 1995 r.

Szwajcaria – jako członek EFTA, brała udział w negocjacjach umowy o EOG i podpisała ją 2 maja 1992 r. Z punktu widzenia tego kraju, umowa o EOG była najbardziej wszechstronnym traktatem, jaki kiedykolwiek został wynegocjowany i podpisany przez ten kraj, a jednocześnie jednym z największych wyzwań, jakie kiedykolwiek napotkała szwajcarska demokracja.

¹⁰ A. Makać, op. cit., s. 73–74.

¹¹ E. Kuzelewska, *Norweskie i szwajcarskie „nie” dla integracji europejskiej*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1, s. 99.

¹² M. Bijak-Kaszuba, op. cit., s. 151.

¹³ A. Makać, op. cit., s. 74.

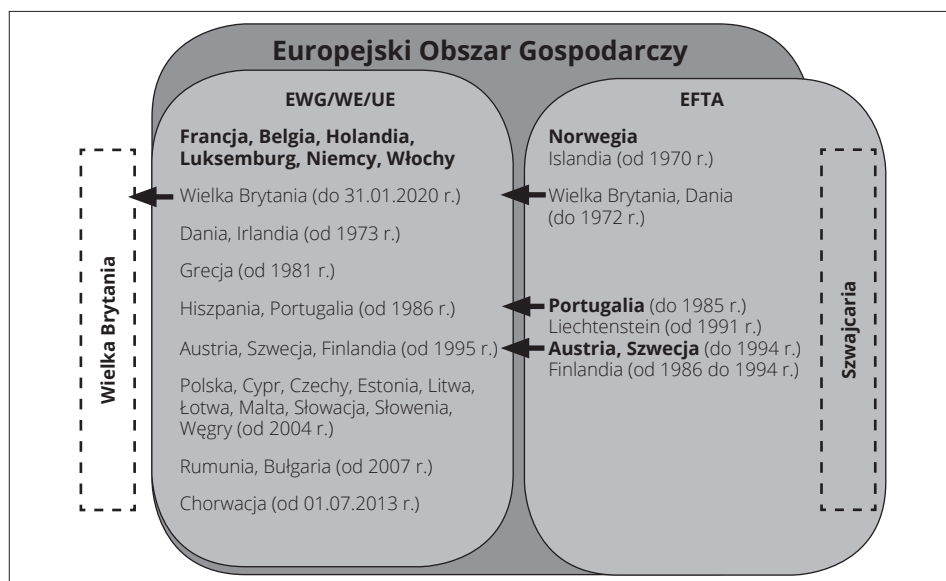
Podkreśla się, że Szwajcaria po drugiej wojnie światowej, jako członek-założyciel OECD i EFTA, wykazała duże zainteresowanie wkładem w dobrobyt i pokój w Europie. Kraj wystąpił o stowarzyszenie ze Wspólnotą Europejską już w 1961 r. i zawarł umowę o wolnym handlu w 1972 r.

W przypadku Szwajcarii negocjacje dotyczące EOG miały dwa bardzo trudne wymiary: pierwszym z nich była część instytucjonalna porozumienia, a drugim otwarcie sektorów, takich jak przepływ osób, ruch drogowy czy dostosowanie polityki konkurencji. W tym pierwszym wymiarze Szwajcaria zawsze wykazywała szczególną wrażliwość związaną z jej własnymi instytucjami, opartą m.in. na zaangażowaniu obywateli w drodze referendum. Wyraźnie podkreślając potrzebę znalezienia rozwiązania zapewniającego neutralność i system demokracji bezpośredniej, w sposób istotny przyczyniła się do uzgodnionego systemu kształtowania decyzji na ostatnim etapie negocjacji. Jednakże sam system instytucjonalny był mocno krytykowany w szwajcarskiej prasie. W zakresie liberalizacji rynku krajowego negocjacje zakończyły się m.in. przyznaniem Szwajcarii pięcioletniego okresu przejściowego dla ruchu osób czy zawarciem odrębnej umowy dwustronnej w zakresie tranzytu przez Alpy. Szwajcarski parlament przyjął umowę o EOG większością głosów. Dyskusja publiczna była jednak bardzo napięta ze względu na możliwy wpływ umowy w tak kluczowych dla społeczeństwa wymiarach, jak złożona struktura instytucjonalna EOG i jej konsekwencje dla szwajcarskiej demokracji bezpośredniej. Członkowie EFTA zdawali sobie sprawę, że EOG oznacza częściowe przystąpienie do rynku wewnętrznego UE z ograniczonymi prawami instytucjonalnymi. Stąd większość państw EFTA wystąpiła o członkostwo w UE. 22 maja 1992 r., sześć miesięcy przed referendum w EOG, rząd Szwajcarii również wystąpił o członkostwo w UE. Decyzja ta była całkowitym zaskoczeniem dla obywateli Szwajcarii i nigdy nie została zrozumiana przez opinię publiczną. Po przeprowadzonym referendum w grudniu 1992 r., w którym głosowano przeciwko uczestnictwu w EOG, Szwajcaria przestała zabiegać o członkostwo kraju zarówno w UE, jak i EOG. O ile Szwajcaria

uzyskała status obserwatora w EFTA-EOG, w stosunkach z WE kraj zdecydował się na współpracę bilateralną¹⁴.

Skład ugrupowania ulegał zmianom kilkakrotnie na skutek kolejnych akcesji nowych państw do UE – akcesja z 1 maja 2004 r. rozszerzyła liczbę członków ugrupowania z 18 do 28, rozszerzenie UE z 1 stycznia 2007 r. – do 30, akcesja do UE Chorwacji 1 lipca 2013 r. – do 31, a wyjście Wielkiej Brytanii z UE zmniejszyło skład ugrupowania do 30 członków. Od chwili wejścia w życie Umowy doszło także do zmiany składu ugrupowań ją tworzących, tj. przejścia Austrii, Finlandii i Szwecji z EFTA do UE, lecz zmiany te nie miały wpływu na liczbę członków EOG. Obecnie członkami EOG jest 27 państw UE (w dalszej części jako państwa UE-EOG) i 3 kraje EFTA – Norwegia, Islandia i Liechtenstein (dalej jako państwa EFTA-EOG).

Rysunek 1. Zmiany składu członkowskiego EOG

Źródło: opracowanie własne.

¹⁴ F. Blankart, *The European Economic Area, the bilateral agreements and Switzerland*, [w:] A. Liebich, B. Germond, *Construire l'Europe – mélanges en hommage à Pierre Du Bois*, Publications de l'Institut de hautes études internationales, Genève 2008, s. 189–195.

1.1.3. Instytucje

Specyficzny charakter porozumienia, tj. obszaru, który łączy dwa ugrupowania o różnym poziomie spójności wewnętrznych został odzwierciedlony w strukturze instytucjonalnej ugrupowania. Funkcjonowanie wspólnego rynku określało prawodawstwo Wspólnoty, która po utworzeniu EOG chciała zachować autonomię podejmowanych decyzji w tym zakresie. Jednakże ze względów konstytucyjnych państwa EFTA nie mogły przyjmować decyzji podejmowanych przez stronę wspólnotową, domagały się więc współuczestniczenia w procesie decyzyjnym¹⁵.

Zgodnie z Porozumieniem o Europejskim Obszarze Gospodarczym struktura instytucjonalna ugrupowania przewiduje następujące wspólne instytucje¹⁶:

- Rada EOG (*EEA Council*), która nadaje polityczny impuls do realizacji porozumienia i jest odpowiedzialna za ustanawianie ogólnych wytycznych dla Wspólnego Komitetu EOG. W skład Rady wchodzi członkowie Rady UE i Komisji Europejskiej oraz po jednym przedstawicielu rządu każdego państwa EFTA. Decyzje Rady podejmowane są na podstawie porozumienia między UE z jednej strony a państwami EFTA z drugiej.
- Wspólny Komitet EOG (*EEA Joint Committee*), który zapewnia skuteczność implementacji postanowień porozumienia. Komitet stanowi forum wymiany opinii i informacji oraz podejmuje decyzje w drodze porozumienia pomiędzy UE z jednej strony a państwami EFTA z drugiej. Komitet zbiera się co najmniej raz w miesiącu i jest zobowiązany do przedstawiania rocznego sprawozdania z działalności ugrupowania.
- Wspólny Komitet Parlamentarny EOG (*EEA Joint Parliamentary Committee*), w skład którego wchodzi równa liczba członków Parlamentu Europejskiego z jednej strony, a z drugiej – parlamentów państw EFTA.

¹⁵ M. Bijak-Kaszuba, op. cit., s. 159–160.

¹⁶ Art. 89 Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym, wersja skonsolidowana z 14.12.2019 r., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01994A0103%2801%29-20191214> [dostęp: 11.02.2021].

Komitet Parlamentarny stanowi forum dialogu i debaty, która przynosić ma lepsze zrozumienie pomiędzy krajami UE a krajami EFTA. Wyraża on swoje stanowisko w formie raportów bądź rezolucji, a także analizuje sprawozdanie roczne z działalności ugrupowania przedstawione przez Wspólny Komitet EOG.

- Komitet Konsultacyjny EOG (*EEA Consultative Committee*), składający się z równej liczby członków Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Konsultacyjnego EFTA. Komitet zapewnia ich regularną współpracę, która ma wzmocnić stosunki pomiędzy nimi i zwiększać świadomość rosnącej współzależności ekonomicznej stron Układu.

Ze względu na obawy państw EFTA na etapie budowy obszaru co do wpływu na kształt podejmowanych decyzji w zakresie przewidzianym przez Porozumienie, warto poczynić kilka uwag w tym zakresie. Porozumienie zobligowało państwa EFTA-EOG do implementowania prawa UE w zakresie funkcjonowania rynku wewnętrznego. Ze względu na wcześniejsze wejście w życie rynku wewnętrznego na obszarze Wspólnot Europejskich, utworzenie EOG oznaczało dla państw EFTA (bez Szwajcarii) dołączenie do tego rynku na zasadach określonych przez *acquis communautaire*¹⁷. Rozwój prawa UE odnośnie do jednolitego rynku implikuje potrzebę licznych zmian Porozumienia o EOG. Między innymi było ono zmieniane na skutek rozszerzeń Unii Europejskiej. Umowę o wejściu Polski (a także 9 pozostałych państw, które stały się członkami UE 1 maja 2004 r.) do Europejskiego Obszaru Gospodarczego podpisano 14 października 2003 r.¹⁸

Skuteczna realizacja Porozumienia wymaga stosowania jednolitych zasad dotyczących jednolitego rynku w UE i w trzech krajach EFTA, będących członkiem EOG. Oznacza to, że przyjęcie nowego aktu (lub zmiana dotychczasowego) przez UE, wymaga, aby akt taki został przyjęty przez kraje EFTA-EOG.

¹⁷ M. Bijak-Kaszuba, op. cit., s. 151.

¹⁸ *Agreement on the participation of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia, and the Slovak Republic in the European Economic Area – Final Act – Declarations*, OJ, L 130, 29.04.2004, P. 0011–0080.

Procedurę tę określa art. 102 Porozumienia¹⁹. Zgodnie z nią, decyzję dotyczącą odpowiedniej zmiany Porozumienia podejmuje Wspólny Komitet EOG, który ma na względzie jednoczesne stosowanie tych samych zasad przez kraje UE-EOG i EFTA-EOG. Przyjęcie niektórych decyzji Komitetu wymaga uprzedniego spełnienia wymogów konstytucyjnych państw EFTA-EOG np. w drodze referendum czy uzyskania aprobaty parlamentu krajowego^{20,21}. Spełnienie wymogów konstytucyjnych decyduje o dacie wejścia w życie decyzji Wspólnego Komitetu. Na potrzebę skrócenia czasu pomiędzy wejściem w życie przyjmowanych zasad po stronie państw UE-EOG i EFTA-EOG, które wymagają spełnienia wymogów konstytucyjnych w drugiej grupie państw zwracał uwagę Wspólny Komitet Parlamentarny EOG analizując raport roczny działania Obszaru w 2011 r.²² W celu skrócenia tego czasu państwa EFTA-EOG wprowadziły m.in. procedurę wczesnego informowania parlamentów narodowych w zakresie planowanych decyzji Wspólnego Komitetu EOG, starając się uzyskać poparcie dla decyzji jeszcze przed jej podjęciem²³.

¹⁹ Porozumienie o Europejskim Obszarze Gospodarczym..., art. 102.

²⁰ Przykładowo, zgodnie z prawem norweskim, zgody norweskiego parlamentu wymagają te decyzje, które wywierają wpływ na budżet tego kraju, za: Strona Parlamentu Królestwa Norwegii – Stortinget, <https://www.stortinget.no/en/In-English/International-delegations/the-delegation-to-efta-and-eea-parliamentary-committees/the-norwegian-parliament-and-the-eea-agreement/> [dostęp: 04.03.2021]. W przypadku Liechtensteinu zgoda parlamentu jest wymagana np. gdy decyzja Wspólnego Komitetu zmienia prawo krajowe bądź niesie konsekwencje finansowe, za: Ch. Frommelt, S. Gstöhl, *Liechtenstein and the EEA: the Europeanization of a (very) small state*, „Europautredningen” 2011, nr 18, s. 25.

²¹ W okresie pomiędzy 1 stycznia 2004 a 3 marca 2021 r. aż 392 decyzje Wspólnego Komitetu EOG wymagały uprzedniego spełnienia wymogów konstytucyjnych w co najmniej jednym z państw EFTA-EOG, za: EFTA, *EEA JCDs – Overview of constitutional requirements indicated*, 3 March 2021, s. 1–39.

²² European Economic Area, Joint Parliamentary Committee, 38th meeting, 4 May 2012, Akureyri, Iceland, *Resolution on the Annual Report of the EEA Joint Committee on the Functioning of the EEA Agreement in 2012*, s. 2.

²³ Porozumienie o Europejskim Obszarze Gospodarczym..., art. 102, 103.

1.1.4. Efekty współpracy

Stowarzyszenie UE z trzema krajami EFTA – jak wnosi art. 1 Umowy o Europejskim Ugrupowaniu Gospodarczym – postawiło sobie za cel wspieranie stosunków handlowych i gospodarczych pomiędzy stronami. Cel ten ma być osiągnięty w drodze realizacji²⁴:

- swobody przepływu towarów,
- swobody przepływu osób,
- swobody przepływu usług,
- swobody przepływu kapitału,
- systemu zapewniającego niezakłóconą konkurencję,
- bliższej współpracy w innych dziedzinach jak m.in. badania i rozwój, środowisko, edukacja czy polityka społeczna.

Porozumienie przewiduje swobodę przepływu pracowników z państw EOG oraz zakaz ich dyskryminacyjnego traktowania. W celu umożliwienia realizacji tej swobody państwa EOG uznały za konieczne ustanowienie zasad koordynacji systemów zabezpieczeń społecznych oraz wzajemnego uznawania dyplomów i kwalifikacji²⁵. Każdy obywatel państwa EOG ma prawo do osiedlenia się w innym państwie EOG. Na obszarze ugrupowania ustanowiona została także swoboda w zakładaniu przedsiębiorstw na terytorium innego państwa EOG, które zgodnie z Porozumieniem powinny być traktowane jak podmioty krajowe państwa przyjmującego (tzw. klauzula traktowania narodowego)²⁶. Świadczenie usług na terytorium innego państwa EOG także objęte jest klauzulą traktowania narodowego (art. 37 Porozumienia).

W literaturze przedmiotu podkreśla się specyficzny charakter Europejskiego Obszaru Gospodarczego w odniesieniu do klasycznej klasyfikacji etapów integracji gospodarczej. Antoni Makać uznaje EOG jako „rodzaj jednolitego rynku”²⁷. Rynek EOG nie jest tożsamy z rynkiem wewnętrznym,

²⁴ Ibidem, art. 1.

²⁵ Ibidem, art. 28–30.

²⁶ Ibidem, art. 28–34.

²⁷ A. Makać, op. cit., s. 80.

jaki ma miejsce w UE. Warto podkreślić, że EOG nie jest unią celną, a uznawany jest jako „zaawansowana strefa wolnego handlu”, przy czym istotne jest, że kraje EFTA-EOG zachowały swobodę negocjacji umów handlowych z państwami trzecimi. Co więcej, kraje EFTA-EOG pozostają autonomiczne w podejmowaniu decyzji w wielu ważnych obszarach należących do kompetencji UE. Porozumienie o EOG nie obejmuje bowiem tak ważnych obszarów jak np. wspólna polityka handlowa czy unia gospodarczo-walutowa²⁸. Wspólna polityka rolna i wspólna polityka rybołówstwa także nie są częścią Porozumienia EOG. Stąd, swobodny przepływ towarów w ramach Porozumienia EOG nie dotyczy wszystkich produktów. Jednakże, w ramach Porozumienia (art. 19), strony zobowiązały się kontynuować wysiłki w celu osiągnięcia stopniowej liberalizacji handlu rolnego. Protokół 3 do Porozumienia reguluje preferencyjny handel przetworzonymi produktami rolnymi, jednakże nie ma on zastosowania do Liechtensteinu²⁹.

Kolejnym argumentem, dla którego nie można traktować procesów integracyjnych w ramach EOG jako jednolitego rynku jest fakt, że handel pomiędzy UE a trzema krajami EFTA ograniczany jest przez takie bariery, jak różnice w podatku VAT czy różne standardy³⁰.

Warto podkreślić, iż niejako w zamian za korzystanie z dostępu do jednolitego rynku UE, w Porozumieniu o EOG przewidziany został mechanizm finansowego wsparcia ze strony krajów EFTA na rzecz zmniejszania różnicowania gospodarczego i społecznego między regionami³¹. Pierwotnie, zgodnie z protokołem 38 Porozumienia, pomoc ta była kierowana do regionów Grecji, Irlandii, Portugalii i części regionów Hiszpanii, a wysokość dotacji przeznaczonych na pierwsze pięć lat funkcjonowania Mechanizmu Finansowego EOG została określona na poziomie 500 mln ECU. Drugim pięcioletnim programem wsparcia ze strony państw EFTA-EOG był instrument finansowy na lata

²⁸ R. Schütze, *An Introduction to European Law. Third Edition*, Oxford University Press, 2020, s. 319.

²⁹ Protokół 3 Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym...

³⁰ T. Sporek, *op. cit.*, s. 203.

³¹ Porozumienie o Europejskim Obszarze Gospodarczym..., art. 115–117.

1999–2003, który przewidział wsparcie w wysokości 119,6 mln EUR w postaci dotacji na projekty realizowane w Grecji, Irlandii, Portugalii i Hiszpanii³².

W związku z akcesją Polski do UE oraz pozostałych państw 1 maja 2004 r. doszło do zmiany Porozumienia o EOG. Dodano nowy protokół 38a, zgodnie z którym kwota dotacji została zaplanowana na poziomie 600 mln EUR na lata 2004–2009. Poza Grecją, Hiszpanią i Portugalią, beneficjentami Mechanizmu zostało 10 państw, które przystąpiły do UE 1 maja 2004 r., a udział Polski w całkowitej alokacji określono na poziomie 48,6%³³, tj. ok. 292 mln EUR. W związku z akcesją do UE Bułgarii i Rumunii, w ramach Mechanizmu przyznano dodatkowe wkłady finansowe dla tych krajów, odpowiednio na poziomie 21,5 mln EUR i 50,5 mln EUR (na lata 2007–2009)³⁴.

W ramach Mechanizmu Finansowego EOG na lata 2009–2014 wkład finansowy wyniósł 988,5 mln EUR. Beneficjentami środków było 15 państw: Bułgaria, Czechy, Estonia, Grecja, Cypr, Łotwa, Litwa, Węgry, Malta, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowenia, Słowacja oraz Hiszpania w ramach wsparcia przejściowego. Największym beneficjentem była Polska, której przyznano środki w wysokości 266,9 mln EUR³⁵.

W związku z akcesją do UE Chorwacji 1 lipca 2013 r., w ramach Mechanizmu przyznano dodatkowe środki dla tego kraju w wysokości 5 mln EUR w okresie od 1 lipca 2013 do 30 kwietnia 2014 r.³⁶

W ramach Mechanizmu Finansowego EOG na lata 2014–2021 całkowita kwota wkładu finansowego wynosi 1548,1 mln EUR, a beneficjentami jest 15 państw: Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Estonia, Grecja, Węgry, Łotwa, Litwa, Malta, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja i Słowenia. Polska jest po raz kolejny największym beneficjentem Mechanizmu, ze wsparciem w wysokości 397,8 mln EUR³⁷.

³² EEA Grants, *Financial Instrument 1999-2003. Final report*, 2009, s. 1.

³³ Protokół 38a Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym...

³⁴ Dodatek do protokołu 38a Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym...

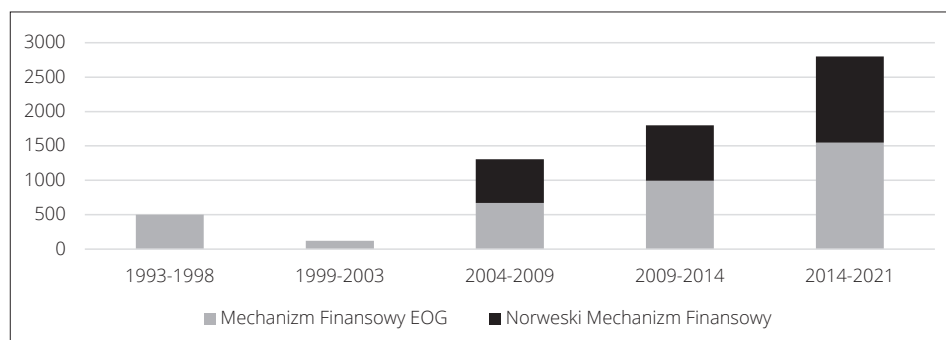
³⁵ Protokół 38b Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym...

³⁶ Dodatek do protokołu 38b Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym...

³⁷ Protokół 38c Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym...

Co więcej, zgodnie z umową pomiędzy Norwegią a UE³⁸ utworzono Norweski Mechanizm Finansowy, którego budżet na lata 2004–2009 określono na poziomie 567 mln EUR (wraz z akcesją Rumunii i Bułgarii Mechanizm zwiększono o 68 mln EUR). Został on skierowany do krajów akcesji z 1 maja 2004 r. (a w latach 2007–2009 także Rumunii i Bułgarii), a udział Polski w całej puli środków określono na poziomie 49%, tj. ok. 278 mln EUR. W latach 2009–2014 alokacja środków w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego wyniosła 804,6 mln EUR, łącznie z dodatkowymi środkami w związku z akcesją Chorwacji do UE 1 lipca 2013 r.³⁹ Na lata 2014–2021 całkowita kwota wkładu finansowego wynosi 1253,7 mln EUR⁴⁰. Wsparcie zarówno w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego, jak i Mechanizmu Finansowego EOG uległo więc istotnemu zwiększeniu od 2004 r. (rysunek 2). Podkreślić należy, że w wielkościach bezwzględnych Polska jest ich największym beneficjentem.

Rysunek 2. Mechanizm Finansowy EOG i Norweski Mechanizm Finansowy w latach 1993–2021 (wkład finansowy w mln EUR od 1999 r.; w mln ECU w latach 1993–1998)

Źródło: opracowanie własne.

³⁸ *Agreement between the Kingdom of Norway and the European Community on a Norwegian Financial Mechanism for the period 2004–2009*, OJ, L 130, 29.04.2004.

³⁹ *Umowa między Królestwem Norwegii a Unią Europejską w sprawie norweskiego mechanizmu finansowego na lata 2009-2014*, OJ, L 291, 9.11.2010; *EEA Grants, End review of the EEA and Norway Grants 2009-2014, Rapid assessment: final report*, 2019, s. 8.

⁴⁰ *Umowa między Królestwem Norwegii a Unią Europejską w sprawie Norweskiego Mechanizmu Finansowego na lata 2014–2021*, OJ, L 141/11, 28.05.2016.

1.1.5. Pozycja w gospodarce światowej

Trzydzieści państw członkowskich EOG reprezentuje obszar o powierzchni 4,6 mln km², na którym mieszka prawie 453 mln ludzi⁴¹. Zarówno pod względem powierzchni, jak i ich populacji jest to ugrupowanie zróżnicowane. Powierzchnia Francji zajmującej pod tym względem pierwsze miejsce jest ponad trzy tysiące razy większa od powierzchni najmniejszego państwa EOG – Liechtensteinu (o powierzchni zaledwie 160 km²). Z kolei populacja Niemiec, kraju EOG o największej liczbie ludności, jest ponad dwa tysiące razy większa od populacji Liechtensteinu, który także pod tym względem jest najmniejszym państwem obszaru.

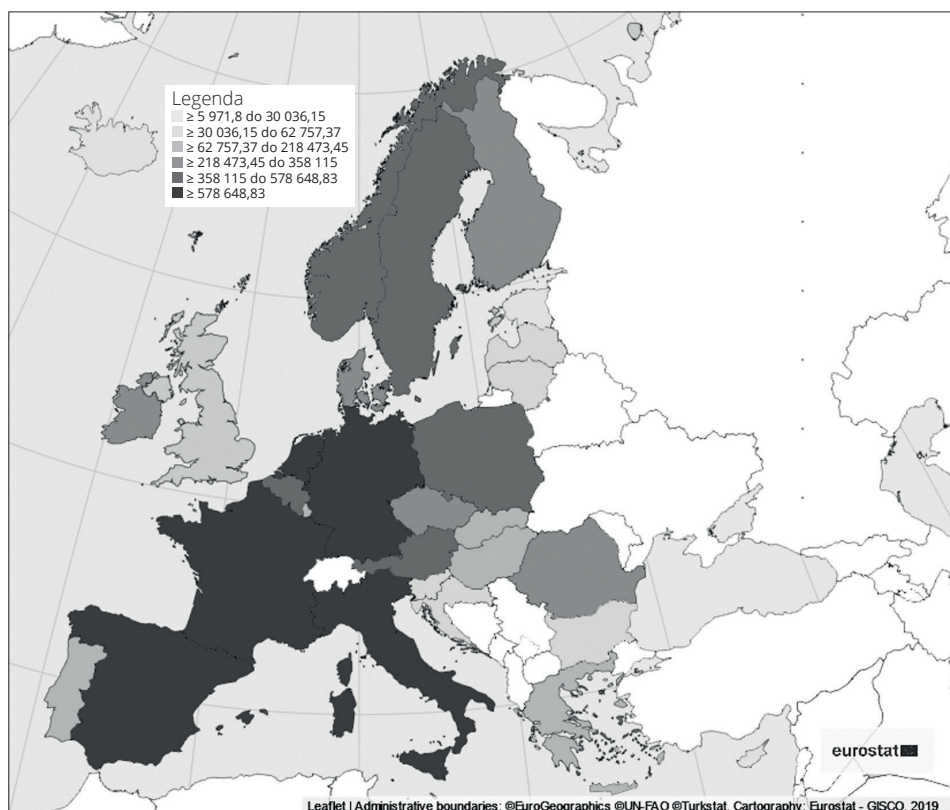
PKB reprezentowany przez państwa członkowskie EOG w 2019 r. wynosił około 14 355,3 mld EUR⁴². Także w tym zakresie widoczne jest zróżnicowanie pomiędzy państwami Porozumienia (rysunek 3), przy czym wynika ono z samego ujęcia – nieuwzględnienia wielkości państw. Jednakże analiza PKB *per capita* potwierdza zróżnicowanie wśród państw EOG. Jest to obszar, w którym przeciętny PKB *per capita* w 2019 r. wynosiło 37 961 USD. EOG obejmuje państwa, w których PKB *per capita* nie przekracza 15 tys. USD, jak w przypadku Bułgarii, Rumunii czy Chorwacji (gdzie PKB *per capita* w 2019 r. wynosił odpowiednio: 9 772, 12 887 i 14 853 USD) oraz państwa, w których PKB *per capita* przekroczył lub zbliżył się do wartości 100 tys. USD – jak Luksemburg z PKB *per capita* na poziomie 115 839 USD czy Irlandia z prognozowanym na rok 2023 PKB *per capita* na poziomie 101 923 USD⁴³.

⁴¹ Obliczenia własne na podstawie danych WorldData, <https://www.worlddata.info> [dostęp: 05.03.2021].

⁴² Obliczenia własne na podstawie danych Eurostat (NAMA_10_GDP) [dostęp: 05.03.2021].

⁴³ Obliczenia własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database; PKB w cenach bieżących, dane nie uwzględniają Liechtensteinu – brak danych, za: www.imf.org [dostęp: 01.04.2021].

Rysunek 3. PKB państw Europejskiego Obszaru Gospodarczego w 2019 r. (w cenach bieżących, w mln EUR)

Źródło: opracowanie własne z wykorzystaniem bazy Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp/default/map?lang=en [dostęp: 05.03.2021].

1.1.6. Perspektywy rozwoju

Przyszłość EOG jest oceniana z dwóch perspektyw. Z jednej strony porozumienie od początku było rozpatrywane w kontekście przyszłego członkostwa w WE/UE, z drugiej – jako alternatywa dla akcesji do UE. Występując z propozycją utworzenia EOG w 1989 r., Wspólnota nie ukrywała, że jest to rozwiązanie

alternatywne w stosunku do członkostwa w WE⁴⁴. Akcesja Austrii, Szwecji i Finlandii do UE w 1995 r. jest przykładem wypełnienia pierwszej funkcji; w przypadku Norwegii, Islandii i Liechtensteinu – realizowana jest z powodzeniem druga⁴⁵. Rozwój EOG jako alternatywy dla integracji w ramach UE rozważany był wspólnie już w pierwszych miesiącach po rozpoczęciu procesu wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii w drodze referendum w tym kraju, które odbyło się 23 czerwca 2016 r. Podkreślane były jednak ograniczenia takiego rozwiązania, np. zakres swobody przepływu osób w ramach EOG (newralgiczny dla Wielkiej Brytanii obszar integracyjny), a niektóre państwa EFTA mogą być zainteresowane renegocjowaniem Porozumienia EOG w tej kwestii⁴⁶. Dodatkowo, integracja w ramach EOG w drodze akcesji Wielkiej Brytanii do EFTA (w rzeczywistości jej powrotu do ugrupowania, której była jednym z państw założycielskich) nie daje gwarancji pełnej suwerenności. Możliwości wpływania na przyjmowanie aktów prawnych są bowiem we wspólnym Komitecie EOG ograniczone⁴⁷.

Odnosząc się z kolei do członkostwa w EOG jako etapu na drodze do pełnego członkostwa w UE, podkreślić należy, że żadne z państw EFTA-EOG nie aplikuje o to członkostwo. Akcesja wszystkich państw EFTA do UE oznaczałaby zakończenie funkcjonowania EOG, lecz scenariusz ten jest obecnie dalece nieprawdopodobny.

O ile jednak rozszerzenie EOG nie jest obliczone na kolejne lata, to funkcjonowanie Europejskiego Obszaru Gospodarczego w przyszłości zdaje się być stabilne. Wniosek taki wypływa z konkluzji Rady EOG, która z okazji 25. rocznicy porozumienia dokonała podsumowania jego funkcjonowania,

⁴⁴ W owym czasie wysiłki wspólnotowe ukierunkowane były na budowę jednolitego rynku, stąd proces integracji z WE wybranych krajów EFTA chciano odsunąć w czasie, za: A. Makać, op. cit., s. 75.

⁴⁵ M. Bijak-Kaszuba, op. cit., s. 162.

⁴⁶ H.P. Graver, *Possibilities and Challenges of the EEA as an option for the UK after Brexit*, „European Papers” 2016, vol. 1, no. 3, s. 805.

⁴⁷ Ch. Schewe, D. Lipsens, *From EFTA to EC/EU and back to EFTA? The European Economic Area (EEA) as a possible scenario for the UK-EU relations after Brexit*, [w:] *Brexit. History, Reasoning and Perspectives*, D. Ramiro Troitiño, T. Kerikmäe, A. Chochia (red.), Springer, Cham 2018, s. 215–230.

które uznano za solidną podstawę silnych stosunków między jej stronami⁴⁸. Do podobnego wniosku skłania analiza rocznych raportów z funkcjonowania Porozumienia⁴⁹. Wyzwaniem dla jego stabilnego funkcjonowania jest jednak stałe zróżnicowanie stron Porozumienia. Dalsze wysiłki w zakresie jego zmniejszania są nieodzowne.

1.2. Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu

1.2.1. Geneza

Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (*European Free Trade Association*, EFTA) powstało w odpowiedzi na procesy integracyjne sześciu krajów tworzących w latach 50. XX w. Europejską Wspólnotę Gospodarczą.

Części krajów europejskich, potencjalnie zainteresowanych członkostwem w EWG, nie odpowiadały wszystkie warunki członkostwa w tej organizacji. Dania, Grecja, Irlandia, Norwegia, Portugalia nie akceptowały zasad wolnej konkurencji artykułów przemysłowych ze względu na niską konkurencyjność swoich produktów. Z kolei Austria, Finlandia, Szwecja i Szwajcaria były przeciwnie tworzeniu ponadnarodowych instytucji, które ograniczyłyby ich neutralność. Wielkiej Brytanii zależało na zachowaniu rozwiniętych stosunków handlowych z krajami Commonwealthu⁵⁰.

Stąd, już w 1956 r., w okresie finalizowania utworzenia EWG, Wielka Brytania wysunęła propozycję utworzenia strefy wolnego handlu, która miałaby obejmować wszystkie kraje Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej (*Organisation for European Economic Cooperation*, OEEC), zarówno te, które tworzyć miały EWG, jak i niewchodzące do tego ugrupowania.

⁴⁸ European Economic Area, Conclusions of the 52nd meeting of the EEA Council, Brussels, 19 November 2019, s. 2.

⁴⁹ EEA Joint Committee, Annual Reports, <https://www.efta.int/eea/eea-institutions/eea-joint-committee/eea-joint-committee-annual-reports> [dostęp: 01.04.2021].

⁵⁰ T. Sporek, op. cit., s. 169–170.

W strefie tej – według koncepcji Wielkiej Brytanii – EWG stanowić miałyby ściślejszą scaloną jednostkę⁵¹. Negocjacje dotyczące utworzenia strefy wolnego handlu obejmującej wszystkie kraje OEEC nie przyniosły zakładanych rezultatów. Negatywnie wobec projektu wyraziła się Francja, a także Stany Zjednoczone⁵².

W połowie 1959 r. z inicjatywą utworzenia strefy wolnego handlu – tym razem obejmującej jedynie te kraje OEEC, które nie weszły w skład EWG – wystąpiły kraje skandynawskie. Rokowania ograniczyły liczbę potencjalnych członków tej strefy – wyłączono bowiem najbardziej zacofane wtedy kraje OEEC, tj. Turcję, Grecję, Irlandię i Islandię. Z grupy słabiej rozwiniętych gospodarczo krajów OEEC włączono natomiast Portugalię – ze względu na ściśle powiązania z Wielką Brytanią⁵³.

Układ o Europejskim Stowarzyszeniu Wolnego Handlu został podpisany w Sztokholmie 4 stycznia 1960 r. Podpisało go siedem krajów, tj. Wielka Brytania, Dania, Portugalia, Szwecja, Austria, Norwegia i Szwajcaria⁵⁴. Ze względu na fakt, iż Liechtenstein tworzył ze Szwajcarią unię celną od 1923 r., został on na mocy specjalnego protokołu także objęty układem⁵⁵.

Początkowo skład ugrupowania liczył siedmiu członków, a ponieważ EFTA powstawała jako odpowiedź na procesy integracyjne w ramach EWG, ówczesna mapa procesów integracyjnych w Europie określana była jako „Europa Sześciu” versus „Europa Siedmiu”⁵⁶ (rysunek 4).

EFTA była w tamtym czasie ugrupowaniem asymetrycznym, obejmującym jedną dużą gospodarkę Wielkiej Brytanii oraz sześć mniejszych państw, w tym Portugalię (gdzie premierem był António de Oliveira Salazar, któremu

⁵¹ W. Morawiecki, *Organizacje międzynarodowe*, PWN, Warszawa 1965, s. 464–465.

⁵² L. Ciamaga, P. Landau, L. Pastusiak, R. Sonnenfeld, *Integracja zachodnioeuropejska. Aspekty polityczne, gospodarcze i instytucjonalno-prawne*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1970, s. 186.

⁵³ W. Morawiecki, op. cit., s. 464–465.

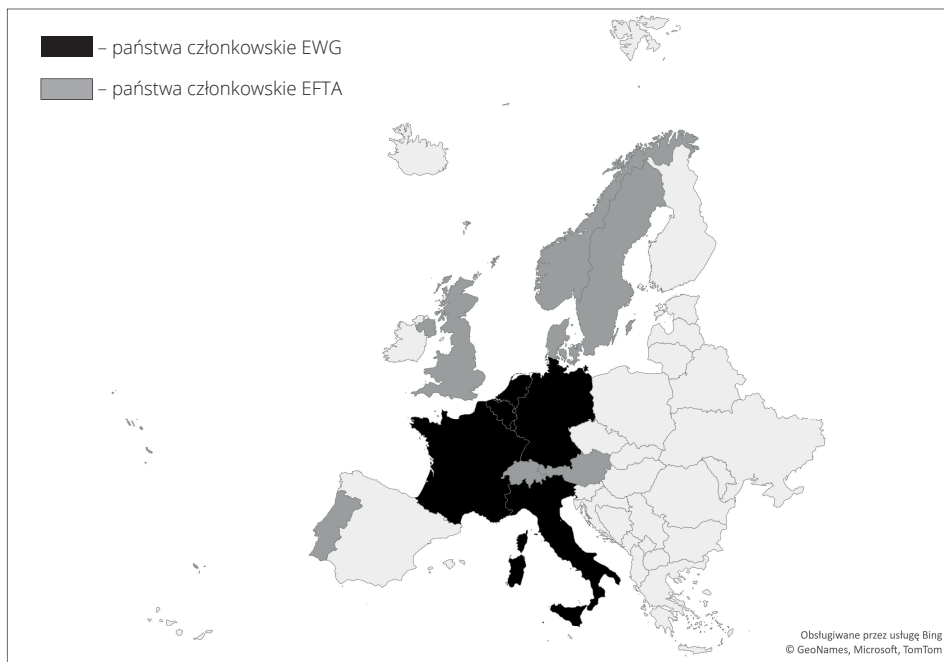
⁵⁴ T. Sporek, op. cit., s. 170.

⁵⁵ A. Makać, op. cit., s. 55.

⁵⁶ L.V. Langenhove, *Building Regions: The Regionalization of Word Order*, The International Political Economy of New Regionalisms Series, Ashgate Publishing Limited, England, 2011, s. 105.

zarzucano rządy autorytarne). To brytyjski rząd Macmillana utorował drogę do przystąpienia Portugalii do EFTA, co wskazuje na determinację w tworzeniu ugrupowania w wyniku (samo)wykluczenia państw EFTA z Traktatu Rzymskiego⁵⁷.

Rysunek 4. „Europa Sześciu” versus „Europa Siedmiu” – skład członkowski EWG i EFTA w 1960 r.

Źródło: opracowanie własne.

1.2.2. Członkowie

Skład EFTA podlegał licznym zmianom, które obejmowały przyjmowanie w struktury EFTA nowych członków, członków stowarzyszonych, a także wystąpienia z organizacji. Już w styczniu 1960 r. rozpoczęły się negocjacje

⁵⁷ T.B. Olesen, *Back to the 1960s or Further Back? Brexit as a European Dilemma between Past and Future*, „Contemporary European History” 2019, vol. 28(1), s. 39–41.

EFTA z Finlandią, która w 1961 r. uzyskała status członka stowarzyszonego⁵⁸, natomiast pełne członkostwo – w roku 1986. W 1970 r. do EFTA dołączyła Islandia, a w 1991 Liechtenstein.

Część krajów EFTA już przystępując do organizacji traktowała członkostwo w niej jako etap przejściowy w drodze do integracji z EWG. Świadczy o tym fakt, iż już 10 lipca 1961 r. Wielka Brytania i Dania złożyły wnioski o członkostwo w EWG. W związku z akcesją tych krajów do EWG w 1972 r. opuściły one EFTA, co oznaczało osłabienie organizacji⁵⁹. Uszczuplenie składu członkowskiego EFTA następowało jeszcze parokrotnie: w 1985 r. EFTA opuściła Portugalia, w 1995 – Austria, Finlandia i Szwecja.

Obecnie członkami EFTA są cztery kraje: Norwegia, Szwajcaria, Liechtenstein i Islandia. Ta ostatnia w lipcu 2009 r. złożyła wniosek o członkostwo w UE, jednakże po zmianie rządu w maju 2013 r. zawiesiła negocjacje akcesyjne, a w 2015 r. rząd Islandii zwrócił się z wnioskiem o nieuznawanie Islandii za kraj kandydujący do UE⁶⁰. Z drugiej strony, w ostatnim czasie, w konsekwencji wyjścia Wielkiej Brytanii z UE, pojawiły się głosy i pytania o akcesję tego kraju do EFTA. O ile rząd Wielkiej Brytanii jasno wskazał, że nie zamierza ubiegać się o członkostwo w EFTA⁶¹, o tyle podkreślano, że członkostwo to zapewniłoby wolny handel Wielkiej Brytanii z krajami EFTA. Choć wolny handel w ramach EFTA nie obejmuje wszystkich towarów, to powiązania handlowe między Wielką Brytanią a krajami EFTA nie są bez znaczenia. W okresie po referendum w sprawie brexitu stanowiły 8,53% brytyjskiego eksportu⁶².

⁵⁸ R. Rossi, *Finland and the Economic Integration of Europe*, „Annuaire Européen/ European Yearbook”, Springer, Dordrecht 1961, s. 58–66.

⁵⁹ W. Bąba, op. cit., s. 17.

⁶⁰ J. Grabowiecki, A. Piekutowska, *Procesy integracyjne w gospodarce światowej. Unia Europejska*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2020, s. 72.

⁶¹ <https://www.efta.int/About-EFTA/Frequently-asked-questions-EFTA-EEA-EFTA-membership-and-Brexit-328676> [dostęp: 02.04.2021]

⁶² R. Dunin-Wasowicz, *Should the UK seek association with or membership of EFTA?*, London School of Economics and Political Science blog, <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2017.07.12/the-uk-should-seek-membership-or-association-with-efta-for-the-sake-of-continuity-and-flexibility/> [dostęp: 02.04.2021].

1.2.3. Instytucje

EFTA posiada bardzo skromną strukturę organizacyjną. Głównym organem w ramach tej struktury jest Rada EFTA (*EFTA Council*). Posiada ona kompetencje decyzyjne w sprawach dotyczących przedmiotu umowy, prowadzi nadzór nad działalnością ugrupowania, podejmuje wysiłki na rzecz zacieśniania współpracy handlowej i negocjowania umów handlowych i umów o współpracy z innymi krajami, ugrupowaniami. Każdy członek Rady ma jeden głos. Rada może podejmować decyzje wiążące państwa członkowskie oraz kierować do nich rekomendacje. Co do zasady, decyzje Rady wymagają jednomyślności. Rada ma prawo powoływać komitety i inne ciała, których działalność uzna za istotną z punktu widzenia wsparcia zadań Rady⁶³. Komitety nie mają kompetencji decyzyjnych – mają jedynie charakter doradczy⁶⁴. Wśród funkcjonujących komitetów należy wyróżnić Komitet ds. Stosunków z Krajami Trzecimi (*Committee on Third Country Relations*) czy Komitet ds. Barrier Technicznych w Handlu (*Committee on Technical Barriers to Trade*)⁶⁵. EFTA posiada Sekretariaty w Genewie oraz Brukseli. Dodatkowo, urząd statystyczny EFTA zlokalizowany jest w Luksemburgu.

1.2.4. Efekty współpracy

Głównym założeniem integracyjnym państw EFTA jest w świetle art. 2 Konwencji:

- promocja wymiany handlowej i stosunków gospodarczych pomiędzy państwami członkowskimi w warunkach uczciwej konkurencji w ramach strefy,
- wolny handel towarami,
- stopniowa liberalizacja swobody przepływu osób,
- postępująca liberalizacja handlu usługami i zasad inwestycji,

⁶³ *Convention establishing the European Free Trade Association* (consolidated version, last amended on 1 July 2013), art. 43.

⁶⁴ A. Makać, op. cit., s. 57.

⁶⁵ Annex S of the *Convention establishing...*

- zapewnienie uczciwych warunków konkurencji wpływających na wymianę handlową między państwami członkowskimi,
- otwarcie rynku zamówień publicznych państw członkowskich,
- wprowadzenie odpowiedniej ochrony własności intelektualnej⁶⁶.

Realizację głównego założenia umowy, tj. promocję wolnego handlu, rozpatrywać można w dwóch perspektywach: w zakresie handlu między stronami umowy oraz między krajami EFTA a krajami trzecimi. W tym pierwszym przypadku podkreślić należy, że cła pomiędzy państwami członkowskimi EFTA (poza Portugalią) zostały zniesione już 1 stycznia 1967 r. – wcześniej niż pierwotnie zakładano, tj. 1 stycznia 1970 r. Przyspieszono także znoszenie ograniczeń ilościowych, które miały zostać zlikwidowane – pierwotnie z końcem 1969 r., a decyzją Rady termin został wyznaczony na koniec 1966 r.⁶⁷ Bezsparnie wpłynęło to pozytywnie na wzajemną wymianę handlową państw EFTA. W pierwszych latach budowania strefy, tj. pomiędzy 1959 a 1963 r., wewnętrzne obroty handlowe w ramach EFTA wzrosły o 50%. Jednakże na uwagę zasługuje fakt, że w okresie tym szybciej rosły obroty handlowe między trzema skandynawskimi państwami EFTA z jednej strony i między czterema pozostałymi państwami EFTA z drugiej, niż całkowite obroty wewnątrz strefy. Obroty handlowe pomiędzy skandynawskimi państwami EFTA a resztą państw strefy rosły, lecz poniżej średniej dla całego ugrupowania⁶⁸.

Na wolumen i dynamikę wzajemnych obrotów handlowych w ramach EFTA wpływ wywierała także częsta zmiana składu ugrupowania, w szczególności wyjścia – w kolejności: Wielkiej Brytanii i Dani w 1972 r., Portugalii w 1985 oraz Szwecji, Austrii i Finlandii w 1994 r. Już po drugim wystąpieniu (Portugalii) z EFTA, w 1986 r. gospodarki sześciu ówczesnych państw strefy: Austrii, Finlandii, Islandii, Norwegii, Szwecji i Szwajcarii stanowiły łącznie około połowy gospodarki Niemiec Zachodnich, a ich udział w światowym PNB wynosił ok. 3,3%⁶⁹.

⁶⁶ *Convention establishing...*, art. 2.

⁶⁷ Z.M. Doliwa-Klepacki, op. cit., s. 792.

⁶⁸ GATT, *International Trade 1963*, Geneva 1964, s. 94.

⁶⁹ E.P.M. Gardener, *The European Free Trade Association and the European Community*, „International Lawyer” 1991, vol. 25, s. 188–189.

Wewnętrzne obroty handlowe między państwami EFTA są ograniczone. W odniesieniu do całkowitych obrotów handlowych danego państwa jedynie import z Norwegii stanowi istotną część importu Islandii (tabela 1).

Tabela 1. Udział eksportu i importu z państw EFTA* w eksporcie i imporcie ogółem danego państwa w 2019 r. (w %)

Norwegia		
Islandia	import	0,26
	eksport	0,64
Szwajcaria	import	1,07
	eksport	0,33
Islandia		
Norwegia	import	11,32
	eksport	3,86
Szwajcaria	import	0,98
	eksport	0,33
Szwajcaria		
Islandia	import	0,01
	eksport	0,02
Norwegia	import	0,16
	eksport	0,21

* brak danych dla Liechtensteinu

Źródło: obliczenia własne na podstawie UN Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/data> [dostęp: 07.04.2021].

Najwyższy udział importu z Norwegii w imporcie Islandii stanowi wyjątek od reguły, w świetle której głównymi partnerami handlowymi państw EFTA są państwa członkowskie UE (tabela 2). W szczególności zwraca uwagę wysoki udział obrotów handlowych z Wielką Brytanią i Szwecją (byłymi członkami EFTA) oraz Niemcami czy Holandią.

UE jest największym partnerem handlowym EFTA. Udział importu z UE w imporcie EFTA wyniósł w 2020 r. 66,8%, a udział eksportu do UE z EFTA 57,9%. Podkreślić jednak należy, że na przestrzeni lat 2002-2020 udział UE w handlu z EFTA spadł z poziomu odpowiednio 78,8% w zakresie importu i 69,3% eksportu (w 2002 r.)⁷⁰.

Tabela 2. Główni partnerzy handlowi państw EFTA* w 2019 r.

Norwegia				
Eksport (udział eksportu danego partnera w eksporcie ogółem, w %)		Import (udział importu danego partnera w imporcie ogółem, w %)		
1.	Wielka Brytania	20,14	1. Szwecja	11,74
2.	Niemcy	14,47	2. Niemcy	10,79
3.	Holandia	11,10	3. Chiny	10,16
4.	Szwecja	7,68	4. USA	7,91
5.	Francja	5,94	5. Dania	5,62
6.	Dania	4,48	6. Wielka Brytania	4,96
7.	USA	4,31	7. Polska	3,84
8.	Belgia	4,19	8. Holandia	3,76
9.	Chiny	4,13	9. Francja	3,30
10.	Polska	2,31	10. Włochy	3,12
Islandia				
Eksport (udział eksportu danego partnera w eksporcie ogółem, w %)		Import (udział importu danego partnera w imporcie ogółem, w %)		
1.	Holandia	26,28	1. Norwegia	11,32
2.	Wielka Brytania	10,40	2. USA	8,53
3.	Hiszpania	9,47	3. Niemcy	8,30
4.	USA	7,28	4. Chiny	7,38

⁷⁰ EFTA Statistical Office, <http://trade.efta.int/#/overview/EFTA/WORLD/2020/HS2> [dostęp: 08.04.2021].

EUROPEJSKIE STOWARZYSZENIE WOLNEGO HANDLU

5.	Francja	7,08	5.	Holandia	6,93
6.	Niemcy	5,92	6.	Dania	6,60
7.	Kanada	4,31	7.	Wielka Brytania	6,31
8.	Norwegia	3,86	8.	Szwecja	4,28
9.	Chiny	2,48	9.	Australia	3,10
10.	Dania	2,33	10.	Polska	2,98

Szwajcaria

Eksport (udział eksportu danego partnera w eksporcie ogółem, w %)			Import (udział importu danego partnera w imporcie ogółem, w %)		
1.	Niemcy	15,27	1.	Niemcy	20,78
2.	USA	13,98	2.	Włochy	8,09
3.	Wielka Brytania	9,03	3.	USA	6,81
4.	Chiny	6,87	4.	Francja	6,80
5.	Francja	6,18	5.	Wielka Brytania	5,88
6.	Indie	5,76	6.	Chiny	5,48
7.	Włochy	5,16	7.	ZEA	5,44
8.	Hong Kong	3,17	8.	Austria	3,06
9.	Japonia	2,58	9.	Irlandia	2,75
10.	Hiszpania	2,51	10.	Hiszpania	2,32

* brak danych dla Liechtensteinu

Źródło: obliczenia własne na podstawie UN Comtrade Database... [dostęp: 22.04.2021].

EFTA jest aktywnym promotorem wolnego handlu. Ponadto, jest drugim (za UE) na świecie najbardziej aktywnym podmiotem pod względem podpisanym regionalnych umów handlowych (*regional trade agreements*, RTAs). Jedną z najstarszych jest umowa z Turcją z 10 grudnia 1991 r., która weszła w życie 1 kwietnia 1992 r. Dzięki tej aktywności kraje EFTA mają dostęp do jednej z największych na świecie sieci preferencyjnych stosunków handlowych, obejmującej 80% handlu towarami EFTA.

Tabela 3. Umowy handlowe EFTA z państwami trzecimi (obowiązujące)

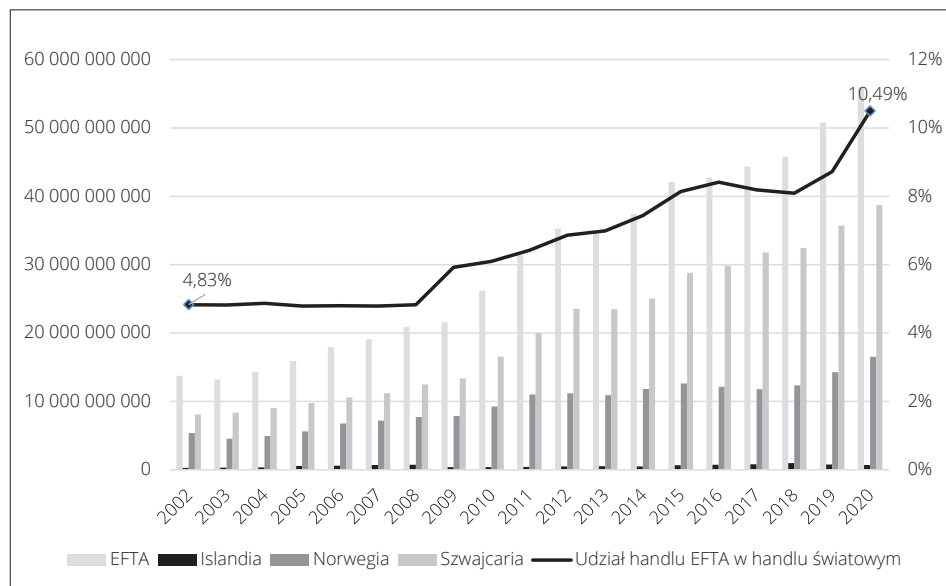
Sygnatariusze umów z EFTA	Zakres	Data wejścia w życie
Ekwador	dobra i usługi	01.11.2020
Filipiny	dobra i usługi	01.06.2018
Gruzja	dobra i usługi	01.08.2017
Bośnia i Hercegowina	dobra	01.01.2015
Ameryka Środkowa (Kostaryka i Panama)	dobra i usługi	19.08.2014
Rada Współpracy Zatoki (<i>Gulf Cooperation Council</i>)	dobra i usługi	01.07.2014
Hong Kong, Chiny	dobra i usługi	01.10.2012
Czarnogóra	dobra	01.09.2012
Ukraina	dobra i usługi	01.06.2012
Kolumbia	dobra i usługi	01.07.2011
Peru	dobra	01.07.2011
Albania	dobra	01.11.2010
Serbia	dobra	01.10.2010
Kanada	dobra	01.07.2009
SACU (Botswana, Lesotho, Namibia, RPA, Eswatini)	dobra	01.05.2008
Egipt	dobra	01.08.2007
Liban	dobra	01.01.2007
Korea Południowa	dobra i usługi	01.09.2006
Tunezja	dobra	01.06.2005
Chile	dobra i usługi	01.12.2004
Singapur	dobra i usługi	01.01.2003
Jordania	dobra	01.09.2002
Meksyk	dobra i usługi	01.07.2001
Macedonia Północna	dobra	01.05.2002
Maroko	dobra	01.12.1999
Palestyna	dobra	01.07.1999
Izrael	dobra	01.01.1993
Turcja	dobra	01.04.1992

Źródło: opracowanie własne na podstawie: WTO, Regional Trade Agreements Database, <https://rtais.wto.org/UI/PublicAllRTAList.aspx> oraz <https://www.efta.int/Free-Trade/Free-Trade-Agreements-510711> [dostęp: 06.04.2021].

Obecnie EFTA ma podpisanych 29 umów o wolnym handlu z czterdziestoma krajami i terytoriami spoza UE (uwzględniając także podpisaną 16 grudnia 2018 r. w Dżakarcie umowę o partnerstwie gospodarczym (*Comprehensive Economic Partnership Agreement, CEPA*) z Indonezją). EFTA stale podejmuje wysiłki na rzecz podpisywania kolejnych umów (przykładowo w marcu 2021 r. rozpoczęła się pierwsza runda negocjacji umowy handlowej z Mołdawią; EFTA prowadzi także negocjacje m.in. z Wietnamem, Malezją, Indiami czy MERCOSUR).

Podsumowując, pomimo liberalizacji handlu w ramach EFTA wzajemne obroty handlowe państw strefy pozostają ograniczone. Jednocześnie EFTA jest bardzo aktywnym promotorem wolnego handlu z państwami trzecimi. W rezultacie rośnie udział handlu EFTA w handlu światowym (rysunek 5).

Rysunek 5. Wartość obrotów handlowych państw EFTA* w EUR (oś lewa) oraz udział obrotów handlowych EFTA w handlu światowym, w % (oś prawa) w latach 2002–2020

* handel Liechtensteinu jest uwzględniony w obrotach handlowych Szwajcarii ze względu na unię celną między Szwajcarią a Liechtensteinem

Źródło: EFTA Statistical Office, <http://trade.efta.int/#/country-graph/CH/ABIEFTA/2020/HS2> [dostęp: 08.04.2021].

Od 2002 do 2020 r. doszło do wzrostu zarówno udziału eksportu, jak i importu EFTA w odpowiednio eksporcie/importacie światowym (udział w eksporcie światowym wzrósł w omawianym okresie odpowiednio z 4,51% do 9,38%, natomiast w imporcie światowym z 5,23% do 11,79%). Ostatecznie udział obrotów handlowych EFTA w handlu światowym w 2020 r. wyniósł 10,49%, przy czym największy udział w tych obrotach ma stale Szwajcaria.

1.2.5. Pozycja w gospodarce światowej

Cztery kraje członkowskie EFTA tworzą obszar o powierzchni 529 tys. km², które zamieszkuje ok. 14,3 mln osób⁷¹. Łączny PKB ugrupowania w 2019 r. szacowany był na 1 043 867,2 mln EUR⁷² (1 137 483,8 mln USD, więc udział PKB EFTA w produkcji globalnym wyniósł 1,3%)⁷³. W świetle danych o ograniczonym udziale EFTA w globalnym produkcie zaskakujące i stanowiące o potencjale EFTA są dane o udziale EFTA w światowym handlu: pod względem udziału w światowym handlu towarami EFTA zajmuje 9. miejsce na świecie, a w zakresie handlu usługami – 5.

Państwa członkowskie EFTA należą do grupy państw o bardzo wysokim wskaźniku rozwoju społecznego. W 2020 r. na 189 sklasyfikowanych państw wszystkie znalazły miejsce w pierwszej dwudziestce rankingu według wskaźnika rozwoju społecznego (*Human Development Index*, HDI), przy czym miejsce pierwsze zajęła Norwegia, Szwajcaria – 2., Islandia – 4., a Liechtenstein – 19. (tabela 4). Państwa EFTA wyróżniają się wysokim poziomem PKB *per capita* – pod tym względem Liechtenstein zajmuje pierwsze miejsce na świecie, Szwajcaria – 5., Norwegia – 8., a Islandia – 18.

⁷¹ <https://www.efta.int/about-efta/the-efta-states> [dostęp: 08.04.2021]

⁷² PKB w cenach bieżących, obliczenia własne na podstawie danych z Eurostatu [NAMA_10_GDP].

⁷³ PKB w cenach bieżących, obliczenia własne na podstawie danych Banku Światowego, <https://data.worldbank.org/> [dostęp: 08.04.2021]; dane dla Liechtensteinu za 2018 r.

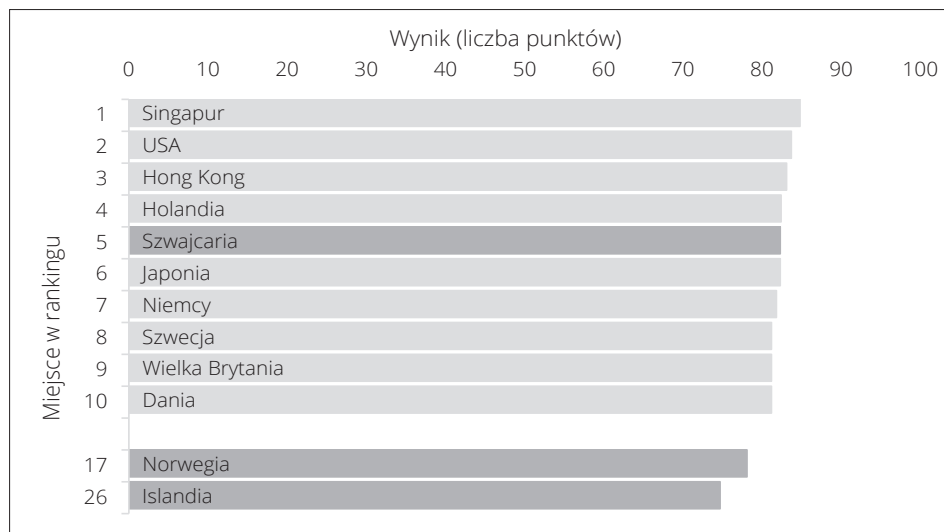
Tabela 4. Państwa EFTA w rankingu Human Development Index (2019)

Miejsce w rankingu	Państwo	HDI	Spodziewana długość życia (w latach)	Oczekiwana liczba lat edukacji (w latach)	Średnia długość edukacji (w latach)	Dochód narodowy <i>per capita</i> w USD (liczony według parytetu siły nabywczej)
1.	Norwegia	0,957	82,4	18,1	12,9	66 494
2.	Szwajcaria	0,955	83,8	16,3	13,4	69 394
4.	Islandia	0,949	83,0	19,1	12,8	54 682
19.	Liechtenstein	0,919	80,7	14,9	12,5	131 032

Źródło: United Nations Development Programme, *Human Development Report 2020. The next frontier. Human development and the Anthropocene*, New York 2020, s. 343.

Nieznacznie słabiej państwa EFTA wypadają w rankingu konkurencyjności – wszystkie (z wyjątkiem nieklasyfikowanego Liechtensteinu) znalazły się w grupie pierwszych trzydziestu państw na świecie pod względem konkurencyjności (rysunek 6) w rankingu Światowego Forum Ekonomicznego.

Rysunek 6. Państwa EFTA w rankingu konkurencyjności Światowego Forum Ekonomicznego (2019)

Źródło: K. Schwab, *The Global Competitiveness Report 2019*, World Economic Forum, Geneva 2019, s. XIII.

Wszystkie kraje EFTA odnotowały (choć nieznaczny) spadek w rankingu konkurencyjności w stosunku do roku poprzedniego. Ponadto, jeszcze na przełomie 2017/2018 Szwajcaria zajmowała pierwsze miejsce w rankingu konkurencyjności (Norwegia 11.). Biorąc powyższe pod uwagę, uznać należy, że dla krajów EFTA podnoszenie tej konkurencyjności jest istotnym wyzwaniem.

Wzrost konkurencyjności ma kluczowe znaczenie w zakresie zwiększania napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Łączna wartość tych inwestycji w 2019 r. na obszarze krajów EFTA (z wyłączeniem Liechtensteinu) wyniosła 1 526 862 mln USD, co stanowiło 4,19% wartości BIZ na świecie. W tym samym roku łączna wartość bezpośrednich inwestycji Szwajcarii, Norwegii i Islandii na świecie wyniosła 1 750 491 mln USD, co odpowiadało 5,06% światowych BIZ⁷⁴.

1.2.6. Perspektywy rozwoju

Biorąc pod uwagę historię oraz ponadsześćdziesięcioletnie doświadczenie funkcjonowania EFTA, wydaje się, że zasadniczym wyzwaniem dla dalszego jej rozwoju jest stabilizacja składu członkowskiego. Dla liczącej cztery państwa strefy wolnego handlu zagrożeniem może być wyjście kolejnego państwa, a niekiedy zagrożenie to okazuje się bardzo realne, jak w 2009 r., kiedy Islandia złożyła wniosek o członkostwo w UE. Akcesja Islandii do UE oznaczałaby uszczuplenie składu ugrupowania do jedynie trzech członków. Pojawiały się wówczas głosy, że sprawa rozwiązania EFTA jest kwestią czasu⁷⁵. Wraz z wycofaniem się z planów akcesji Islandii do UE (islandzki rząd w 2013 r. zawiesił negocjacje, a w 2015 zwrócił się z prośbą, by nie uznawać kraju za kandydującego do UE), ryzyko kolejnego zmniejszenia składu ugrupowania zostało zażegnane i wydaje się, że w najbliższej przyszłości skład ten

⁷⁴ Obliczenia własne na podstawie: UNCTAD, *World Investment Report 2020. International Production beyond pandemic*, United Nations Publications, New York 2020, s. 242.

⁷⁵ L.V. Langenhove, op. cit., s. 105.

pozostanie stabilny. Nie ulegnie w najbliższym czasie także zwiększeniu. Pomimo spekulacji w zakresie ubiegania się o członkostwo w EFTA rząd Wielkiej Brytanii stanowczo zaprzeczył takim planom. Co więcej, w styczniu 2021 r. weszły w życie dwie umowy handlowe: między Wielką Brytanią a Szwajcarią (a ze względu na unię celną między Szwajcarią i Liechtensteinem obejmującą także Liechtenstein) oraz umowa handlowa między Wielką Brytanią, Islandią i Norwegią⁷⁶. Umowy te – m.in. ze względu na swój ograniczony zakres – nie oznaczają zakończenia procesu kształtowania wzajemnych stosunków handlowych pomiędzy Wielką Brytanią a państwami EFTA, który w najbliższych latach będzie kontynuowany.

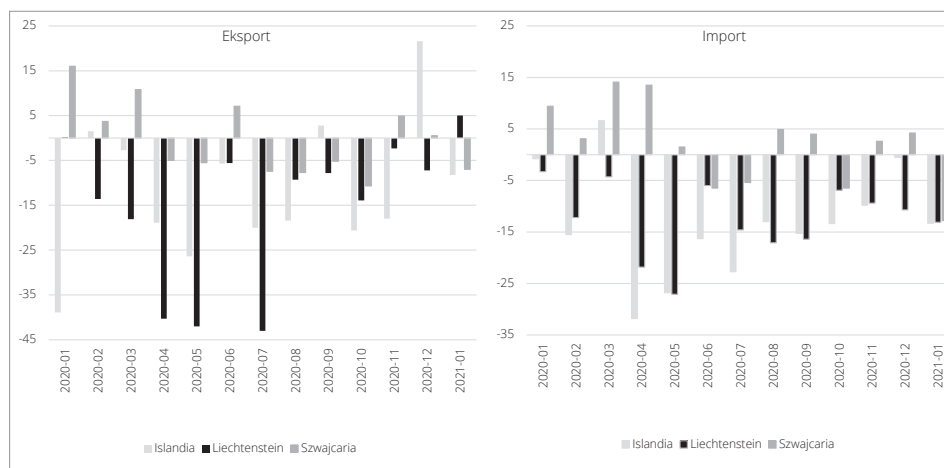
Rozwój relacji handlowych z krajami spoza EFTA został uznany za jeden z dwóch głównych priorytetów EFTA w najbliższym okresie. W tym zakresie za kluczowe uznano m.in. finalizację przeglądu prawnego w ramach negocjacji handlowych z MERCOSUR, kontynuację rozmów z Indiami, Malezją i Wietnamem oraz wznowienie negocjacji z Tajlandią. Ponadto, EFTA planuje rozpoczęcie negocjacji z Kosowem, przygotowanie do ewentualnych negocjacji z Pakistanem oraz sprawdzenie możliwości wzmocnienia stosunków handlowych z Australią⁷⁷. Dotychczasowe efekty oraz plany nawiązywania nowych stosunków handlowych świadczą bezsprzecznie o tym, że budowa szerokich relacji handlowych jest dla EFTA priorytetem, który wydaje się mieć gruntowne podstawy do kontynuacji w kolejnych latach. Obecnie głównym wyzwaniem jest pandemia związana z COVID-19, która determinuje rozwój gospodarczy dotkniętych jej skutkami państw. Jak dotąd (stan na 8 kwietnia 2021 r.) w krajach EFTA zdiagnozowano 710 tys. przypadków zakażeń, lecz

⁷⁶ *Trade Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Swiss Confederation*, Bern, 11 February 2019, <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowMemberRTAIDCard.aspx?rtaid=1115> [dostęp: 09.04.2021]; *Agreement on Trade in Goods between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Iceland and the Kingdom of Norway*, London, 8 December 2020, <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowMemberRTAIDCard.aspx?rtaid=1104> [dostęp: 09.04.2021].

⁷⁷ *Priorities of the Norwegian Chair of the EFTA Council. First half of 2021*, https://www.efta.int/sites/default/files/images/EFTA_Council_Priorities_for_the_Norwegian_Chair_for_First_Half_of_2021_final.pdf [dostęp: 09.04.2021].

prawie 85% z nich w jednym kraju – Szwajcarii⁷⁸. Niemniej jednak, wszystkie kraje EFTA odczuły negatywne konsekwencje pandemii, m.in. w zakresie handlu międzynarodowego. Z nielicznymi wyjątkami, zarówno eksport jak i import wykazywał ujemną dynamikę, sięgającą nawet 43% (jak w przypadku eksportu Liechtensteinu w lipcu 2020 w stosunku do lipca 2019 r.).

Rysunek 7. Dynamika eksportu i importu krajów EFTA* (miesiąc do miesiąca roku poprzedniego) w okresie styczeń 2020 – styczeń 2021 r.

* brak danych dla Norwegii

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat [EXT_ST_EFTACC_custom_792092].

Perspektywy rozwoju EFTA w najbliższym czasie determinowane będą dalszym przebiegiem pandemii. W dłuższej perspektywie spodziewać się można kontynuacji wysiłków na rzecz rozwoju sieci relacji handlowych z państwami trzecimi – wydaje się to wyróżniającą cechą EFTA.

⁷⁸ Obliczenia własne na podstawie danych European Centre for Disease Prevention and Control, <https://www.ecdc.europa.eu/en/geographical-distribution-2019-ncov-cases> [dostęp: 09.04.2021].

1.3. Unia Beneluxu

1.3.1. Geneza

Za początek historii integracji Beneluxu⁷⁹ uznaje się datę 25 lipca 1921 r., kiedy to Luksemburg i Belgia podpisały konwencję w sprawie utworzenia Unii Ekonomicznej Belgijsko-Luksemburskiej, w skrócie BELUKS bądź BLEU (z ang. *The Belgium-Luxembourg Economic Union*). Konwencja w sprawie BELUKSU została zawarta na pięćdziesiąt lat i weszła w życie w grudniu 1922 r. Unia Ekonomiczna Belgijsko-Luksemburska jest przykładem najstarszych unii gospodarczych⁸⁰. Konwencja przewidywała swobodę przepływu czynników produkcji, ustanowienie wspólnej zewnętrznej taryfy celnej, koordynację polityki zagranicznej, finansowej i społecznej, wspólną politykę handlową, utworzenie unii walutowej⁸¹. Co warto podkreślić, waluty Belgii i Luksemburga – odpowiednio frank belgijski i frank luksemburski, zostały trwale ze sobą powiązane i aż do wejścia do unii gospodarczo-walutowej w UE posiadały identyczny kurs wymienny w stosunku do innych walut⁸².

Jeszcze wcześniej Luksemburg pozostawał w unii celnej z Niemcami, z której się wycofał po pierwszej wojnie światowej. Rozumiejąc – szczególnie w czasach światowego kryzysu finansowego – że dla gospodarki Luksemburga kluczowe znaczenie ma eksport, kraj ten z jednej strony starał się ograniczać zależność od Niemiec, z drugiej poszukiwał nowych rynków zbytu⁸³. Poszukując możliwości współpracy, propozycję skierował do Francji, która ją

⁷⁹ Benelux to często stosowane określenie z pierwszych liter nazw (choć nie w języku polskim) 3 krajów: Belgii, Holandii (Netherlands) i Luksemburga.

⁸⁰ J. Grabowiecki, A. Piekutowska, op. cit., s. 23.

⁸¹ Z.M. Doliwa-Klepacki, op. cit., s. 743.

⁸² M. Bijak-Kaszuba, A. Marszałek, *Integracja Ekonomiczna Beneluxu*, [w:] *Integracja Europejska. Podręcznik...*, s. 401.

⁸³ European Commission, *Joseph Bech: how a small country can play a crucial role in European integration*, s. 1, http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/joseph_bech_pl.pdf [dostęp: 15.04.2021].

odrzuciła, stąd tę samą propozycję skierował do Belgii, a następnie do Holandii. To właśnie te starania określa się jako decydujące dla powstania Beneluksu.

Intencję dołączenia do Unii Ekonomicznej Belgijsko-Luksemburskiej wyrażała Holandia. Już w latach 30. XX w. podejmowano próby integracji – podpisana w 1932 r. konwencja o niezwiększaniu protekcjonizmu celnego we wzajemnych obrotach nie weszła jednak w życie z powodu braku ostatecznego kompromisu pomiędzy krajami⁸⁴.

21 października 1943 r. rządy emigracyjne trzech krajów podpisały w Londynie układ monetarny, który zakładał stały kurs wymiany między frankami belgijskim i luksemburskim a guldenem holenderskim oraz ustanowił mechanizm wzajemnego finansowania w przypadku deficytu bilansu płatniczego jednego z sygnatariuszy⁸⁵. Natomiast 5 września 1944 r. kraje te podpisały konwencję celną zakładającą likwidację ceł w handlu wzajemnym oraz ustanowienie wspólnej zewnętrznej taryfy celnej⁸⁶. Konwencja weszła w życie z początkiem 1948 r. W tym też roku zniesiono cła pomiędzy trzema państwami, natomiast wspólna zewnętrzna taryfa celna została ustanowiona rok później – w 1949 r.⁸⁷

Warto podkreślić, że integracja trzech państw Beneluksu po drugiej wojnie światowej nie odbywała się bez przeszkód. Państwa te w sposób zróżnicowany zostały dotknięte skutkami drugiej wojny światowej – o ile Belgia po zakończeniu działań wojennych weszła na ścieżkę szybkiego wzrostu gospodarczego, o tyle gospodarka Holandii przez dłuższy czas odczuwała skutki wojny. Przełożyło się to na stosowaną politykę gospodarczą – Belgia i Luksemburg realizowały działania liberalizujące, natomiast w Holandii

⁸⁴ Z.M. Doliwa-Klepacki, op. cit., s. 743.

⁸⁵ *Pays-Bas, Belgique et Luxembourg Convention monétaire. Signée à Londres, le 21 octobre 1943*, United Nations, Treaty Series. Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, vol. 2, New York 1947, s. 281–298.

⁸⁶ E. Dynia, *Integracja europejska. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003, s. 16.

⁸⁷ L.M. Alexander, *Economic Problems in the Benelux Union*, „Economic Geography” 1950, vol. 26, no. 1, s. 29–36.

utrzymywano interwencjonizm. Ponadto, w okresie powojennym komplementarność gospodarek państw Beneluxu ustępowała ich konkurencyjności⁸⁸. Pomimo tych niesprzyjających okoliczności integracja stała się możliwa, lecz podkreślić należy szereg zmian w odpowiedzi na podjęte działania, w szczególności przez Holandię, na rzecz liberalizacji gospodarczej.

16 października 1949 r. rządy Belgii, Luksemburga i Holandii podpisały układ w sprawie utworzenia wstępnej unii ekonomicznej jako etap przejściowy do pełnej unii⁸⁹. Lata 1950–1953 to zahamowanie działań integracyjnych na skutek kryzysu gospodarczego, jaki dotknął te kraje. Doszło nawet do podpisania protokołu o wyłączeniu niektórych produktów rolnych z wolnego handlu pomiędzy państwami. 3 lutego 1958 r. w Hadze podpisano Traktat ustanawiający Unię Ekonomiczną Beneluxu. Traktat Haski wszedł w życie 1 listopada 1960 r. Został on zawarty na pięćdziesiąt lat, lecz określał, że zostanie przedłużony na kolejnych dziesięć lat, jeśli żadna ze stron nie wypowie się przeciwko temu przedłużeniu⁹⁰. 17 czerwca 2008 r. w Hadze Belgia, Holandia i Luksemburg podpisały Traktat o rewizji Traktatu ustanawiającego Unię Ekonomiczną Beneluxu⁹¹. Zgodnie z Traktatem (art. 1) zmianie uległa nazwa ugrupowania: z Unii Ekonomicznej Beneluxu na Unię Beneluxu (*Benelux Union*). Traktat jest zawarty na czas nieokreślony. Rewizja Traktatu miała na celu odnowienie zobowiązań i wzmocnienie współpracy Belgii, Holandii i Luksemburga.

⁸⁸ F.G. Eyck, *Benelux in the Balance*, „Political Science Quarterly” 1954, vol. 69, no. 1, s. 65–69.

⁸⁹ *Le Traité de Pré-Union Benelux* (Luxembourg, 16 octobre 1949), The University of Luxembourg’s CVCE.eu research infrastructure, https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/02d476c7-815d-4d85-8f88-9a2f0e559bb4/Resources#22faf48f-c12e-4b2c-82f5-8ee4b373357a_en&overlay [dostęp: 15.04.2021].

⁹⁰ *Traité instituant l’Union économique Benelux* (La Haye, 3 février 1958), The University of Luxembourg’s CVCE.eu research infrastructure, art. 99, https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/02d476c7-815d-4d85-8f88-9a2f0e559bb4/Resources#462205c0-ef9d-4eb5-8d60-fe8107148368_fr&overlay [dostęp: 15.04.2021].

⁹¹ *Traité portant révision du Traité instituant l’Union économique Benelux signé le 3 février 1958*, <https://www.benelux.int/fr/benelux-unie/nouveau-traite-benelux> [dostęp: 15.04.2021].

W deklaracjach politycznych towarzyszących podpisaniu nowego traktatu podkreślano, że zmiana ma przyczynić się do nadania długoterminowego wymiaru koordynacji stanowisk państw Beneluksu w celu zwiększenia wpływu na europejski proces decyzyjny. Ponadto, państwa Beneluksu wyraziły chęć wzmocnienia więzi z sąsiednimi krajami i regionami, a także z innymi ugrupowaniami regionalnymi, takimi jak trzy państwa bałtyckie (Litwa, Łotwa i Estonia) i kraje wyszehradzkie.

1.3.2. Członkowie

Zarówno Traktat z 1958 r. ustanawiający Unię Ekonomiczną Beneluksu, jak i Traktat z 2008 r. ustanawiający Unię Beneluksu został zawarty przez trzy państwa: Belgię, Holandię i Luksemburg. Od ponad sześćdziesięciu lat integracji Beneluksu skład ugrupowania jest niezmienny. Nie jest przewidziana akcesja innych państw, jednakże traktat ustanawiający Unię Beneluksu przewiduje możliwość współpracy, w szczególności z państwami członkowskimi Unii Europejskiej. Sekretariat Generalny Unii Beneluksu utrzymuje stosunki z państwami, organizacjami i instytucjami międzynarodowymi⁹².

Sekretariat Generalny utrzymuje kontakty w sprawach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania nie tylko z takimi organizacjami jak Unia Europejska, lecz także sąsiadującymi regionami w Niemczech i Francji. Beneluks i Francja od wielu lat ściśle współpracują w dziedzinie energetyki, kontroli transportu drogowego czy walki z transnarodowym handlem narkotykami. W kwestii uznawania dyplomów nawiązana została współpraca także z krajami bałtyckimi i nordyckimi. Sekretariat Generalny zapewnia wsparcie zarówno formalnym, jak i nieformalnym sieciom, takim jak np. Euro Contrôle Route.

⁹² *Traité portant révision du Traité instituant l'Union économique Benelux...*, art. 24–27.

1.3.3. Instytucje

Traktat ustanawiający Unię Ekonomiczną Beneluxu przewidywał rozbudowaną strukturę ugrupowania. Na mocy art. 15 powołano⁹³:

- 1) Komitet Ministrów,
- 2) Konsultacyjną Radę Międzyparlamentarną,
- 3) Radę Unii Ekonomicznej,
- 4) komisje i komisje specjalne,
- 5) Sekretariat Generalny,
- 6) wspólne służby,
- 7) Kolegium Arbitrażowe,
- 8) Doradcą Radę Społeczno-Ekonomiczną.

Traktat z 2008 r. dokonał istotnej redukcji instytucji i uproszczenia systemu instytucjonalnego. System instytucjonalny Unii Beneluxu obejmuje⁹⁴:

- 1) Komitet Ministrów Beneluxu (*le Comité de Ministres Benelux*),
- 2) Radę Beneluxu (*le Conseil Benelux*),
- 3) Międzyparlamentarną Konsultacyjną Radę Beneluxu (*le Conseil interparlementaire consultatif de Benelux*),
- 4) Trybunał Sprawiedliwości Beneluxu (*la Cour de Justice Benelux*),
- 5) Sekretariat Generalny Beneluxu (*la Secrétariat général Benelux*).

Komitet Ministrów Beneluxu nadzoruje realizację celów Traktatu, określa kierunek i priorytety współpracy państw członkowskich Unii. Komitet składa się z co najmniej jednego przedstawiciela na poziomie ministerialnym każdego państwa członkowskiego. Skład Komitetu może się różnić w zależności od przedmiotu spotkania, a także ze względu na różnorodne rozwiązania w podziale kompetencji pomiędzy resortami w państwach członkowskich Unii Beneluxu⁹⁵.

Rada Beneluxu składa się z co najmniej jednego przedstawiciela państw Unii Beneluxu. Do zadań Rady należy m.in. przygotowanie posiedzeń

⁹³ *Traité instituant l'Union économique Benelux...*, art. 15.

⁹⁴ *Traité portant révision du Traité instituant l'Union économique Benelux...*, art. 5.

⁹⁵ *Ibidem*, art. 6-7.

Komitetu Ministrów, zapewnienie wykonywania wyników obrad Komitetu Ministrów, a także przedkładanie Komitetowi propozycji istotnych z punktu widzenia funkcjonowania Unii Beneluxu⁹⁶.

Międzyparlamentarna Konsultacyjna Rada Beneluxu została utworzona na mocy Konwencji z 5 listopada 1955 r. Utrzymuje ona relacje z Komitetem Ministrów Beneluxu w sprawach dotyczących bezpośrednio funkcjonowania Unii⁹⁷. Międzyparlamentarna Rada Konsultacyjna Beneluxu liczy 49 posłów z parlamentów Belgii, Holandii i Luksemburga. Posłowie mogą kierować pytania i opinie do Komitetu Ministrów w takich sprawach, jak m.in. współpraca transgraniczna, utrzymanie i rozwój unii gospodarczej; współpraca zewnętrzna Unii Beneluxu z innymi państwami czy współpraca między państwami Beneluxu w dziedzinie polityki zagranicznej i kwestii europejskich. 20 stycznia 2015 r. trzy kraje podpisały w Brukseli Konwencję ustanawiającą Zgromadzenie Parlamentarne Beneluxu. Konwencja weszła w życie 1 sierpnia 2019 r. Konwencja z 1955 r. jest zatem nieważna, a nowa nazwa brzmi: Zgromadzenie Międzyparlamentarne Beneluxu. Jednakże oficjalna nazwa jest praktycznie nieużywana. W samym Beneluxie, podobnie jak w kontaktach zewnętrznych, używana jest nazwa Parlament Beneluxu⁹⁸.

Skład, kompetencje i zasady funkcjonowania Trybunału Sprawiedliwości Beneluxu określa Traktat z 31 marca 1965 r. Traktat wszedł w życie 1 stycznia 1974 r. Protokołem z 15 października 2012 r. nadano Trybunałowi nowe uprawnienia. Tym samym protokołem stała siedziba Trybunału została przeniesiona z Brukseli do Luksemburga. Trybunał Sprawiedliwości Beneluxu jest właściwy do dokonywania wykładni przepisów prawnych wspólnych dla Belgii, Holandii i Luksemburga⁹⁹.

⁹⁶ Ibidem, art. 12–13.

⁹⁷ Ibidem, art. 15–16.

⁹⁸ Oficjalna strona Parlamentu Beneluxu: <https://www.beneluxparl.eu/fr/> [dostęp: 16.04.2021].

⁹⁹ *Traité portant révision du Traité instituant l'Union économique Benelux...*, art. 17; oficjalna strona Trybunału Sprawiedliwości Beneluxu: <https://www.courbeneluxhof.be/fr/index.asp> [dostęp: 16.04.2021].

1.3.4. Efekty współpracy

Głównym celem Unii Ekonomicznej Beneluxu, zapisanym w preambule Traktatu Haskiego, było zacieśnianie więzi ekonomicznych pomiędzy państwami członkowskimi, osiągnięcie możliwie najwyższego poziomu stopy życiowej i zatrudnienia oraz przyczynianie się do najbardziej korzystnego rozwoju wymiany handlowej z krajami trzecimi¹⁰⁰.

Unia zakładała¹⁰¹:

- 1) swobodę przepływu osób, dóbr, usług i kapitału,
- 2) koordynację polityki gospodarczej, finansowej i społecznej,
- 3) prowadzenie wspólnej polityki w zakresie relacji gospodarczych z krajami trzecimi.

Traktat Haski podpisany w 1958 r. był już niejako podsumowaniem dotychczasowych doświadczeń integracji gospodarczej Beneluxu, a głównym jego celem było wypracowanie ram instytucjonalnych tej współpracy¹⁰².

Pod koniec lat 40. i na początku lat 50. XX w. podjęto lub zrealizowano część celów Unii Ekonomicznej Beneluxu. Pomiędzy krajami Beneluxu cła zostały zniesione już w latach 1948–1949. Wprowadzenie w życie zasad unii celnej przyczyniło się w istotny sposób do wzrostu wymiany handlowej pomiędzy stronami Traktatu. Przykładowo, w ostatnich latach przed wybuchem drugiej wojny światowej Belgia i Luksemburg były trzecim importerem i eksporterem dla Holandii; w 1965 r. kraje te przesunęły się na drugie miejsce. Od drugiej połowy lat 60. nastąpił wzrost obrotów handlowych państw Beneluxu z innymi państwami EWG¹⁰³.

Ponieważ trzy kraje Unii Ekonomicznej Beneluxu były jednocześnie założycielami kolejno trzech Wspólnot Europejskich: Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali, Euratomu, Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, warto

¹⁰⁰ *Preamble Traité instituant l'Union économique Benelux...*

¹⁰¹ *Traité instituant l'Union économique Benelux...*, art. 1.

¹⁰² Dynia E., op. cit., s. 17.

¹⁰³ Z.M. Doliwa-Klepacki, op. cit., s. 746–753.

podkreślić relację procesów integracyjnych w ramach Unii Ekonomicznej Beneluxu a Wspólnotami Europejskimi – a później Unią Europejską.

Prawo europejskie przewidziało szczególne rozwiązanie w odniesieniu do integracji trzech państw, będących jednocześnie członkami Wspólnot. Artykuł 233 Traktatu Rzymskiego (obecnie art. 350 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej) zawierał klauzulę, która zapewniała, że bardziej zaawansowana niż w ramach WE/UE współpraca w ramach Beneluxu nie będzie stanowiła dyskryminacji w stosunkach z obywatelami pozostałych państw członkowskich UE. Warto odnotować, że podobne rozwiązania nie mają miejsca w stosunku do pozostałych europejskich ugrupowań regionalnych, jak Grupa Wyszehradzka czy Rada Bałtycka¹⁰⁴.

Integracja Beneluxu nie odbywała się obok procesów integracji w ramach EWG, nie była jej substytutem. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że integracja Beneluxu stanowiła laboratorium, inspirację, model dla jednoczących się krajów w ramach EWG¹⁰⁵. Integrację w ramach Beneluxu określa się pozytywnie, ponieważ stanowiła ona eksperyment, z doświadczeń którego mogły korzystać ówczesne Wspólnoty Europejskie. Tworzenie – po dwóch wojnach światowych – pierwszych form współpracy ponadnarodowej, początkowo o charakterze gospodarczym, a następnie politycznym uznaje się za niekwestionowaną zasługę krajów Beneluxu¹⁰⁶.

Początkowo integracja Beneluxu wyprzedzała integrację w ramach ówczesnych Wspólnot Europejskich, np. unia celna w ramach Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej rozpoczęła funkcjonowanie w 1968 r., a w krajach Beneluxu zewnętrzna wspólna stawka celna zaczęła obowiązywać ponad 10 lat wcześniej (dlatego też, określając wspólną zewnętrzną stawkę celną dla EWG wzięto stawkę Unii Ekonomicznej Beneluxu, a nie jej poszczególnych krajów członkowskich).

¹⁰⁴ J. Wouters, M. Vidal, *Towards a rebirth of Benelux?*, Leuven Centre for Global Governance Studies Working Paper, nr 2/2008, s. 5.

¹⁰⁵ E. Dynia, op. cit., s. 17.

¹⁰⁶ R. Żelichowski, *Państwa Beneluxu w polityce zagranicznej Polski*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2019, nr 2(65), s. 243.

W latach 70. procesy integracyjne zachodzące w ramach WE osiągnęły poziom integracji w ramach Unii Ekonomicznej Beneluxu. Obecnie działania integracyjne w ramach Unii Beneluxu tylko w nielicznych dziedzinach wyprzedzają bądź zachowują pewną specyfikę w stosunku do procesów integracyjnych w ramach UE. Przykładem może być współpraca kulturalna i polityczna (jak wspólne misje handlowe, wystawy gospodarcze czy daleko posunięta współpraca policyjna).

Unia Beneluxu stanowi obecnie organizację, której celem jest ściślejsza współpraca między jej krajami w ramach UE, czego przejawem jest wspólne określanie stanowisk przed wystąpieniem na forum instytucji UE w celu wzmocnienia szans realizacji własnych propozycji.

Kraje Unii Beneluxu, będąc członkami UE, podejmują wysiłki na rzecz budowy wspólnego rynku. W zakresie swobody przepływu towarów wymiana handlowa odbywa się oczywiście nie tylko między krajami Beneluxu, lecz pozostałymi członkami UE. To właśnie Niemcy są głównym partnerem handlowym krajów Beneluxu (z wyjątkiem importu do Belgii i Luksemburga, gdzie liderem w 2020 r. były odpowiednio Holandia i Belgia). W ramach Unii Beneluxu obroty handlowe pozostają stosunkowo stabilne od początku XXI w. Jednocześnie widoczna jest pewna asymetria, wynikająca z wielkości gospodarki Luksemburga – dla tego kraju handel z Belgią ma największe znaczenie (tabela 5).

Tabela 5. Udział eksportu i importu z i do państw Beneluxu w eksporcie i imporcie ogółem danego państwa w 2000 i 2020 r. (w %)

		2000	2020
Holandia			
Belgia	import	9,3	9,8
	eksport	11,8	10,3
Luksemburg	import	0,2	0,2
	eksport	0,3	0,3

Belgia			
Holandia	import	17,5	19,0
	eksport	12,6	11,6
Luksemburg	import	0,6	0,5
	eksport	2,0	1,9
Luksemburg			
Holandia	import	4,7	3,9
	eksport	5,3	5,4
Belgia	import	34,5	24,4
	eksport	12,9	12,4

Źródło: obliczenia własne na podstawie UN Comtrade Database... [dostęp: 22.04.2021].

1.3.5. Pozycja w gospodarce światowej

Państwa Beneluxu reprezentują obszar o powierzchni 74,7 tys. km²¹⁰⁷, na którym w 2020 r. mieszkało 29,6 mln ludzi (co stanowi niespełna 7% populacji UE-27)¹⁰⁸. PKB reprezentowany przez państwa członkowskie Beneluxu w 2020 r. wynosił ok. 1313 mld EUR, co stanowiło prawie 10% PKB UE-27¹⁰⁹ (1511 mld USD, więc udział PKB Unii Beneluxu w produkcie globalnym wyniósł 1,7%)¹¹⁰. Kraje Beneluxu reprezentują wysoki poziom rozwoju gospodarczego i względnie niskie zróżnicowanie. PKB *per capita* Luksemburga, Holandii i Belgii w 2020 r. kształtował się odpowiednio na poziomie: 72 712 USD, 57 707 USD, 52 085 USD.

¹⁰⁷ Obliczenia własne na podstawie danych CIA, The World Factbook, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/> [dostęp: 21.04.2021].

¹⁰⁸ Obliczenia własne na podstawie danych Eurostat [DEMO_PJAN].

¹⁰⁹ Obliczenia własne na podstawie danych Eurostat [NAMA_10_GDP].

¹¹⁰ PKB w cenach bieżących, obliczenia własne na podstawie danych Banku Światowego, <https://data.worldbank.org/> [dostęp: 21.04.2021].

Kraje Beneluxu należą do grupy państw o wysokim wskaźniku rozwoju społecznego. W 2020 r. na 189 sklasyfikowanych państw Holandia zajęła miejsce 8., Belgia – 14. a Luksemburg – 23. (tabela 6).

Tabela 6. Kraje Beneluxu w rankingu Human Development Index (2019)

Miejsce w rankingu	Państwo	HDI	Spodziewana długość życia (w latach)	Oczekiwana liczba lat edukacji (w latach)	Średnia długość edukacji (w latach)	Dochód narodowy <i>per capita</i> w USD (liczony według parytetu siły nabywczej)
8.	Holandia	0,944	82,3	18,5	12,4	57 707
14.	Belgia	0,931	81,6	19,8	12,1	52 085
23.	Luksemburg	0,916	82,3	14,3	12,3	71 712

Źródło: United Nations Development Programme, *Human Development Report 2020...*

Państwa Beneluxu należą nie tylko do grupy państw o wysokim wskaźniku rozwoju społecznego, lecz także grupy państw najbardziej konkurencyjnych gospodarczo, przy czym widoczne jest tu niewielkie zróżnicowanie między nimi. W rankingu Światowego Forum Ekonomicznego z 2019 r. państw pod względem konkurencyjności Holandia zajęła miejsce 4., Luksemburg 18., a Belgia 22.

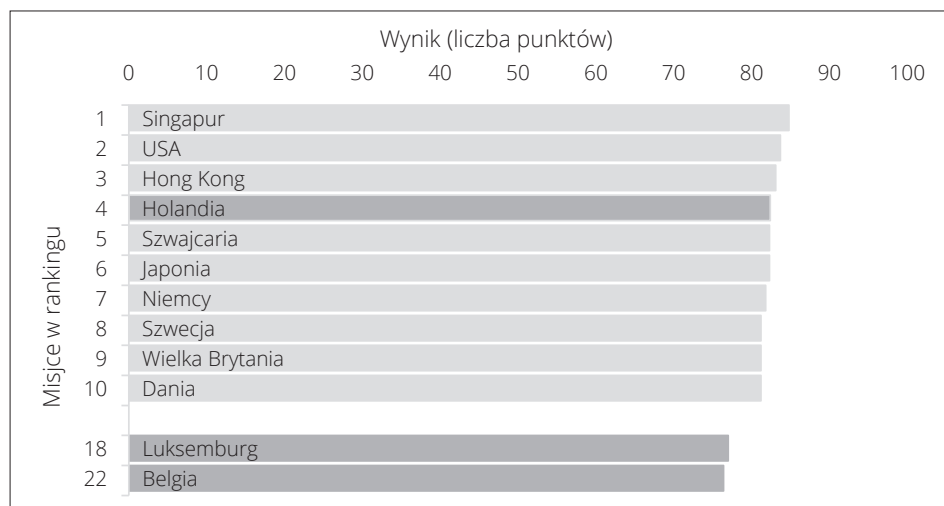
Ponadto, kraje Beneluxu należą do grupy państw o wysokim poziomie inwestycji zagranicznych. Łączna wartość inwestycji za granicą w 2019 r. Belgii, Holandii i Luksemburga wyniosła 3439 mld USD, tj. 9,95% światowych BIZ. W tym samym roku na obszarze krajów Beneluxu wartość BIZ wyniosła 2444 mld USD, co stanowiło 6,7% wartości BIZ na świecie¹¹¹.

W 2019 r. Holandia była 4., a Belgia 13. wśród największych na świecie eksporterów towarów. W zakresie importu towarów w 2019 r. Holandia zajęła miejsce 7., a Belgia 14. w klasyfikacji największych importerów światowych. Warto podkreślić także istotną rolę krajów Beneluxu w międzynarodowym

¹¹¹ Obliczenia własne na podstawie: UNCTAD, *World Investment Report 2020...*, s. 242.

handlu usługami – trzy kraje zajęły miejsce w pierwszej dwudziestce w rankingu głównych eksporterów i importerów usług w 2019 r.¹¹²

Rysunek 8. Kraje Beneluxu w rankingu konkurencyjności Światowego Forum Ekonomicznego (2019)

Źródło: K. Schwab, op. cit.

1.3.6. Perspektywy rozwoju

Podpisując w 2008 r. Traktat rewizyjny dotychczasowej współpracy, kraje Beneluxu dały wyraźny sygnał chęci kontynuacji swojej współpracy, nie uznając, że integracja w ramach UE może z powodzeniem zastąpić współpracę tych państw. O ile bowiem jeden z głównych obszarów współpracy – jednolity rynek – jest przedmiotem wspólnych działań w ramach 27 państw członkowskich UE, o tyle współpraca w takich dziedzinach jak imigracja, wymiar sprawiedliwości, współpraca policyjna jest bardziej zaawansowana w ramach Unii Beneluxu. Wyrazem współpracy politycznej państw Beneluxu są wspólne

¹¹² World Trade Organisation, *World Trade Statistical Review 2020*, Geneva 2020, s. 82–84.

stanowiska wypracowane przed szczytami Rady Europejskiej, dzięki czemu zwiększa się wpływ tych państw na proces decyzyjny w UE. Państwa Beneluxu ze względu na wspólne doświadczenia historyczne, podobną sytuację gospodarczą są określane mianem „like-minded countries”. Stąd perspektywa rozwoju Unii Beneluxu może być oceniana jako stabilna, gruntowanie umocowana w relacjach pomiędzy państwami członkowskimi tej Unii. Warto mieć jednak świadomość, że kraje te mają nie tylko wiele wspólnego, ale występują pomiędzy nimi różnice – także odnośnie do integracji europejskiej. Holandia przykładowo zdaje się być bardziej liberalna w kwestiach gospodarczych, Belgia i Luksemburg mniej. Ponadto inny jest w tych krajach pogląd na europejską politykę zagraniczną. Różnice te uwidoczniły się podczas negocjowania Traktatu z Lizbony¹¹³. Stąd perspektywy dalszego rozwoju w ramach Unii Beneluxu wytyczają w znacznej mierze relacje wewnętrzne. Te zaś, pomimo wskazanych różnic, należą do trwałych. Ponadto, pandemia COVID-19 potwierdziła zdolność krajów Beneluxu do współpracy, a także solidarności, w szczególności w sytuacji działań, które mają skutki transgraniczne, jak w przypadku kryzysu związanego z koronawirusem. Podjęte działania służą nie tylko krajom Beneluxu, lecz także UE. Benelux stanowi bowiem stale inspirację dla UE w zakresie dalszego rozwoju procesów integracyjnych. Dalszy rozwój Beneluxu jest zatem pożądanym nie tylko dla krajów tego regionu, ale całej UE.

¹¹³ J. Wouters, M. Vidal, op. cit., s. 4, 24.

ROZDZIAŁ 2

INTEGRACJA NORDYCKA¹

2.1. Rada Nordycka

2.1.1. Geneza

Rada Nordycka (*Nordic Council*) powstała w 1952 r. z inicjatywy duńskich parlamentarzystów. Decyzja o powołaniu wspólnego organu współpracy

¹ W literaturze spotkać można zamienne stosowanie pojęć: integracja nordycka i integracja skandynawska. O ile zabieg taki może mieć na celu chęć uniknięcia nadużywania jednego terminu, warto zaznaczyć różnice tych pojęć. Słowo nordycki oznacza północny. Termin państwa nordyckie (europejskie państwa nordyckie) odnosi się więc będzie do państw położonych na północy kontynentu. Skandynawia natomiast to termin odnoszący się do krajów położonych na Półwyspie Skandynawskim i obejmuje: Szwecję, Norwegię oraz niepołożoną na tym Półwyspie Danię – ze względu na więzy historyczne, kulturowe i gospodarcze z krajami skandynawskimi (jak unia kalmarska). Skandynawia jest częścią obszaru krajów nordyckich – to drugie pojęcie jest jednak szersze i poza krajami skandynawskimi obejmuje także Finlandię, Islandię – a czasem (co wynika z wypowiedzi samych przedstawicieli tego państwa) także Estonię. Warto też zwrócić uwagę, że klasyfikacja regionów świata ONZ (United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division, <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/> [dostęp: 23.04.2021]) do nordyckich krajów europejskich zalicza m.in. także Litwę, Łotwę czy Irlandię. Stąd przyjęty tytuł rozdziału ma charakter umowny, a pod pojęciem kraje nordyckie należy w nim rozumieć państwa członkowskie Rady Nordyckiej i Nordyckiej Rady Ministrów.

międzyregionalnej nawiązywała do koncepcji ministra spraw zagranicznych Danii – Petera R. Muncha². Niepowodzenie utworzenia skandynawskiej unii obronnej (w związku z decyzją Danii, Norwegii i Islandii o wejściu do NATO), a także nieudana próba stworzenia unii celnej pomiędzy Danią, Norwegią i Szwecją w późnych latach 40. XX w. znalazły wyraz w słowach duńskiego ministra handlu – Jensa O. Kraga: „W moim biurze w Ministerstwie Handlu w Kopenhadze mam szafkę, w której trzymam ważne dokumenty. Mam w niej półkę »Studia i dokumenty dotyczące nordyckiej współpracy gospodarczej«. Jest pełna. (...) Nie ma szafki »Rezultaty współpracy nordyckiej«, ale gdyby była, byłaby zapewne i niestety – niezupełnie pusta, ale znacznie mniej wypełniona”³.

Rada Nordycka powstała w momencie, kiedy wydawało się już, że drogi krajów skandynawskich rozchodzą się, a jedność nordycka jest pojęciem dotyczącym już tylko przeszłości⁴. Ostatecznie jednak doprowadzono do realizacji skutecznej inicjatywy. W sierpniu 1951 r. duński minister Hans Hedtoft zaproponował utworzenie instytucji konsultacyjnej, w ramach której miałyby miejsce spotkania parlamentów krajów nordyckich. Propozycja została ratyfikowana przez Danię, Islandię, Norwegię i Szwecję w 1952 r. Pierwsza sesja Rady Nordyckiej odbyła się w duńskim parlamencie 13 lutego 1953 r. Wówczas to Hans Hedtoft został wybrany jej pierwszym przewodniczącym⁵.

Statut Rady Nordyckiej był kilkakrotnie zmieniany. Nowy statut Rady Nordyckiej przyjęty w 1971 r. został włączony 13 lutego 1971 r. do Traktatu Helsińskiego⁶ (Traktat o współpracy pomiędzy Danią, Finlandią, Islandią, Norwegią i Szwecją) podpisanego 23 marca 1962 r. Zgodnie z art. 40 Traktatu

² T. Knothe, *Rada Nordycka*, „Biuletyn Informacyjny” 1991, z. 1, Kancelaria Sejmu, Wydawnictwo Sejmowe, Biuro Stosunków Międzynarodowych, s. 5.

³ Oficjalna strona Rady Nordyckiej: <https://www.norden.org/en/information/history-nordic-council> [dostęp: 23.04.2021].

⁴ T. Knothe, op. cit., s. 5.

⁵ Oficjalna strona Rady Nordyckiej: <http://www.norden.org/en/nordic-council/the-nordic-council/the-history-of-the-nordic-council/before-1952> [dostęp: 23.04.2021].

⁶ Z.M. Doliwa-Klepacki, op. cit., s. 774.

współpraca nordycka powinna odbywać się w ramach Rady Nordyckiej i Nordyckiej Rady Ministrów⁷.

Układ z Helsinek nie wyznaczał nowych obszarów współpracy, lecz głównie systematyzował istniejący system współpracy państw nordyckich. Dowodził także ich wysokiego stopnia współpracy.

Uwzględniając pewne specyficzne rozwiązania przyjęte w ramach współpracy krajów nordyckich, konieczne jest przedstawienie charakteru prawnego Rady Nordyckiej. Doktryna prawna różnie klasyfikuje Radę Nordycką – jako międzynarodową, między państwową (międzyrządową) czy np. międzynarodową organizację niepaństwową. Należy uznać, iż charakter tej organizacji jest nietypowy⁸.

2.1.2. Członkowie

Rada Nordycka składa się z 87 członków. Dania, Finlandia, Norwegia i Szwecja mają po 20 członków, Islandia – 7. Spośród 20 reprezentantów Danii 2 pochodzi z Wysp Owczych, a kolejnych 2 z Grenlandii. Wśród reprezentantów Finlandii 2 pochodzi z Wysp Alandzkich.

Dania, Islandia, Norwegia i Szwecja były założycielami Rady Nordyckiej, kiedy została utworzona w 1952 r. W 1955 r. do Rady Nordyckiej dołączyła Finlandia. Ze względu na nieprzychylnie stanowisko ZSRR Finlandia nie przystąpiła do Rady wcześniej, lecz przeświadczone o tym, że jest to sytuacja przejściowa, państwa założycielskie w statucie Rady zapewniły temu państwu możliwość udziału w pracach i uchwałach Rady, z czego jednak Finlandia nie skorzystała⁹.

⁷ *The Helsinki Treaty (Treaty of Cooperation between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden signed on 23 March 1962, entered into force on 1 July 1962*, art. 40; tekst Traktatu na stronie Rady Nordyckiej: <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:702145/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 23.04.2021].

⁸ Z.M. Klepacki, R. Ławniczak, *Rada Nordycka a współpraca i integracja państw skandynawskich*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1976, s. 40–41.

⁹ A. Marszałek, *Integracja skandynawska*, [w:] *Integracja europejska. Podręcznik...*, s. 413.

W 1970 r. zdecydowano, że przedstawiciele Wysp Owczych i Alandzkich mogą wziąć udział w Radzie Nordyckiej – jako członkowie – odpowiednio: delegacji duńskiej i fińskiej. W 1984 r. przedstawiciele Grenlandii uzyskali zaproszenie dołączenia do reprezentacji Danii.

Wyspy Alandzkie to terytorium autonomiczne należące do Finlandii. Finlandia, która uzyskała niepodległość w 1917 r. traktowała Wyspy – zamieszkaną przez ludność szwedzkiego pochodzenia – jako część swego terytorium. Archipelag uzyskał status autonomiczny w 1921 r. Wyspy Owcze i Grenlandia są podległe Danii. Wyspy Owcze – pomimo historycznych więzów łączących je z Norwegią – po zakończeniu wojen napoleońskich pozostawiono Danii. Przebudzenie świadomości narodowościowej Wysp na początku XX w. zmusiło Danię do przyznania w 1923 r. większych uprawnień dla lokalnego parlamentu. Rozległą autonomię Wyspy Owcze uzyskały w 1946 r. Grenlandia uzyskała autonomię stosunkowo późno, tj. w 1979 r. Wcześniej nie występowały silne ruchy narodowościowe, a wybór lokalnego samorządu w 1953 r. dodatkowo osłabił ruch separatystyczny¹⁰.

Uczestnictwo Wysp Alandzkich, Wysp Owczych i Grenlandii w Radzie Nordyckiej stanowiło wyzwanie zarówno instytucjonalne, jak i integracyjne. Konieczne stało się zapewnienie, by odpowiednie ramy instytucjonalne umożliwiły, a wręcz zachęcały do integracji. Ocenia się, że Rada Nordycka stawiała czoło temu wyzwaniu – odnotowano wysoki poziom zaangażowania autonomii w odpowiedzi na wysiłki zarówno ze strony Rady Nordyckiej, jak i Wysp Alandzkich, Wysp Owczych i Grenlandii. Na ich prośbę dokonano zmiany statusu autonomii¹¹. Rada Nordycka (oraz Nordycka Rada Ministrów) wykazały zarówno wolę, jak i zdolność do dostosowania swoich ram instytucjonalnych, aby umożliwić reprezentację nowym członkom. Dzięki tym wysiłkom członkowie Wysp Alandzkich, Wysp Owczych i Grenlandii w Radzie Nordyckiej nie są jedynie obserwatorami, ale uczestnikami, ponieważ mogą

¹⁰ K. Kubiak, *Nordyckie terytoria zamorskie*, „Sprawy Międzynarodowe” 2002, nr 4, s. 84–99.

¹¹ Dokument Alandzki został przyjęty przez ministrów ds. współpracy nordyckiej w Mariehamn na Wyspach Alandzkich 5 września 2007 r.

przedstawiać swoje opinie, mają wpływ na podejmowane decyzje, co można określić terminem „świadomy opt-in”¹².

Jednocześnie Traktat Helsiński nie przewiduje możliwości akcesji innych państw do Rady Nordyckiej, która skoncentrowana jest wyłącznie na państwach nordyckich.

2.1.3. Instytucje

Zgodnie z Traktatem Helsińskim, organami Rady Nordyckiej są Zgromadzenie Plenarne, Prezydium i Stałe Komitety (*Standing Committees*)¹³.

To właśnie w ramach Zgromadzenia, w skład którego wchodzi wszyscy członkowie Rady, przejawia się władza Rady Nordyckiej. Zgromadzenie składa się z przedstawicieli parlamentów państw nordyckich (w liczbie 87) i przedstawicieli rządów o nieokreślonej liczbie. Delegacja duńska ma 16 przedstawicieli, fińska – 18, delegacja Islandii – 7, Norwegii i Szwecji – po 20. Delegacje Grenlandii, Wysp Owczych i Wysp Alandzkich mają po 2 przedstawicieli. Wchodzący w skład Zgromadzenia członkowie rządów państw nordyckich nie mają jednak prawa głosu¹⁴.

Członkowie Zgromadzenia zrzeszeni są we frakcjach politycznych. Obecnie istnieje pięć zgrupowań: Ugrupowanie Socjaldemokratyczne (*The Social Democrat Group*) zrzeszające 25 delegatów, Ugrupowanie Centralne (*Centre Group*) – 24 delegatów, Ugrupowanie Konserwatywne (*Conservative Group*) – skupiające 15 delegatów, Lewicowe Socjalistyczne Ugrupowanie Zielonych (*Nordic Green Left*) – 10 delegatów oraz Wolność Nordycka (*Nordic Freedom*) – 9 delegatów. Ponieważ grupa partyjna musi składać się z co najmniej 4 członków i reprezentować co najmniej dwa kraje, niektórzy

¹² S. Stephan, *Greenland, the Faroes and Åland in Nordic and European Co-operation – Two Approaches towards Accommodating Autonomies*, „International Journal on Minority and Group Rights” 2017, vol. 24, s. 280.

¹³ *The Helsinki Treaty...*, art. 50.

¹⁴ *Ibidem*, art. 47 i 49.

członkowie nie są zrzeszeni w żadnej z zarejestrowanych grup partyjnych. W ramach Zgromadzenia 4 delegatów jest niezrzeszonych¹⁵.

Zgromadzenie zbiera się na co najmniej jedną sesję w ciągu roku¹⁶. Gospodarzem sesji jest państwo, które przewodniczy w danym roku Radzie Nordyckiej, a sesja odbywa się w budynku parlamentu tego kraju, z wyjątkiem Islandii, której budynek nie jest wystarczająco duży¹⁷.

Zgromadzenie Plenarne wybiera na okres jednego roku Prezydium Zgromadzenia, w skład którego wchodzi przewodniczący oraz przedstawiciele wszystkich państw Rady. Przewodniczący oraz jego zastępca pochodzą z kraju, który w danym roku przewodniczy sesji Zgromadzenia. W 2021 r. funkcję przewodniczącego pełnił Bertel Haarder (Dania)¹⁸. Wśród dotychczasowych przewodniczących na uwagę zasługuje funkcja pełniona dwukrotnie w 1959 i 1964 r. przez Bertila Ohlina – laureata Nagrody Nobla w 1977 r. za istotny wkład w rozwój teorii handlu międzynarodowego, autora modelu Heckschera-Ohlina.

Do zadań Prezydium należy prowadzenie bieżących spraw Rady¹⁹. Prezydium Rady Nordyckiej jest najwyższym organem decyzyjnym pomiędzy posiedzeniami i sesjami Zgromadzenia. Prezydium może podejmować decyzje w imieniu Rady głównie w sprawach niecierpiących zwłoki, tj. te, które nie mogą czekać do Sesji Zgromadzenia odbywającej się zwykle jesienią. Prezydium może utworzyć tymczasowe grupy robocze i jest odpowiedzialne za koordynację kontaktów z parlamentami narodowymi, a także organizacjami regionalnymi i międzynarodowymi. Może przedkładać propozycje Radzie, a także przedkłada Zgromadzeniu raport z podjętych działań²⁰.

¹⁵ <https://www.norden.org/en/information/about-party-groups> [dostęp: 29.04.2021]

¹⁶ *The Helsinki Treaty...*, art. 51.

¹⁷ <https://www.norden.org/en/information/about-sessions-nordic-council> [dostęp: 29.04.2021]

¹⁸ <https://www.norden.org/en/information/bertel-haarder-president-nordic-council-2021> [dostęp: 29.04.2021]

¹⁹ *The Helsinki Treaty...*, art. 52.

²⁰ *Ibidem*, art. 56.

Zgromadzenie Plenarne określa liczbę Stałych Komitetów i obszary ich działania. Stałe Komitety przygotowują sprawy do rozpatrzenia przez Radę²¹. Obecnie funkcjonują: Komitet ds. Wiedzy i Kultury w Regionie Nordyckim, Komitet ds. Zrównoważonego Regionu Nordyckiego, Komitet ds. Wzrostu i Rozwoju w Regionie Nordyckim, Komitet ds. Dobrobytu w Regionie Nordyckim, Komitet Kontrolny oraz Komitet Wyborczy²².

Działalność Rady Nordyckiej wspiera jej sekretariat. Został on utworzony dzięki zmianom Traktatu Helsińskiego z 1971 r. i dodaniu art. 54²³. Sekretariat ma siedzibę w Kopenhadze. Obecnym Sekretarzem Generalnym jest Kristina Háfoss²⁴.

Rada Nordycka może inicjować propozycje w zakresie kwestii odnoszących się do współpracy wszystkich bądź wybranych państw Rady. Instrumentami działania są zalecenia, uwagi i opinie kierowane do jednego lub kilku rządów bądź Nordyckiej Rady Ministrów²⁵. Nie mają one charakteru wiążącego, a Rada Nordycka nie posiada instrumentu sankcji za ich niewykonanie. Rada posiada także funkcje kontrolne, głównie drogą przedkładanych jej raportów. Na mocy art. 64 Traktatu Helsińskiego istnieje obowiązek przedkładania raportów Radzie przez Nordycką Radę Ministrów. Ponadto, Rada Nordycka może zaproponować zmiany priorytetów ustalonych w ramach finansowych określonych przez Radę Ministrów. Odgrywa w regionie nordyckim bardziej doniosłą rolę niż wynika to ze statutu. Działalność Rady opiera się głównie na tradycji współpracy i wypracowanych na gruncie tej współpracy normach zwyczajowych²⁶. W miejsce formułowania wizji niemożliwych do osiągnięcia proponuje się mniejsze (mniej ambitne) przedsięwzięcia. Stąd wymagane jest poparcie dla uchwał Rady Nordyckiej (której uchwały są niewiążące) wśród parlamentów krajowych.

²¹ Ibidem, art. 53.

²² <https://www.norden.org/en/information/about-nordic-council-committees> [dostęp: 29.04.2021]

²³ *The Helsinki Treaty...*, art. 54.

²⁴ <https://www.norden.org/en/information/nordic-council> [dostęp: 29.04.2021]

²⁵ *The Helsinki Treaty...*, art. 44-45.

²⁶ Z.M. Klepacki, R. Ławniczak, op. cit., s. 40.

2.2. Nordycka Rada Ministrów

2.2.1. Geneza

Nordycka Rada Ministrów (*Nordic Council of Ministers*) powstała w 1971 r. Warto zwrócić uwagę, dlaczego zdecydowano się na powołanie nowego organu współpracy państw nordyckich w sytuacji funkcjonowania już jednego forum – Rady Nordyckiej. Można wyróżnić kilka powodów utworzenia organu współpracy międzyrządowej w regionie nordyckim.

Praktyczne funkcjonowanie Rady Nordyckiej uwidoczniło pewną asymetrię: o ile skupiała ona przedstawicieli zarówno parlamentów i rządów państw nordyckich, to brak możliwości głosowania przez tych drugich sprawiał, że *de facto* ich członkostwo miało charakter bliższy statusowi obserwatora. Większość działań i prac Rady Nordyckiej była wynikiem prac parlamentarystów (co wynikało także z faktu, iż przedstawiciele rządów nie byli uprawnieni do członkostwa w komitetach Rady Nordyckiej)²⁷.

Ponadto, zasadność utworzenia forum współpracy międzyrządowej wiązała się z charakterem podejmowanych decyzji w Radzie Nordyckiej, które inspirują, wyznaczają cele, pozostawiając zadanie realizacji tych celów rządów państw członkowskich. Rodziło to ryzyko przyjmowania decyzji nie-realnych. Wraz z rozwojem współpracy państw nordyckich zaczęto dostrzegać brak funkcjonowania organizacji koordynującej całokształt procesów integracyjnych na szczeblu rządowym. Uniemożliwiało to dalsze zacieśnienie i intensyfikowanie współpracy. Dodatkowo, impulsem do współpracy na szczeblu rządowym było fiasko powołania NORDEK²⁸. Próba utworzenia organizacji międzyrządowej nie powiodła się. Stąd słowa szwedzkiego premiera Olofa Palme: „Droga, która prowadzi do rozwoju współpracy

²⁷ Ibidem, s. 54–55.

²⁸ M.J. Filipek, *Struktura organizacyjna oraz główne kierunki działalności Nordyckiej Rady Ministrów*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2009, nr 9(2), s. 110.

nordyckiej jest utworzona nieprawdopodobnymi niepowodzeniami²⁹. Rok później, tj. rok po niepowodzeniu utworzenia NORDEK, powstała Nordycka Rada Ministrów. W 1972 r. Dania i Norwegia miały przeprowadzić referenda w sprawie członkostwa w EWG. Wola przystąpienia Danii i Norwegii do Wspólnot Europejskich potwierdziła zasadność utworzenia Nordyckiej Rady Ministrów, której jednym z celów było podtrzymywanie współpracy nordyckiej, nawet jeśli część krajów nordyckich miałaby przystąpić do integracji europejskiej.

W świetle fiaska utworzenia NORDEK powołanie Nordyckiej Rady Ministrów przyniosło poczucie satysfakcji. W istocie, ministrowie krajów nordyckich spotykali się na długo przed powołaniem Rady Ministrów w 1971 r. Jednym z rezultatów tych spotkań był stały komitet ministrów utworzony w 1960 r. Ministrowie ds. pomocy rozwojowej rozpoczęli współpracę w 1961 r., tworząc własny komitet wyższych urzędników na mocy porozumienia ratyfikowanego traktatem z 1968 r. Oprócz wymienionych inicjatyw współpraca na szczeblu rządowym przybrała formę nieformalnych konferencji³⁰.

2.2.2. Członkowie

Nordycka Rada Ministrów składa się z przedstawicieli rządów Danii, Finlandii, Islandii, Norwegii i Szwecji. Ponadto, przedstawiciele Wysp Alandzkich, Wysp Owczych i Grenlandii biorą udział w pracach Rady. Członkowie Rady Nordyckiej oraz Nordyckiej Rady Ministrów są tożsami; ponadto Traktat Helsiński nie przewiduje akcesji kolejnych państw zarówno do Rady Nordyckiej, jak i Nordyckiej Rady Ministrów. Co więcej, Dokument Alandzki, który został przyjęty 5 września 2007 r. zwiększył rolę Wysp Alandzkich, Wysp Owczych i Grenlandii nie tylko w ramach Rady Nordyckiej,

²⁹ <https://www.norden.org/en/information/history-nordic-council-ministers> [dostęp: 29.04.2021]

³⁰ Ibidem.

ale także Nordyckiej Rady Ministrów. Wyspy Owcze, Grenlandia i Wyspy Alandzkie mogą zdecydować o poparciu decyzji podjętych przez Nordycką Radę Ministrów w zakresie, w jakim jest to dopuszczone przez ich umowy o samorządności.

2.2.3. Instytucje

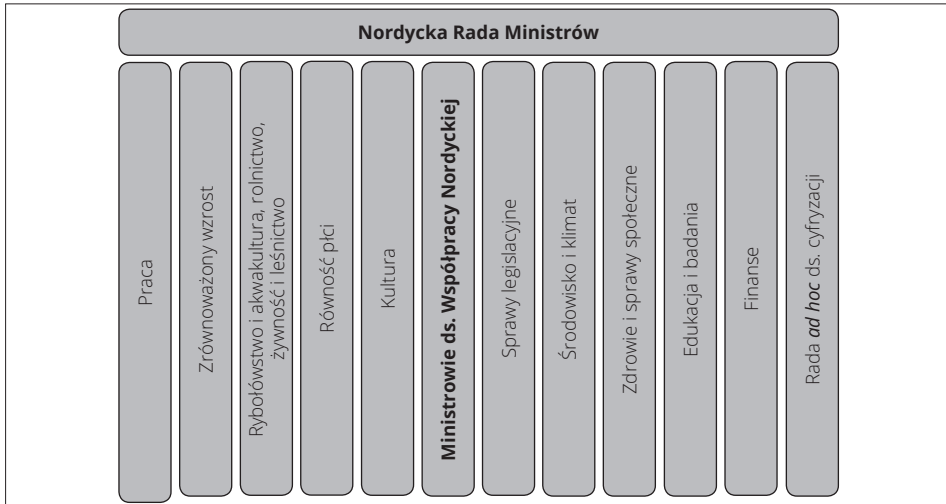
Nordycka Rada Ministrów stanowi forum współpracy jedynie rządów państw członkowskich. W pracach Nordyckiej Rady Ministrów biorą udział ministrowie państw członkowskich. Nordyckiej Rady Ministrów – inaczej niż wskazywałaby jej nazwa – nie stanowią jedynie spotkania premierów państw członkowskich. Rada zbiera się w różnych konfiguracjach, tj. w składzie ministrów z państw członkowskich, którzy posiadają kompetencje w zakresie, który jest przedmiotem obrad Rady. Obecnie jest ich 11, a dodatkowo, 12. konfigurację stanowi Rada *ad hoc* ds. cyfryzacji (rysunek 9). Ponadto, spotkania ministrów spraw zagranicznych i obrony państw nordyckich odbywają się poza formalną współpracą nordycką.

Nordycka Rada Ministrów jest wspierana przez komitety wyższych urzędników i Sekretariat. Sekretarzem Generalnym, który jest odpowiedzialny za bieżące prowadzenie współpracy międzyrządowej jest od 18 marca 2019 r. Paula Lehtomäki³¹. Sekretariat Nordyckiej Rady Ministrów od lipca 2010 r. mieści się w Kopenhadze.

Prezydencja Nordyckiej Rady Ministrów podlega rotacji pomiędzy pięcioma krajami nordyckimi i jest sprawowana przez okres jednego roku. Zmienia się zgodnie z harmonogramem, który rozpoczyna się od Danii, a następne są: Finlandia, Norwegia, Szwecja i Islandia. Plan można zmienić za specjalnym porozumieniem, jeśli istnieją ku temu poważne powody. Ten sam kraj

³¹ Pomimo faktu, że region nordycki jest jednym ze światowych liderów pod względem równości płci, po raz pierwszy na to stanowisko została powołana kobieta. Paula Lehtomäki jest także najmłodszym w historii Sekretarzem Generalnym Nordyckiej Rady Ministrów.

Rysunek 9. Konfiguracje Nordyckiej Rady Ministrów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: https://www.norden.org/sites/default/files/2020-01/Organisationsdiagram_ENGELSK.pdf [dostęp: 01.05.2021].

nigdy nie przewodniczy Radzie Ministrów ani Radzie Nordyckiej w tym samym roku. Prezydencja aktywnie prowadzi prace w obszarach współpracy. W tym celu kraj członkowski przygotowuje program prezydencji, w którym przedstawia priorytety polityczne współpracy międzyrządowej na nadchodzący rok. Jest on przedstawiany przez premiera kraju, który będzie sprawował prezydencję, na dorocznej sesji Rady Nordyckiej. W 2021 r. prezydencję w Nordyckiej Radzie Ministrów pełni Finlandia.

Zgodnie z art. 60 Traktatu Helsińskiego Nordycka Rada Ministrów podejmuje decyzje w zakresie przewidzianym przez Traktat, a także w innych umowach pomiędzy państwami nordyckimi. Rada Ministrów jest odpowiedzialna za współpracę pomiędzy rządami państw nordyckich oraz pomiędzy Radą Ministrów a Radą Nordycką³². W tym ostatnim zakresie Rada Ministrów jest zobligowana do przedkładania Radzie Nordyckiej corocznie raportów na temat współpracy nordyckiej wraz z planami przyszłej współpracy³³.

³² *The Helsinki Treaty...*, art. 60.

³³ *Ibidem*, art. 64.

Wszystkie decyzje Nordyckiej Rady Ministrów są podejmowane jednomyślnie. Decyzje Rady Ministrów są wiążące dla każdego kraju. Decyzje w sprawach, które zgodnie z konstytucją któregośkolwiek z krajów wymagają zgody parlamentu, nie są jednak dla tego kraju wiążące, dopóki nie zostaną zatwierdzone przez parlament. Jeżeli taka zgoda jest konieczna, Rada Ministrów jest o tym informowana przed podjęciem decyzji. Do czasu uzyskania zgody parlamentu żadne inne państwo nie jest związane decyzją. Decyzje te są wiążące dla Wysp Owczych, Grenlandii i Wysp Alandzkich, ale w zakresie, w jakim nie naruszają one ich autonomii³⁴.

Działalność Nordyckiej Rady Ministrów ocenia się pozytywnie. Jest ona niezwykle aktywna, stąd określa się ją mianem motoru rozwoju współpracy nordyckiej. Nordycka Rada Ministrów prowadzi do podjęcia przez państwa nordyckie kilkudziesięciu projektów rocznie. Na wyróżnienie zasługuje powstanie takich instytucji, jak Nordycki Bank Inwestycyjny czy Nordycki Fundusz Przemysłowy³⁵ (w 2004 r. Fundusz został połączony z Nordtest i stał się znany jako *Nordic Innovation Centre*; organizacja zmieniła nazwę na *Nordic Innovation* w 2011 r.).

Warto zauważyć, iż na forum Nordyckiej Rady Ministrów państwa nordyckie uzgadniają wspólne stanowisko w zakresie problemów na gruncie kontaktów handlowych z innymi ugrupowaniami integracyjnymi (jak np. UE) czy na gruncie międzynarodowym – np. WTO, na forum Międzynarodowego Funduszu Walutowego czy Banku Światowego³⁶.

Rada Nordycka a Nordycka Rada Ministrów

Istnieją liczne powiązania pomiędzy Radą Nordycką a Nordycką Radą Ministrów, jednakże obie instytucje zachowują autonomię³⁷.

³⁴ Ibidem, art. 44-45.

³⁵ Z.M. Doliwa-Klepacki, op. cit., s. 779.

³⁶ A. Marszałek, op. cit., s. 422.

³⁷ T. Knothe, op. cit., s. 6.

Rada Nordycka, zgodnie z Traktatem Helsińskim, pełni kontrolę nad działalnością Nordyckiej Rady Ministrów. Wyraża się to obowiązkiem (na mocy art. 64 Traktatu) przedkładania Radzie Nordyckiej rocznych raportów na temat współpracy nordyckiej, a także obowiązkiem (na mocy art. 65) informowania Rady Nordyckiej przed każdą sesją Zgromadzenia Plenarnego o działaniach podjętych w celu realizacji rekomendacji Rady Nordyckiej³⁸.

Warto jeszcze raz podkreślić, iż decyzje wiążące podejmuje Nordycka Rada Ministrów, natomiast decyzje Rady Nordyckiej nie są wiążące. Rada Nordycka odgrywa kluczową rolę jako organizacja inicjująca współpracę, natomiast Nordycka Rada Ministrów stanowi źródło nacisku na rządy państw nordyckich w realizacji tych założeń. Należy więc podkreślić, że Rada Nordycka i Nordycka Rada Ministrów wzajemnie się uzupełniają³⁹.

Ścisłe powiązania między szczeblem parlamentarnym a rządowym są istotną częścią współpracy nordyckiej. W ostatnich latach stało się powszechną praktyką, że przedstawiciele rządów, a nawet premierzy, wypowiadają się na corocznych posiedzeniach Rady Nordyckiej. Powiązanie to jest szczególną cechą współpracy nordyckiej, odróżniającą ją od innych form współpracy międzynarodowej⁴⁰. Rada Nordycka i Nordycka Rada Ministrów, aktywnie działając na rzecz współpracy wewnątrzregionalnej, stanowią wzór kompromisowego porozumienia dla innych subregionalnych ugrupowań integracyjnych⁴¹. Biorąc powyższe pod uwagę oraz fakt identycznego składu członkowskiego Rady Nordyckiej i Nordyckiej Rady Ministrów, możliwe jest przedstawienie efektów działalności łącznie obu organizacji.

³⁸ *The Helsinki Treaty...*, art. 64-65.

³⁹ Z.M. Klepacki, R. Ławniczak, op. cit., s. 60–62.

⁴⁰ T. Etzold, *The Nordic Council of Ministers: Aspirations for More Political Relevance, „Politics and Governance”* 2020, vol. 4, s. 12.

⁴¹ D. Kościewicz, *Instytucje integracyjne regionu nordyckiego – organizacja, funkcje i inicjatywy*, „Nauki Społeczne” 2012, vol. 1(5), s. 85.

2.3. Efekty współpracy nordyckiej

Traktat Helsiński z 1962 r. (zmieniany siedmiokrotnie: 13 lutego 1971, 11 marca 1974, 15 czerwca 1983, 6 maja 1985, 21 sierpnia 1991, 18 marca 1993 i 29 września 1995 r.) stanowiący podstawę współpracy dla krajów nordyckich zawiera zobowiązanie państw sygnatariuszy do utrzymywania i rozwijania dalszej współpracy pomiędzy krajami nordyckimi w dziedzinach: prawa, kultury, społecznej, gospodarczej, w zakresie transportu oraz ochrony środowiska⁴². Co istotne, Traktat nie wyznacza konkretnych celów, nie ustanawia terminów ich realizacji. Dopiero w oparciu o Traktat podpisywane są konkretne umowy, przewidujące integrację w wybranych dziedzinach.

W dalszej części rozdziału zostaną przedstawione efekty działalności państw nordyckich w wybranych dziedzinach życia gospodarczego i społecznego.

Integracja w obszarze gospodarczym

Jednym z istotnych zagadnień w obszarze integracji gospodarczej państw nordyckich jest liberalizacja wzajemnych obrotów handlowych. Działania na rzecz tej liberalizacji były podejmowane przez państwa nordyckie już w okresie międzywojennym (a także przed pierwszą wojną światową⁴³). Prace nad zniesieniem ograniczeń handlowych były więc podejmowane przed utworzeniem Rady Nordyckiej. Na początku lat 50. XX w. pojawiły się plany

⁴² *The Helsinki Treaty...*, art. 1.

⁴³ Warto odnotować, że w rezultacie wysiłków przedstawicieli skandynawskiej klasy średniej na rzecz liberalizacji handlu i obrotów kapitałowych w 1871 r. utworzono strefę wolnego handlu pomiędzy Norwegią a Szwecją, która istniała do 1897 r. Wśród efektów współpracy gospodarczej przed 1914 r. konieczne jest ponadto wyróżnienie utworzenia w 1875 r. unii monetarnej pomiędzy Szwecją, Danią i Norwegią, ze wspólną walutą – koroną. Unia funkcjonowała do 1924 r., lecz w praktyce funkcjonowanie bez zakłóceń miało miejsce jedynie do wybuchu pierwszej wojny światowej.

zarówno nordyckiej strefy wolnego handlu, jak i nordyckiej unii celnej. Jednakże nie doszło do realizacji tej idei na skutek przystąpienia Danii, Szwecji i Norwegii do EFTA⁴⁴.

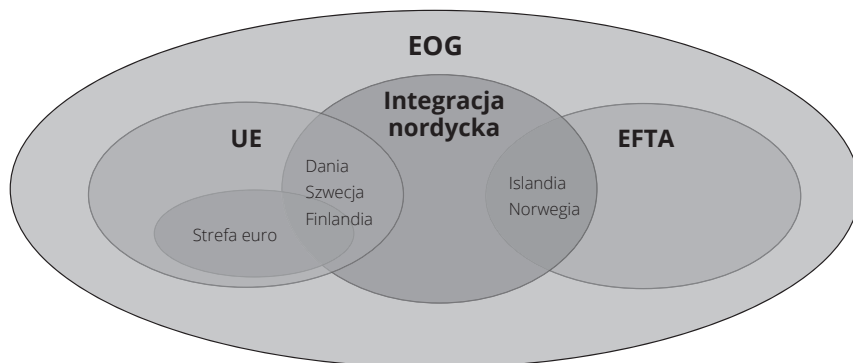
Ponieważ integracja w ramach ówczesnej EWG była bardziej zaawansowana niż procesy integracyjne w ramach EFTA, państwa nordyckie były zainteresowane członkostwem w tej pierwszej organizacji. W lipcu 1961 r. wnioski o członkostwo w EWG złożyła Wielka Brytania, a w ślad za nią Dania i Norwegia. Fiasko procesu integracyjnego tych państw do EWG – w związku ze sprzeciwem generała de Gaulle’a wobec akcesji Wielkiej Brytanii – spowodowało, że powrócono do koncepcji nordyckiej integracji gospodarczej. W 1968 r. na sesji Rady Nordyckiej został zgłoszony przez Danię wniosek o utworzenie nordyckiej organizacji współpracy gospodarczej. Wstępne porozumienie zostało podpisane przez Danię, Szwecję, Finlandię i Norwegię w lutym 1970 r. Projekt Nordyckiej Unii Ekonomicznej (NORDEK) miał wejść w życie 1 stycznia 1971 r. Nie doszło do tego z kilku powodów. Po pierwsze, Francja wycofała swój sprzeciw na przystąpienie do EWG Wielkiej Brytanii, Danii, Norwegii (a także Irlandii). Ponadto, Finlandia ostatecznie nie zdecydowała się na podpisanie traktatu ze względu na ówczesne stosunki z ZSRR. Koncepcja utworzenia ugrupowania bez tego kraju – SKANDEK – także upadła⁴⁵.

Kraje skandynawskie zrezygnowały więc z utworzenia unii celnej czy wspólnego rynku, ale część celów integracyjnych została osiągnięta w ramach innych ugrupowań. Liberalizacja handlu pomiędzy państwami nordyckimi miała i ma miejsce w ramach UE i EFTA, a od 1994 r. – Europejskiego Obszaru Gospodarczego (rysunek 10).

⁴⁴ Finlandia uzyskała członkostwo stowarzyszone w EFTA w 1961 r., a Islandia w 1970 r.

⁴⁵ A.H. Thomas, *The concept of the Nordic region and the parameters of Nordic cooperation*, [w:] *The European Union and the Nordic Countries*, L. Miles (red.), Routledge, 1996, s. 22.

Rysunek 10. Integracja nordycka a integracja w ramach UE i EFTA

Źródło: opracowanie własne.

W ramach współpracy nordyckiej podejmowane są jednak działania ukierunkowane na znoszenie barier w ramach wymiany handlowej. Jednym z ostatnich działań była analiza i identyfikacja barier w zakresie handlu owocami morza, której efektem były rekomendacje dalszej liberalizacji i usunięcie niektórych barier w tym zakresie⁴⁶.

O ile trudno oddzielić efekty integracji państw nordyckich od efektów liberalizacji handlowej w ramach UE, EFTA i EOG, o tyle warto zwrócić uwagę na kształtowanie się wzajemnych obrotów handlowych między państwami nordyckimi (tabela 7).

Od 2000 do 2020 r. nie doszło do istotnych zmian w zakresie eksportu i importu państw nordyckich. Największe znaczenie ma duński i fiński import produktów szwedzkich; znaczący jest też eksport ze Szwecji do Norwegii. To wyłącznie w przypadku eksportu ze Szwecji do Norwegii kraj nordycki jest głównym partnerem handlowym drugiego państwa nordyckiego. W przypadku importu głównym partnerem czterech państw nordyckich (z wyjątkiem Norwegii) są Niemcy; w przypadku eksportu Niemcy są głównym partnerem Danii i Finlandii, a dla Norwegii głównym partnerem w eksporcie jest Wielka Brytania, z kolei Islandii – Holandia.

⁴⁶ <https://www.norden.org/en/publication/intra-nordic-barriers-seafood-trade> [dostęp: 02.05.2021]

Tabela 7. Udział eksportu i importu z i do państw nordyckich w eksporcie i imporcie ogółem danego państwa w 2000 i 2020 r. (w %)

		2000	2020*
Dania			
Finlandia	import	2,61	1,24
	eksport	3,27	1,77
Szwecja	import	12,07	12,58
	eksport	12,49	8,71
Norwegia	import	5,01	3,29
	eksport	5,44	5,75
Islandia	import	0,2	0,13
	eksport	0,59	0,51
Finlandia			
Dania	import	3,85	2,55
	eksport	2,49	1,66
Szwecja	import	10,3	10,97
	eksport	9,1	10,36
Norwegia	import	3,83	2,36
	eksport	2,56	2,67
Islandia	import	0,04	0,02
	eksport	0,09	0,08
Szwecja			
Finlandia	import	5,56	4,89
	eksport	5,6	7,13

Dania	import	7,55	6,59
	eksport	5,77	6,89
Norwegia	import	8,21	8,38
	eksport	7,54	10,58
Islandia	import	0,03	0,02
	eksport	0,21	0,22
Norwegia			
Finlandia	import	3,55	2,24
	eksport	2,17	1,6
Szwecja	import	14,69	10,69
	eksport	8,42	9,88
Dania	import	6,37	5,42
	eksport	3,83	4,2
Islandia	import	0,25	0,27
	eksport	0,33	0,58
Islandia			
Finlandia	import	1,41	1,13
	eksport	0,62	0,14
Szwecja	import	6,6	4,76
	eksport	0,89	0,68
Norwegia	import	8,13	8,79
	eksport	3,98	4,19
Dania	import	7,95	7,16
	eksport	4,23	2,77

* w przypadku Szwecji dane za 2019 r.

Źródło: obliczenia własne na podstawie UN Comtrade Database... [dostęp: 02.05.2021].

Warto jednakże zwrócić uwagę, że w obszarze współpracy gospodarczej podejmowane są nie tylko działania liberalizacyjne dotyczące wymiany handlowej, lecz także przepływu czynników wytwórczych. W tym zakresie warto odnotować, że na mocy umowy z 22 maja 1952 r. już 2 lipca 1954 r. rozpoczął funkcjonowanie wspólny norweski rynek pracy obejmujący Norwegię, Szwecję, Finlandię i Danię. Na mocy zmienionej umowy z 6 marca 1982 r. rynek ten objął także Islandię⁴⁷. Ponadto, już w 1952 r. zniesiono kontrolę paszportową w ruchu pomiędzy państwami nordyckimi, a w 1957 podpisano Nordycką Unię Paszportową, uznawaną za prekursora Umowy z Schengen⁴⁸.

W zakresie współpracy gospodarczej wśród efektów wyróżnia się także utworzenie i działalność Norweskiego Banku Inwestycyjnego. Został on ustanowiony przez Danię, Finlandię, Szwecję, Norwegię i Islandię w 1975 r. (umowa weszła w życie 1 czerwca 1976 r.). W 2005 r. członkami Banku stały się kolejne kraje: Litwa, Łotwa i Estonia. Choć preambuła umowy o Nordyckim Banku Inwestycyjnym podkreśla, że państwa członkowskie kierują się chęcią wzmocnienia i dalszego rozwoju wzajemnej współpracy, to działalność Banku nie została ograniczona jedynie do inwestycji w tych państwach⁴⁹. Bank finansuje także przedsięwzięcia poza terytorium ośmiu jej państw członkowskich. Zgodnie ze statutem (zmienionym umową z 28 lutego 2020 r.) kapitał zakładowy Banku wynosi 8,4 mld EUR⁵⁰.

⁴⁷ *Agreement Concerning a Common Nordic Labour Market* (with protocol). Signed at Copenhagen on 6 March 1982, tekst umowy na stronie: <https://www.norden.org/en/treaties-and-agreements/agreement-concerning-common-nordic-labour-marketn> [dostęp: 02.05.2021].

⁴⁸ Umowa została podpisana 12 lipca 1957 r. pomiędzy Szwecją, Danią, Finlandią i Norwegią; Wyspy Owcze są objęte umową od 1 stycznia 1961 r.; Islandia przystąpiła 24 września 1965 r. Umowa została zmieniona umową z 27 lipca 1979 r. oraz umową dodatkową z 2 kwietnia 1973 i 18 września 2000 r.

⁴⁹ *Agreement between Denmark, Estonia, Finland, Iceland, Latvia, Lithuania, Norway and Sweden concerning the Nordic Investment Bank*, [w:] *Constituent Documents, Nordic Investment Bank*, Helsinki 2020, s. 2–5.

⁵⁰ Section 3 of the *Statutes of the Nordic Investment Bank*, [w:] *Constituent Documents...*, s. 8.

Współpraca w zakresie ujednoczenia prawa

Podobne problemy predestynują państwa nordyckie do współpracy na rzecz ich rozwiązywania. Współpraca ta umożliwi wymianę doświadczeń pomiędzy państwami z zakresu rozwiązywania problemów na gruncie prawnym. Wynika stąd zasadność dla działań na rzecz unifikacji prawa państw nordyckich. Już w pierwszym roku działalności Rada Nordycka powołała Komitet Prawny, działalność którego ukierunkowana była na unifikację prawa m.in. w dziedzinach gospodarczych, społecznych czy kulturalnych. Działalność Rady przyczyniła się do daleko idącej unifikacji m.in. prawa finansowego, rodzinnego, autorskiego czy lotniczego.

Współpraca w obszarze edukacji, badań i kultury

W obszarze edukacji, badań i kultury współpraca państw nordyckich jest oceniana jako bardziej zaawansowana niż w innych europejskich ugrupowaniach integracyjnych. Co więcej, to właśnie kultura, a także sprawy społeczne, a nie sprawy gospodarcze uznawane są za rdzeń współpracy nordyckiej⁵¹. Istotne dla współpracy państw nordyckich w tym zakresie są postanowienia umowy o współpracy kulturalnej z 1971 r.⁵² Przewiduje ona (art. 4) tworzenie wspólnych instytucji badawczych, wspólnych projektów badawczych, a także koordynację krajowych programów badawczych. Realizacja umowy przyczyniła się także do uzgadniania wśród państw członkowskich programów nauczania, ustanowienia kilkunastu wspólnych uczelni wyższych czy wzajemnej uznawalności dyplomów uczelni wyższych.

⁵¹ L.V. Simoulin, *The State of Nordic Cooperation in a changing Europe*, „Journée d'étude du CERI” 2000, s. 1.

⁵² *Agreement between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden concerning cultural co-operation. Signed on 15 March 1971, came into force 1 January 1972*, tekst umowy za: <https://www.norden.org/en/treaties-and-agreements/agreement-concerning-cultural-co-operation> [dostęp: 03.05.2021].

Stosunki zewnętrzne

Państwa nordyckie są szczególnie zainteresowane sytuacją w regionie Morza Bałtyckiego, z uwzględnieniem Rosji. Ze względu na bliskość kulturową czy więzi historyczne Litwa, Łotwa i Estonia mogą liczyć na odrębne traktowanie, które przejawiało się m.in. poparciem przez kraje nordyckie dążeń niepodległościowych krajów bałtyckich, działaniami na rzecz łagodzenia napięć pomiędzy tymi krajami a Rosją, czy poparciem aspiracji tych państw do członkostwa w UE. Zarówno Rada Nordycka jak i Nordycka Rada Ministrów poparły plany utworzenia Rady Bałtyckiej⁵³.

Ze względu na fakt, że duża część lądu, a w szczególności obszarów morskich państw nordyckich zaliczana jest do regionu Arktyki, państwa nordyckie są mocno zaangażowane w problemy dotyczące tego unikatowego obszaru. Problemy Arktyki są podejmowane przez nordyckich parlamentarzystów w ramach Rady Nordyckiej, a współpraca międzyrządowa odbywa się poprzez Nordycką Radę Ministrów, Radę Arktyczną oraz współpracę z Unią Europejską. Dodatkowo, współpraca parlamentarna dotycząca zarówno Arktyki, jak i regionu Morza Barentsa realizowana jest w formie stałych komitetów parlamentarnych, które organizują m.in. arktyczne konferencje parlamentarzystów. Wszystkie państwa nordyckie wraz z Kanadą, Rosją i USA są członkami, a Nordycka Rada Ministrów ma status obserwatora Rady Arktycznej⁵⁴.

Państwa nordyckie podejmują także działania na rzecz rozwoju demokracji na Białorusi. Między innymi państwa nordyckie wspólnie z Komisją Europejską wspierają Europejski Uniwersytet Humanistyczny (*European Humanities University*) w Wilnie. Nordycka Rada Ministrów w ostatnich latach zacieśniała bliskie stosunki ze swoimi zachodnimi sąsiadami: USA, Kanadą, Wielką Brytanią i Irlandią. Partnerzy ci, podobnie jak państwa nordyckie, stoją przed wieloma podobnymi wyzwaniami, jak np. słabe

⁵³ A. Marszałek, op. cit., s. 425.

⁵⁴ R.M. Czarny, *Daleka Północ obszarem współpracy państw nordyckich*, [w:] *Odmiany współczesnej nauki o polityce*, t. 2, P. Borowiec, R. Kłosowicz, P. Ścigaj (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 385–394.

zaludnienie, wyzwania infrastrukturalne, zimny klimat i zależność od morza i jego zasobów. Stwarza to grunt współpracy państw nordyckich i północnoatlantyckich.

2.4. Pozycja w gospodarce światowej państw nordyckich

Dania, Finlandia, Islandia, Szwecja, Norwegia łącznie z Grenlandią, Wyspami Owczymi i Wyspami Alandzkimi obejmują obszar o łącznej powierzchni 3 385 875 km², na którym mieszka 27,5 mln ludności⁵⁵.

PKB państw nordyckich w 2020 r. wynosił ok. 1358 mld EUR. Państwa nordyckie reprezentują wysoki poziom rozwoju oraz względnie niskie zróżnicowanie – PKB *per capita* w 2019 r. sięgał od 48,7 tys. USD w Finlandii, 51,4 tys. USD w Szwecji, 60,3 tys. USD w Danii, 69,6 tys. USD w Islandii do 75,7 tys. USD w Norwegii⁵⁶. Ułatwia to realizację wielu zadań, niekiedy wymagających znacznych nakładów finansowych. Od 2000 r. Rada Nordycka odnotowała istotny wzrost gospodarczy (PKB Rady w 2000 r. wynosił 733,3 mld USD, a już w 2007 r. podwoił się – do poziomu 1489,7 mld USD⁵⁷). Wzrost ten został przerwany globalnym kryzysem finansowym. Dotknął on wszystkich krajów regionu. Kolejny kryzys – związany z pandemią COVID-19 – także dotknął państwa nordyckie. Szacunki IMF na kolejne lata napawają jednak optymizmem – od 2021 w perspektywie do 2026 r. wszystkie państwa nordyckie mają powrócić na ścieżkę wzrostu gospodarczego. Dodatkowo, już w 2024 r. łączny PKB państw nordyckich przekroczy ma 2 bln USD (rysunek 11).

Państwa nordyckie należą do grupy państw o wysokim wskaźniku rozwoju społecznego. W 2020 r. na 189 sklasyfikowanych państw wszystkie

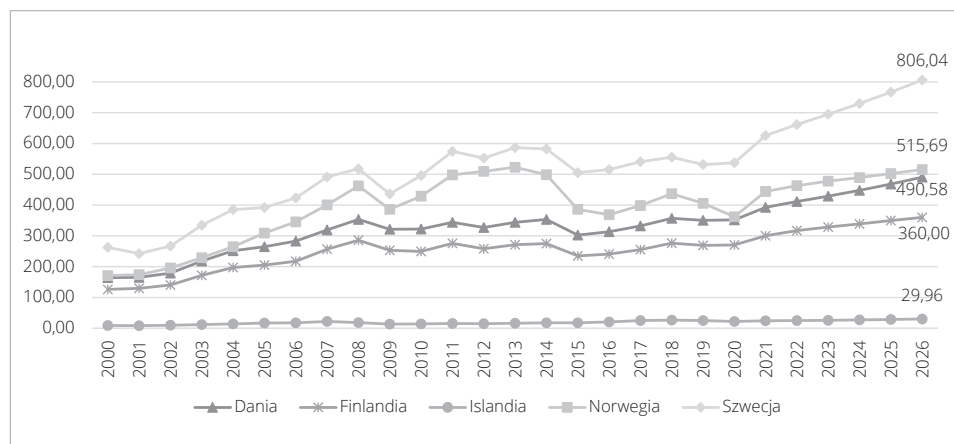
⁵⁵ Obliczenia własne na podstawie danych Nordic Statistic Database, <https://www.nordicstatistics.org/> [dostęp: 03.05.2021].

⁵⁶ Dane Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database; PKB w cenach bieżących, za: www.imf.org [dostęp: 03.05.2021].

⁵⁷ Obliczenia własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, PKB w cenach bieżących, za: www.imf.org [dostęp: 10.04.2012].

państwa nordyckie znalazły się w pierwszej jedenastce, przy czym miejsce pierwsze zajęła Norwegia, Islandia – 4., Szwecja 7., natomiast Dania i Finlandia odpowiednio 10. i 11. (tabela 8).

Rysunek 11. PKB państw nordyckich w latach 2000-2019 wraz z prognozą do 2026 r. (w mld USD, ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database, www.imf.org [dostęp: 03.05.2021].

Tabela 8. Państwa nordyckie w rankingu Human Development Index (2019)

Miejsce w rankingu	Państwo	HDI	Spodziewana długość życia (w latach)	Oczekiwana liczba lat edukacji (w latach)	Średnia długość edukacji (w latach)	Dochód narodowy <i>per capita</i> w USD (liczony według parytetu siły nabywczej)
1.	Norwegia	0,957	82,4	18,1	12,9	66 494
4.	Islandia	0,949	83,0	19,1	12,8	54 682
7.	Szwecja	0,945	82,8	19,5	12,5	54 508
10.	Dania	0,940	80,9	18,9	12,6	58 662
11.	Finlandia	0,938	81,9	19,4	12,8	48 511

Źródło: United Nations Development Programme, *Human Development Report 2020...*

Region nordycki jest bogaty w zasoby naturalne, dodatkowo efektywnie wykorzystuje energię odnawialną z duńskich turbin wiatrowych, rzek szwedzkich i norweskich, biomasy w Finlandii czy gorących źródeł w Islandii. Każdy kraj nordycki ma swoje przewagi komparatywne, razem tworząc jeden z najlepiej prosperujących regionów świata. O ile łączny obszar regionu nordyckiego stanowiłby siódmy co do wielkości kraj na świecie, o tyle połowę tego obszaru zajmują nienadające się do zamieszkania pokrywy lodowe i lodowce (głównie na Grenlandii). Bardziej istotny jest fakt, że choć kraje nordyckie stanowią niewielką część światowej populacji (0,35%), to razem stanowią największą gospodarkę świata⁵⁸.

2.5. Perspektywy rozwoju współpracy nordyckiej

W związku z akcesją części z państw członkowskich Rady Nordyckiej i Nordyckiej Rady Ministrów do WE/UE pojawiły się przesłanki zaniepokojenia przyszłością współpracy nordyckiej. Kraje nordyckie wyraziły jednak wolę utrzymania Rady Nordyckiej i Nordyckiej Rady Ministrów, zachowania swojej odrębności, ochrony tożsamości. Co interesujące, w traktatach akcesyjnych do UE została zagwarantowana kontynuacja współpracy nordyckiej⁵⁹.

⁵⁸ J. Grunfelder, G. Norlén, L. Randall, N. Sánchez Gassen, *State of the Nordic Region 2020*, Nordic Council of Ministers, Denmark 2020, s. 14.

⁵⁹ Zgodnie z deklaracją nr 28 – Wspólna Deklaracja w sprawie Współpracy Nordyckiej: „Umawiające się Strony odnotowują, że Szwecja, Finlandia (...) jako członkowie Unii Europejskiej, zamierzają kontynuować, w pełnej zgodności w prawem Wspólnoty i innymi postanowieniami Traktatu o Unii Europejskiej, współpracę Nordycką między nimi, jak również z innymi krajami i terytoriami”, za: Treaty between the Kingdom of Belgium, the Kingdom of Denmark, the Federal Republic of Germany, the Hellenic Republic, the Kingdom of Spain, the French Republic, Ireland, the Italian Republic, the Grand Duchy of Luxembourg, the Kingdom of the Netherlands, the Portuguese Republic, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (Member States of the European Union) and the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland, the Kingdom of Sweden, concerning the accession of the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden to the European Union, OJ EU, C 241, 1994, vol. 37.

Kraje Rady Nordyckiej i Nordyckiej Rady Ministrów od dawna zabiegają o zwiększenie swego międzynarodowego znaczenia nie tylko na forum UE. Znalazło to wyraz m.in. w zainteresowaniu państw nordyckich regionem państw bałtyckich w drodze włączenia ich do integracji regionalnej. W ten sposób państwa nordyckie wyraziły wsparcie dla aspiracji niepodległościowych tych krajów⁶⁰.

Państwa nordyckie należą do państw wysoko rozwiniętych. Nordycka koncepcja państwa dobrobytu została jednak poddana dyskusji w związku z konsekwencjami kryzysu gospodarczego z pierwszej dekady XXI w., który dotknął te kraje. Ponadto, koncepcja państwa dobrobytu stoi w obliczu poważnych wyzwań demograficznych czy związanych z globalizacją (jak migracje czy zwiększona konkurencyjność). Musi więc być poddawana analizie i ewoluować. W przyjętej strategii na rzecz zrównoważonego rozwoju regionu nordyckiego do 2025 r. określono pięć głównych celów w zakresie wsparcia nordyckiego modelu dobrobytu; są to: długofalowy wzrost gospodarczy, zatrudnienie, zdrowie, równość i kultura. W tym zakresie określono takie cele, jak wzrost poziomu zatrudnienia, zmniejszenie bezrobocia strukturalnego, rozwój demograficzny, ochrona grup szczególnie wrażliwych przed wykluczeniem czy poprawa profilaktyki zdrowotnej. Jednocześnie strategia wskazuje na kluczowe wyzwania, które determinują rozwój dobrobytu w regionie nordyckim. Są to zmiany demograficzne, problem handlu ludźmi, a w zakresie ekologii – niszczenie lasów i środowiska morskiego⁶¹.

Krótkookresowa perspektywa rozwoju wytyczana m.in. prezydencjami Nordyckiej Rady Ministrów, w 2021 r. wyznacza kierunek działań na rzecz bardziej ekologicznego, konkurencyjnego i zrównoważonego społecznie regionu nordyckiego. Uznając za fundamentalne wartości dla państwa dobrobytu: demokrację, praworządność, otwartość, zaufanie i silne społeczeństwo obywatelskie, będą one stale wspierane. Aktualne tematy współpracy obejmują promowanie swobody przemieszczania się, a także bezpieczeństwa dostaw

⁶⁰ T. Knothe, op. cit., s. 6.

⁶¹ Nordic Council of Ministers, *A good life in a sustainable Nordic region. Nordic Strategy for Sustainable Development 2013-2025*, Copenhagen 2019, s. 13–16.

i przygotowania na przyszłe kryzysy, działania przeciwko zmianom klimatycznym, które uznane są za decydujące dla zapewnienia warunków życia człowieka. Fińska prezydencja podkreśla konieczność wspólnych działań, ponieważ wobec globalnych wyzwań nikt nie jest w stanie stawić im czoła samodzielnie⁶².

Nordycka Rada Ministrów określiła w swojej wizji do 2030 r. jasny cel, by region nordycki stał się najbardziej zrównoważonym i zintegrowanym regionem na świecie. Aby zrealizować tę wizję, za priorytetowe uznano: promocję zielonego regionu nordyckiego (w tym działania na rzecz neutralności węglowej, zrównoważonej gospodarki o obiegu zamkniętym i opartej na biotechnologii), poprawę konkurencyjności regionu (w oparciu o wiedzę, innowacje, mobilność i integrację cyfrową) oraz rozwój zrównoważony (w tym promocję integracji)⁶³. Dotychczasowe doświadczenie i efekty współpracy państw nordyckich, szczególnie imponujące w zakresie rozwoju społecznego opartego o nordycki model państwa dobrobytu, stanowią ugruntowanie dla tego ambitnego celu. Wytoczona przez Nordycką Radę Ministrów wizja nie zmieniła głównego kierunku działań w regionie – kierunek ten jest jasno określony od ponad 50 lat. Przypadająca na 2021 r. 50. rocznica funkcjonowania Nordyckiej Rady Ministrów (na rok 2022 przypadnie 70. rocznica Rady Nordyckiej) skłania do wniosku, że jednym z czynników determinujących efektywność współpracy nordyckiej jest trwałość wspólnego celu integracji nordyckiej, opartego na wspólnych wartościach państw regionu.

⁶² *The Nordics, together. Finland's Presidency 2021*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2020, s. 2–17.

⁶³ The Nordic prime ministers, Ministers for Co-operation, *Our Vision 2030*, <https://www.norden.org/en/declaration/our-vision-2030> [dostęp: 06.05.2021].

ROZDZIAŁ 3

INTEGRACJA ŚRODKOWOEUROPEJSKA

3.1. Inicjatywa Środkowoeuropejska

3.1.1. Geneza

Początki współpracy w ramach Inicjatywy Środkowoeuropejskiej (*Central European Initiative*, CEI) wynikały z prób przełamania istniejącego w Europie podziału na dwa bieguny: Wschód i Zachód. Istniało przeświadczenie, że zadanie przełamania istniejących podziałów powinno przypaść państwu silnemu zarówno gospodarczo, jak i politycznie. W opinii Austrii, gdyby zadanie to przypadło Niemcom, istniałoby zagrożenie zakłócenia równowagi politycznej na kontynencie. Ostatecznie, propozycję utworzenia ugrupowania wysunęły Włochy¹. Kraj ten tłumaczył zaangażowanie w regionie Europy Środkowej koniecznością udziału w budowie zjednoczonej, demokratycznej Europy. Ocenia się jednak, że prawdziwą przesłanką tego zaangażowania były obawy przed hegemonią Niemiec w tym regionie².

¹ E. Molendowski, *Państwa Europy Środkowo-Wschodniej wobec wyzwań rozwojowych*, [w:] *Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze u progu XXI wieku*, S. Miklaszewski (red.), Difin, Warszawa 2003, s. 217–218.

² R. Zięba, „Nowy regionalizm” w *Europie a Polska*, „Sprawy Międzynarodowe” 1992, z. 1–2(455), s. 33.

Geneza Inicjatywy Środkowoeuropejskiej sięga współpracy subregionalnej państw Europy Środkowo-Wschodniej i Południowej, zainicjowanej w Budapeszcie w 1989 r. na spotkaniu wicepremierów i ministrów spraw zagranicznych Austrii, Węgier, Włoch i Jugosławii. Wówczas grupę tę nazwano *Quadrangone*. Po przyjęciu w maju 1990 r. Czechosłowacji – nazwa uległa zmianie na *Pentagone*, a od lipca 1991 r., po wstąpieniu Polski – *Heksagone*. Po wyodrębnieniu się Czech i Słowacji, a także na skutek rozpadu Jugosławii, w 1992 r. zdecydowano się na stosowanie uniwersalnej nazwy – Inicjatywa Środkowoeuropejska³.

3.1.2. Członkowie

Skład Inicjatywy podlegał licznym rozszerzeniom. Ostatnie rozszerzenie miało miejsce w 2006 r. i objęło Czarnogórę. Warto odnotować, iż Polska oczekiwała na przyjęcie do Inicjatywy przez ponad rok. Pełne poparcie jej akcesji wyrażały wówczas jedynie Włochy i Węgry, przeciwne stanowisko miała Czechosłowacja, postrzegająca Polskę jako kraj regionu Europy Północnej. Podczas szczytu *Pentagone* w Wiedniu 1991 r. podjęto decyzję o nierozszerzaniu składu ugrupowania, a Polskę zaproszono do udziału w roli obserwatora. Dopiero szczyt *Pentagone* z 26-27 lipca 1991 r. w Dubrowniku przyniósł decyzję o przyjęciu Polski do ugrupowania jako pełnoprawnego członka⁴.

Obecnie członkami CEI jest siedemnaście państw, tj. Węgry (1991) i Włochy (1991), Polska (1991), Słowenia (1992), Bośnia i Hercegowina (1992), Chorwacja (1992), Słowacja (1993), Macedonia Północna (1993), Czechy (1993), Albania (1996), Białoruś (1996), Bułgaria (1996), Mołdawia (1996), Rumunia (1996), Ukraina (1996), Serbia (2000) i Czarnogóra (2006)⁵.

³ E. Dynia, *Integracja europejska*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006, s. 244.

⁴ R. Zięba, op. cit., s. 33–34.

⁵ Oficjalna strona Inicjatywy Środkowoeuropejskiej: <https://www.cei.int/member-states> [dostęp: 06.05.2021].

W 2018 r. CEI opuściła Austria, która była jednym z czterech państw założycielskich. Jednakże należy podkreślić kluczowe zmiany, jakie zaszły w regionie Europy Środkowej po 1989 r. O ile w okresie zimnej wojny termin „Europa Środkowa” implikował powszechny opór wobec sowietyzacji regionu, odwołując się do jego wyjątkowych cech historyczno-kulturowych, to wkrótce po upadku imperium radzieckiego pojawiły się jednak różne poglądy na temat reorganizacji tej części Europy. W Austrii „Europa Środkowa” przywoływała wspomnienia Cesarstwa Austro-Węgierskiego. W 1986 r. dwóch austriackich intelektualistów chrześcijańsko-demokratycznych, Erhard Busek i Emil Brix, zaprezentowało „Projekt Europa Środkowa” (*Mittleuropa*), który miał przekraczać granice państwowe i narodowe narracje. O ile nikt otwarcie nie oskarżył Austrii o chęć przywrócenia dawnego imperium, o tyle podejrzenie, że projekt „Europa Środkowa” był przede wszystkim wehikułem interesów austriackich utrzymywał się. Jednocześnie koncepcja nowego, ponadnarodowego porządku dla państw Europy Środkowej została zapomniana. W latach 90. austriacki rząd skoncentrował się całkowicie na negocjacjach z UE, które doprowadziły do przystąpienia Austrii do UE w 1995 r. Współpraca regionalna dla Austrii szybko straciła znaczenie polityczne⁶.

3.1.3. Instytucje

Działalność Inicjatywy Środkowoeuropejskiej opiera się na elastycznej formule współpracy w wymiarze rządowym i parlamentarnym. Wymiar rządowy współpracy obejmuje następujące organy:

- spotkania szefów rządów (tzw. szczyty Inicjatywy),
- spotkania ministrów spraw zagranicznych,
- spotkania dyrektorów resortów spraw zagranicznych,

⁶ K.P. Schwarz, *Austria and Visegrad: Interests converge in Central Europe*, Austrian Economic Center, <https://www.austriancenter.com/austria-and-visegrad/> [dostęp: 06.05.2021].

- Komitet Krajowych Koordynatorów,
- grupy robocze.

Podczas szczytów Inicjatywy podejmowane są kluczowe decyzje dotyczące kierunków współpracy politycznej i gospodarczej w ramach Inicjatywy, w tym przyjęcie planu działania, określenie jej zasad i celów czy decyzje dotyczące członkostwa. Podczas spotkań ministrów spraw zagranicznych z kolei określone są szczegółowe kwestie dotyczące współpracy CEI, w tym m.in. udział w działaniach inicjatywy, zagadnienia dotyczące powołania i struktury ciał doradczych, roczny budżet i powołanie i odwołanie Sekretarza Generalnego. Posiedzenie dyrektorów resortów spraw zagranicznych jest zwoływane na wniosek co najmniej jednego państwa członkowskiego decyzją prezydencji CEI. Komitet Krajowych Koordynatorów jest kluczowym organem odpowiedzialnym za zarządzanie współpracą w ramach Inicjatywy oraz wdrażanie jej programów i projektów. Prace Komitetu wspiera Sekretariat Wykonawczy CEI z siedzibą w Trieście, we Włoszech. Sekretariat CEI kierowany jest przez Sekretarza Generalnego, którym obecnie jest Roberto Antonione. Dodatkowo, corocznie zmienia się prezydencja CEI (zmiana między państwami członkowskimi następuje na początku roku kalendarzowego, w porządku alfabetycznym nazw państw w języku angielskim). Prezydencja jest wspierana przez poprzednika i następcę, którzy tworzą tzw. Trojkę (*Troika of the CEI*).

Parlamentarny wymiar współpracy w ramach CEI obejmuje natomiast Zgromadzenie Parlamentarne (*the Parliamentary Assembly*), Komisję Parlamentarną (*the Parliamentary Committee*) oraz grupy robocze. Ponadto, poza wymiarem rządowym i parlamentarnym współpracy w ramach CEI funkcjonuje wymiar biznesowy Inicjatywy, który funkcjonuje według własnych zasad i obejmuje spotkania izb handlowych państw członkowskich oraz forum biznesowe CEI⁷.

Warto podkreślić, że w ramach struktury instytucjonalnej CEI stworzono ramy współpracy między wymiarem rządowym i parlamentarnym, a także między rządowym i biznesowym. W tym pierwszym zakresie przewidziano

⁷ Central European Initiative, *CEI Guidelines and Rules of Procedure Adopted by the CEI Summit in 2018 in Zagreb*, s. 3–6.

m.in. organizowanie wspólnych sesji rozszerzonej Trojki CEI na szczeblu ministrów spraw zagranicznych oraz poszerzonej Trojki Komisji Parlamentarnej CEI w celu umożliwienia ogólnej debaty na temat strategicznych celów i wyzwań CEI. Współpraca pomiędzy wymiarami rządowymi i biznesowymi obejmuje m.in. możliwość udziału przedstawicieli izb handlowych kraju sprawującego prezydencję w spotkaniach CEI, które stanowią przedmiot ich zainteresowania.

3.1.4. Efekty współpracy

Cele strategiczne Inicjatywy Środkowoeuropejskiej obejmują podejmowanie wysiłków na rzecz spójności zjednoczonej Europy oraz wzmacnianie praworządności, wspieranie dobrych rządów i zrównoważonego rozwoju gospodarczego jako kluczowych warunków dla stabilności, spójności społecznej, bezpieczeństwa i dobrobytu w regionie ISE. Cele współpracy w ramach Inicjatywy mają szeroki zakres i obejmują⁸:

- promowanie dialogu politycznego w sprawach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania,
- wzmacnianie współpracy między państwami członkowskimi, w szczególności w zakresie agendy europejskiej,
- wspieranie państw członkowskich w modernizacji i integracji europejskiej bez uszczerbku dla dalszego rozszerzenia UE,
- promocję dostosowania państw członkowskich do standardów UE,
- wzmacnianie współpracy z UE poprzez udział i wsparcie wdrażania odpowiednich programów UE,
- współpracę z innymi właściwymi organizacjami międzynarodowymi i międzynarodowymi instytucjami finansowymi w celu realizacji celów ISE,
- wsparcie państw członkowskich w stawianiu czoła bieżącym wyzwaniom, w szczególności poprzez wspólne projekty regionalne,

⁸ Ibidem, s. 2.

- wspieranie współpracy gospodarczej i technicznej poprzez działania zorientowane na projekty,
- promowanie współpracy transgranicznej, ponadnarodowej i międzyregionalnej,
- wdrażanie małych i średnich projektów,
- promowanie budowania potencjału poprzez transfer doświadczeń i wiedzy,
- promowanie dialogu międzykulturowego, wolności prasy, mobilności i kontaktów międzyludzkich oraz promowanie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

Analiza celów Inicjatywy Środkowoeuropejskiej wskazuje na kilka kluczowych obszarów, na których opiera się współpraca. Jednym z nich jest wymiar integracji w ramach UE, co wyraża się m.in. w szerokim uwzględnieniu agendy europejskiej w dialogu politycznym CEI. Kolejnym aspektem integracji w ramach Inicjatywy jest znaczna waga projektów, nie tylko europejskich, ale opartych o środki państw członkowskich inicjatywy (w ramach Funduszu Współpracy – *Cooperation Fund*) czy projektów wspieranych przez Fundusz Inicjatywy Środkowoeuropejskiej w Europejskim Banku Odbudowy i Rozwoju⁹. Ponadto, w ramach celów CEI wyróżnia się promocję dialogu, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego i budowę dobrych kontaktów międzyludzkich.

O ile działania w tym ostatnim zakresie rozłożone są na lata i trudno o bezpośrednie efekty, o tyle są nie do przecenienia w regionie, który jest zróżnicowany pod wieloma względami kulturowymi. W zakresie realizacji projektów wskazać można na liczne działania Inicjatywy, jak odbudowę terenów powojennych na terytorium Chorwacji, Bośni i Hercegowiny czy projekty rozbudowy transportu drogowego i kolejowego (Triest – Budapeszt – Kijów, Wiedeń – Budapeszt – Belgrad czy Bałtyk – Adriatyk)¹⁰.

⁹ Priorytetowe obszary wsparcia w ramach Funduszu określane są w planie działania. Plan na lata 2021-2023 określił dwa takie obszary: stymulowanie zielonego wzrostu oraz wsparcie budowy sprawiedliwych społeczeństw, za: *CEI Plan of Action 2021–2023*, CEI Executive Secretariat, Trieste 2021, s. 4.

¹⁰ J. Skodlarski, *Grupa Wyszehradzka i CEFTA*, [w:] *Integracja europejska...*, Łódź 1997, s. 431.

Głównym źródłem finansowania projektów realizowanych przez podmioty państw członkowskich Inicjatywy jest Fundusz CEI w Europejskim Banku Odbudowy i Rozwoju, finansowany ze środków Włoch. Jest on kierowany do tych członków Inicjatywy, którzy nie są członkami UE. Od 1992 r. Fundusz wsparł 190 projektów, a finansowe wsparcie (głównie w obszarach infrastruktury, efektywności energetycznej i zmian klimatycznych, rozwoju przedsiębiorstw, budowania potencjału) wyniosło 30 mln EUR. W ramach Funduszu Wsparcia CEI od 2002 r. wsparto 1200 projektów, a wartość dofinansowania wyniosła 11 mln EUR. Kolejnym źródłem wsparcia jest także Program Wymiany Know-how, który od 2004 r. wsparł 123 projekty, a wartość dofinansowania sięgnęła 3,6 mln EUR¹¹.

3.1.5. Pozycja w gospodarce światowej

Państwa ugrupowania zajmują obszar o powierzchni 2 303 037 km² zamieszkiwany (zgodnie z szacunkami na lipiec 2021 r.) przez 234 mln ludzi¹². Państwa członkowskie CEI pozostają istotnie zróżnicowane pod wieloma względami. Biorąc pod uwagę liczbę ludności, populacja Czarnogóry, najmniejszego państwa członkowskiego Inicjatywy, stanowi niespełna 1% populacji Włoch, która pod tym względem jest największym państwem CEI. Zróżnicowanie państw członkowskich odnosi się także do poziomu dobrobytu i rozwoju społecznego.

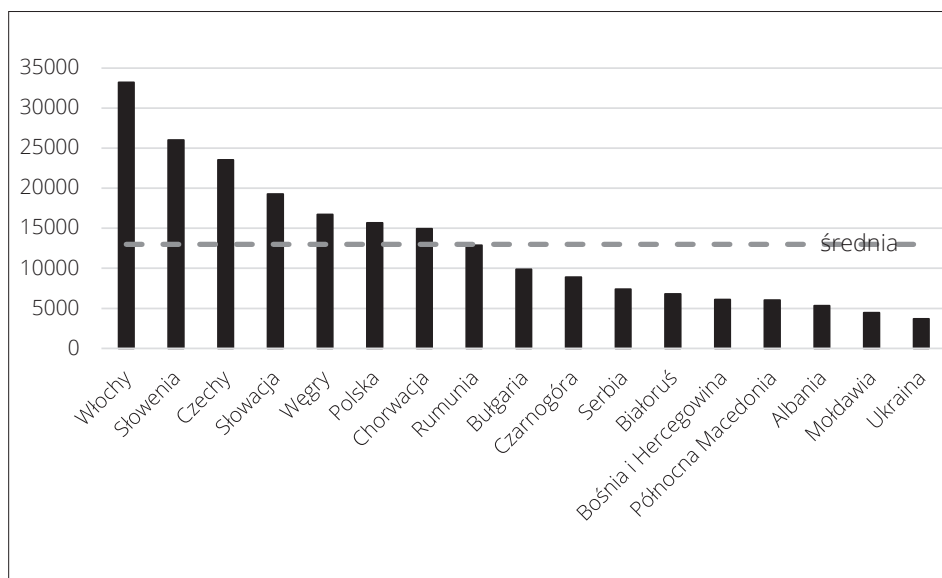
W 2019 r. łączny PKB ugrupowania wynosił 3888,65 mld USD¹³, jednakże w ujęciu *per capita* widoczne są istotne różnice między państwami członkowskimi Inicjatywy (rysunek 12).

¹¹ CEI Funds, *Partnerships and EU projects. Developing your idea for a regional project: what, how and where*, CEI Executive Secretariat, Trieste 2021, s. 10–14.

¹² Obliczenia własne na podstawie danych CIA, *The World Factbook...* [dostęp: 08.05.2021].

¹³ Obliczenia własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, PKB w cenach bieżących, za: www.imf.org [dostęp: 08.05.2021].

Rysunek 12. PKB *per capita* państw członkowskich Inicjatywy Środkowoeuropejskiej w 2019 r. (ceny bieżące, w USD)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, za: www.imf.org [dostęp: 08.05.2021].

PKB *per capita* aż 10 spośród 17 państw członkowskich CEI w 2019 r. kształtował się poniżej średniej dla ugrupowania, a PKB *per capita* Ukrainy (ostatniego w rankingu państw członkowskich) był prawie dziesięciokrotnie niższy niż Włoch, które są liderem pod tym względem w ugrupowaniu (także w ujęciu bezwzględny). Jednakże, zgodnie z prognozą IMF, do 2026 r. wszystkie państwa CEI będą odnotowywać stały wzrost gospodarczy, a PKB ugrupowania w 2026 r. ukształtuje się na poziomie 5336,67 mld USD¹⁴.

Kraje Inicjatywy Środkowoeuropejskiej pozostają stosunkowo zróżnicowane pod względem rozwoju społecznego. W klasyfikacji w 2020 r. 12 spośród 17 członków CEI zostało sklasyfikowanych jako państwa o bardzo wysokim rozwoju społecznym, zajmując kolejno miejsca: Słowenia – 22., a dalej Czechy – 27. i Włochy – 29., Polska – 35., Słowacja – 39., Węgry – 40.,

¹⁴ Ibidem.

Chorwacja – 43., Czarnogóra – 48., Rumunia – 49., Białoruś – 53., Bułgaria – 56. i Serbia – 64. Kolejnych pięciu członków Inicjatywy zostało sklasyfikowanych jako państwa o wysokim rozwoju społecznym, zajmując kolejno miejsca: 69. – Albania, 73. – Bośnia i Hercegowina, 74. – Ukraina, 82. – Macedonia Północna i 90. – Mołdawia¹⁵.

W zakresie konkurencyjności kraje CEI – podobnie jak w przypadku rozwoju społecznego – nie należą do światowych liderów, a widoczne jest względne zróżnicowanie między nimi w tym zakresie. W rankingu Światowego Forum Ekonomicznego z 2019 r. wśród członków CEI najwyższe miejsce zajęły Włochy (30.), natomiast Bośnia i Hercegowina – dopiero 92.¹⁶

Powyższe wskazuje na potrzebę podejmowania dalszych wysiłków na rzecz zwiększania konwergencji między państwami członkowskimi ugrupowania. Choć większość członków Inicjatywy jest członkami UE, kolejne państwa CEI aspirujące do członkostwa muszą podjąć ogromny wysiłek, by zmniejszyć lukę rozwojową. Wsparcie w ramach CEI (np. w drodze wymiany doświadczeń czy realizacji projektów) wydaje się więc zasadne i konieczne.

3.1.6. Perspektywy rozwoju

W 2019 r. Inicjatywa Środkowoeuropejska obchodziła 30. rocznicę funkcjonowania. Wydarzenie było asumptem do pewnych podsumowań oraz określenia wizji przyszłości ugrupowania. W opinii Sekretarza Generalnego, Roberto Antonione, rocznica jest bodźcem do podjęcia dalszych zobowiązań na rzecz wsparcia procesu integracji europejskiej i zrównoważonego rozwoju w drodze integracji regionalnej¹⁷. Ścisłe związki Inicjatywy z integracją w ramach Unii

¹⁵ United Nations Development Programme, *Human Development Report 2020. The next frontier. Human development and the Anthropocene*, New York 2020, s. 343–344.

¹⁶ K. Schwab, op. cit.

¹⁷ CEI, *Annual Report of the Secretary General 2019*, Trieste 2019, s. 4.

Europejskiej są naturalne w sytuacji, gdy ponad połowa to państwa członkowskie UE. Od początku istnienia Inicjatywy Środkowo europejskiej, jeszcze w okresie transformacji systemowej, organizacje subregionalne takie jak CEI analizowano w kontekście integracji z UE, w ramach szeroko rozpowszechnionego hasła *'Back to Europe'* („Powrót do Europy”). Zasadnicze pytanie dotyczące przyszłości Inicjatywy odnosi się do aktualności tej dewizy. Subregionalność nie traci jednak na znaczeniu, ponieważ zapewnia poziom pośredni między sferą wewnętrzną a szerszą wspólnotą – UE. Współpraca subregionalna stanowi niejako tarczę chroniącą zdolność poszczególnych krajów do kierowania interesem narodowym i pozwala na wspólne wypracowanie stanowisk dostosowanych do celów poszczególnych państw¹⁸.

Wspieranie integracji europejskiej jest więc dla Inicjatywy Środkowo europejskiej stałym priorytetem (jednym z dwóch określonych w Planie Działania na kolejne lata). W świetle przyjęcia w ostatnich latach bardziej wiarygodnej perspektywy dla państw Bałkanów transfer wiedzy czy wymiana doświadczeń odnoszących się do procesu akcesji wydają się kluczowe. W tym zakresie te państwa członkowskie CEI, które są już członkami UE widzą swą rolę i uznają za priorytetowe wsparcie procesu rozszerzenia UE. Drugim kluczowym celem jest promowanie zrównoważonego rozwoju w regionie. W wymiarze ekonomicznym współpracy w ramach CEI ukierunkowany jest zatem na poprawę dobrobytu i podniesienie jakości życia obywateli. Stąd, w najbliższych latach planuje się m.in. nawiązywanie partnerstw handlowych, formułowanie rekomendacji dotyczących działań zmierzających do efektywniejszego wykorzystania dostępnych zasobów w celu wzmocnienia dialogu gospodarczego i współpracy w regionie, przy jednoczesnym pobudzeniu regionalnej dyplomacji gospodarczej między państwami członkowskimi. Ponadto, aby wzmocnić wpływ działań Inicjatywy, planuje się zwiększenie koordynacji między jej trzema wymiarami. Co więcej, uznając potrzebę

¹⁸ K. Miklóssy, *Subregional Integration in East Central Europe: Strategies in the In-Between Sphere*, [w:] *European Integration Beyond Brussels. Unity in East and West Europe since 1945*, M. Broad, S. Kansikas (red.), Palgrave Macmillan, 2020, s. 269–291.

włączenia perspektywy lokalnej i potencjału młodych ludzi do swoich działań, Plan Działań na lata 2021–2023 przewiduje uruchomienie czwartego wymiaru Inicjatywy obejmującej wymiar lokalny i rozwój działań młodzieży „CEI Youth Agenda”¹⁹.

Uznać należy, że działania na rzecz rozwoju gospodarczego państw CEI są zasadne i konieczne. Istotne zróżnicowanie pod tym względem stanowić może istotną barierę rozwoju Inicjatywy. Jednocześnie, zwiększenie zaangażowania społeczności lokalnych i młodzieży należy uznać za istotną szansę dla rozwoju ugrupowania w przyszłości.

3.2. Grupa Wyszehradzka

3.2.1. Geneza

Upadek komunizmu na kontynencie europejskim i rozpad Związku Radzieckiego niosły istotne konsekwencje dla Polski, Węgier i Czechosłowacji m.in. w postaci znacznego spadku wzajemnych obrotów towarowych (pomiędzy 1988 a 1993 r. spadek sięgnął 40%). Ponadto, doszło do istotnego pogorszenia struktury towarowej, tj. spadku udziału wyrobów wysokoprzetworzonych na rzecz produktów rolno-spożywczych czy surowców²⁰. Sztucznie sterowany handel między państwami ustąpił kontaktom handlowym z krajami zachodnioeuropejskimi. Przykładowo, w przytaczanym okresie import Polski z krajów zachodnioeuropejskich wzrósł o 145%. Wobec powyższego próby integracji pomiędzy Polską, ówczesną Czechosłowacją i Węgrami uznawane były za oczywiste, ale jednocześnie niełatwe. Bariery stanowiły z jednej strony zaszłości historyczne, a z drugiej wielki

¹⁹ CEI Executive Secretariat, *CEI Plan of Action 2021–2023*, Trieste 2021, s. 2–41.

²⁰ P. Bożyk, *Integracja subregionalna i regionalna. CEFTA a Unia Europejska*, Biblioteka Wiedzy Europejskiej, z. 8, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1999, s. 46–47.

entuzjazm spowodowany możliwością współpracy z ówczesną Wspólnotą Europejską²¹.

Polska jako największy kraj w regionie nie wysuwała inicjatywy integracji, co wiązało się z obawą, że może być to odebrane jako chęć dominacji w tym regionie Europy. Do działań integracyjnych tych krajów najbardziej sceptycznie podchodził Václav Havel (m.in. ze względu na wydarzenia w 1968 r.). Do zwiększenia woli współpracy państw doszło po wyrażeniu poparcia integracji ze strony krajów zachodnich. To właśnie przystąpienie do UE było nadrzędnym celem działania V4, ale także – w kontekście genezy ugrupowania – głównym czynnikiem sprawczym podejmowanej współpracy²².

Po raz pierwszy prezydenci, premierzy i ministrowie spraw zagranicznych Polski, Czechosłowacji i Węgier spotkali się 9 kwietnia 1990 r. w Bratysławie. Spotkanie nie przyniosło istotnych rezultatów poza ogólną deklaracją współpracy²³. 15 lutego 1991 r. w Wyszehradzie na Węgrzech ówcześni prezydenci Polski (Lech Wałęsa), Czechosłowacji (Václav Havel) i premier Węgier (József Antall) podpisali Deklarację Współpracy²⁴. Już sam tytuł deklaracji wskazuje na zasadniczy kierunek tej współpracy – dążenie do integracji europejskiej.

Miejsce spotkania – Wyszehrad, które zostało zawarte w nazwie ugrupowania jest symboliczne i przynosi wspomnienie spotkania z 1335 r., w którym uczestniczyli władcy trzech krajów²⁵: Polski – król Kazimierz III, Węgier – król Karol Robert i Czech – król Jan Luksemburski.

²¹ Z.M. Doliwa-Klepacki, op. cit., s. 807.

²² A.S. Czyż, *Współpraca regionalna państw Grupy Wyszehradzkiej. Doświadczenia i perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2018, s. 88.

²³ E. Dynia, *Integracja europejska...*, Warszawa 2006, s. 239.

²⁴ *Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej*, sporządzona w Wyszehradzie 15 lutego 1991 r.; dokument dostępny na stronie: www.visegrad-group.eu/documents/visegrad-declarations [dostęp: 09.05.2021].

²⁵ M. Rudny, *Współpraca polityczna Grupy Wyszehradzkiej – koniec misji czy nowe perspektywy*, Wyższa Szkoła Europejska im. Ks. Józefa Tischnera, Kraków 2008, s. 6.

Powstałe ugrupowanie – Grupa Wyszehradzka (*Visegrad Group*, potocznie zwane także *Visegrad Four*, V4) – powstało w sposób nieformalny, tj. podstawą funkcjonowania Grupy nie jest żadna umowa międzynarodowa. Przywódcy polityczni uznali, że współpraca nie będzie miała charakteru organizacji międzynarodowej. Miał to być rodzaj regularnych konsultacji i w razie potrzeby merytorycznej współpracy we wskazanych przez liderów obszarach²⁶.

Grupa Wyszehradzka jest określana jako jeden z owoców upadku komunizmu i transformacji systemowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Powstała w trudnym momencie historii Europy, po zjednoczeniu Niemiec 3 października 1990 r., ale przed rozpadem Związku Radzieckiego i przed powołaniem do życia UE 7 lutego 1992 r., a więc w czasie radykalnych, ale i niepewnych do końca zmian w Europie²⁷. Zmiany towarzyszyły funkcjonowaniu Grupy Wyszehradzkiej niejako stanowiąc immamentną cechę okoliczności, które determinowały jej cele i priorytety. Za najważniejszą zmianę uznać należy przystąpienie wszystkich państw V4 do Unii Europejskiej 1 maja 2004 r.

3.2.2. Członkowie

Grupa Wyszehradzka liczy cztery państwa członkowskie: Polskę, Czechy, Słowację i Węgry. W związku z podziałem Czechosłowacji na dwa państwa, 1 stycznia 1993 r. Trójkąt stał się Grupą Wyszehradzką²⁸. Prośba dołączenia do Grupy Rumunii i Bułgarii została odrzucona^{29,30}. Współpraca w ramach

²⁶ E. Kuźelewska, A.R. Bartnicki, R. Skarzyński, *Origins of and perspectives for the future of the Visegrad Group*, [w:] *Ten Years of the Visegrad Group member states in the European Union*, A. Piekutowska, I. Wrońska (red.), Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa–Białystok 2015, s. 147.

²⁷ J.M. Fiszer, *pozytywne i negatywne aspekty działalności państw Grupy Wyszehradzkiej w latach 1991–2018*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2018, t. 4(63), s. 211.

²⁸ J. Świerkocki, *Integracja Środkowoeuropejska*, [w:] *Integracja europejska. Podręcznik...*, s. 432.

²⁹ J. Skodlarski, op. cit., s. 413.

³⁰ W uzasadnieniu, jakie przekazano premierowi Rumunii, który zwrócił się do gospodarza spotkania w Wyszehradzie – premiera Węgier, Józsefa Antalla, z prośbą

Grupy zainteresowała także inne kraje regionu, które wyrażały wolę przystąpienia do ugrupowania – jak Słowenia i Chorwacja. Do rozszerzenia składu ugrupowania jednak nie doszło. Skład pozostaje więc stabilny od początku funkcjonowania V4. Nie istnieją przesłanki, by zakładać rozszerzenie ugrupowania nie tylko w najbliższej przyszłości.

Niemniej jednak, Grupa Wyszehradzka współpracuje doraźnie bądź regularnie z innymi ugrupowaniami regionalnymi bądź poszczególnymi państwami w regionie i poza nim – w formule V4+. Do priorytetowych kierunków współpracy V4 należą kraje Beneluksu, kraje Nordyckiej Rady Ministrów, Partnerstwa Wschodniego, UE oraz Bałkany Zachodnie.

3.2.3. Instytucje

Grupa Wyszehradzka jest niezinstytucjonalizowaną formą współpracy regionalnej. Ugrupowanie nie ma charakteru organizacji międzynarodowej, lecz przyjmuje formę regularnych konsultacji, realnej współpracy w określonych dziedzinach³¹. Taka formuła została przewidziana w Deklaracji o współpracy z lutego 1991 r., która wskazuje, iż współpraca państw „realizowana będzie poprzez spotkania i konsultacje przeprowadzane na różnych szczeblach i w różnych formach”³².

Współpraca w ramach ugrupowania opiera się na spotkaniach przedstawicieli czterech państw członkowskich – na różnym poziomie, od spotkań premierów i szefów państw do spotkań ekspertów. Spotkania mające polityczny charakter nadają impulsy rozwojowe niezbędne dla ugrupowania. Jednakże wola polityczna zdaje się być niewystarczająca i nie zastępuje bieżących,

o rozważenie możliwości przyłączenia się do ugrupowania wskazano, że celem współpracy „Trzech” jest integracja ze strukturami zachodnioeuropejskimi, stąd w ugrupowaniu powinny uczestniczyć kraje o podobnym poziomie rozwoju gospodarczego, za: R. Zięba, op. cit., s. 29.

³¹ Ibidem.

³² *Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej...* [dostęp: 10.05.2021].

konkretnych działań. Zaletą przyjętego rozwiązania jest natomiast większa elastyczność ugrupowania, wadą – brak instrumentów, które będą egzekwować podjęte decyzje i ustalenia³³.

Pomiędzy corocznymi, oficjalnymi szczytami Grupy jedno z państw członkowskich kieruje prezydencją Grupy (zazwyczaj od lipca). Od lipca 2020 do czerwca 2021 r. przewodnictwo sprawowała Polska już po raz siódmy³⁴.

Jedyną organizacją Grupy Wyszehradzkiej jest Sekretariat Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego. Został on ustanowiony w 2000 r., a jego siedzibą jest Bratysława³⁵. Budżet Sekretariatu wynosi 8 mln EUR i obejmuje wpłaty państw członkowskich i innych państw-darczyńców (w tym: Kanady, Niemiec, Holandii, Korei Południowej, Szwecji, Szwajcarii i Stanów Zjednoczonych), które przekazały kolejne 10 mln EUR w ramach różnych programów dotacji prowadzonych przez Fundusz od 2012 r.³⁶

3.2.4. Efekty współpracy

W Deklaracji Współpracy z 1991 r. ustalono, że wśród celów ugrupowania znajdują się takie kwestie jak przywrócenie niezależności państwowej, demokracji i wolności, poszanowanie praw człowieka, stworzenie nowoczesnej gospodarki rynkowej oraz włączenie się w procesy integracji europejskiej w obszarze politycznym, gospodarczym i bezpieczeństwa. Dla realizacji wskazanych celów państwa Grupy Wyszehradzkiej miały podejmować wspólne działania w zakresie infrastruktury, swobody przepływu kapitału czy

³³ E. Dynia, *Integracja europejska...*, Warszawa 2006, s. 241.

³⁴ Polska sprawowała przewodnictwo w Grupie Wyszehradzkiej w latach 2000/2001 (jako pierwszy kraj), 2004/2005, 2008/2009, 2012/2013 oraz 2016/2017, za: <https://www.visegradgroup.eu/documents/presidency-programs> [dostęp: 10.05.2021].

³⁵ *Agreement concerning the Establishment of the International Visegrad Fund signed on May 14, 1999 in Bratislava.*

³⁶ International Visegrad Fund, <https://www.visegradfund.org/about-us/the-fund/> [dostęp: 10.05.2021].

współpracy samorządów. Ponadto do działań Grupy zaliczono koordynację stanowisk podczas rokowań z WE³⁷.

Skuteczność współpracy Grupy w pierwszym okresie funkcjonowania była wynikiem współpracy na rzecz akcesji do UE i NATO oraz działań na rzecz utworzenia strefy wolnego handlu³⁸. Pierwsze lata funkcjonowania Grupy przyniosły sukcesy w realizacji założonych celów: likwidacja 28 czerwca 1991 r. Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej i Układu Warszawskiego 1 lipca 1991 r. W 1991 r. wojska sowieckie opuściły Węgry i Czechosłowację, a do 1993 r. – Polskę³⁹. Szczyty Grupy w 1992 r. dały podstawy do utworzenia Środkowoeuropejskiej umowy o wolnym handlu (CEFTA). Państwa Grupy wspólnie podejmowały działania na rzecz zacieśnienia współpracy gospodarczej z Europą Zachodnią. Między innymi wspólnie zwróciły się do Wspólnoty Europejskiej, a także do grupy siedmiu najbardziej uprzemysłowionych państw świata (G-7) obradującej w 1991 r. w Londynie, by przy przyznawaniu przez Zachód pomocy gospodarczej dla ZSRR, w ramach której kraje zachodnie dostarczały żywność dla ZSRR, zakupywały ją w państwach V4. Do sukcesów konsultacji na poziomie europejskim należy również zaliczyć podpisanie 16 grudnia 1991 r. układu europejskiego⁴⁰. Słowa prezydenta Havla najwierniej oddają ideę współpracy Grupy w pierwszym okresie: „w pierwszych dwóch latach demonstrowaliśmy Zachodowi, że jesteśmy zdolni do dobrej współpracy z sąsiadami. Połączyliśmy siły, żeby wydostać się spod radzieckiej dominacji, zlikwidować Układ Warszawski i doprowadzić do wycofania wojsk radzieckich z naszych krajów”⁴¹. Podsumowując działania Grupy w pierwszym

³⁷ *Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej...* [dostęp: 12.05.2021].

³⁸ J. Świerkocki, op. cit., s. 433.

³⁹ M. Szczepaniak, *Państwa Wyszehradzkie. Systemy polityczne, gospodarka, współpraca*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1996, s. 96.

⁴⁰ R. Zięba, *Rola ugrupowań subregionalnych w nowym systemie bezpieczeństwa europejskiego*, „Studia Europejskie” 2000, nr 1, s. 44–45.

⁴¹ A. Orzelska, *Współpraca regionalna w Europie Środkowej i Wschodniej*, „Studia Polityczne” 2002, nr 13, s. 285.

okresie, uwidacznia się jej manifestacyjny charakter – tworzenie pewnej marki krajów Grupy, kreacja jej wizerunku w krajach zachodnioeuropejskich. Jednocześnie kraje Grupy nie chciały, by była ona postrzegana jako alternatywa wobec EWG czy EFTA⁴².

Lata 1994–1998 to kryzys współpracy wyszehradzkiej, na który wpływ wywarło kilka czynników, które zbiegły się w czasie. Pierwszym z nich była decyzja, która zapadła podczas szczytu WE w Edynburgu w 1992 r., że kandydatury państw aspirujących do WE będą rozpatrywane osobno. Podważyła ona manifestacyjny wymiar współpracy krajów Grupy. Współpraca ta nie była ani warunkiem, ani dodatkowym atutem na etapie integracji z WE/UE. Kolejnym czynnikiem była polityka zagraniczna Václava Klause, który po 1993 r. jeszcze bardziej sceptycznie odnosił się do współpracy w ramach Grupy, uznając Czechy za lidera przemian w Europie Środkowo-Wschodniej⁴³. Sceptycyzm Klause odzwierciedlają jego słowa: „Wyszehrad nas nie dotyczy. Był to proces stworzony całkowicie sztucznie przez Zachód”⁴⁴. Nastawienie strony czeskiej do integracji wyszehradzkiej w owym czasie wyrażało się m.in. poprzez przysyłanie na spotkania Grupy polityków niższego szczebla, niepełnomocnych do podejmowania decyzji⁴⁵. Niezwykle istotnym czynnikiem załamania współpracy w ramach Grupy była wewnętrzna sytuacja Słowacji – łamanie praw człowieka i dążenie do przejęcia kontroli państwa w wielu dziedzinach życia gospodarczego czy społecznego⁴⁶. Ponadto, słowacka polityka zagraniczna zmierzała do zacieśniania stosunków z Rosją. W 1996 r. Słowacja zaproponowała Rosji utworzenie strefy wolnego handlu. Słowa prezydenta Borysa Jelcyna wskazują na pozytywne stosunki rosyjsko-słowackie:

⁴² R. Zięba, „Nowy regionalizm” w Europie a Polska..., s. 31.

⁴³ A. Orzelska, op. cit., s. 285.

⁴⁴ M. Szczepaniak, op. cit., s. 130.

⁴⁵ *Rocznik Strategiczny 1995/96. Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1996, s. 104.

⁴⁶ R. Morawiec, A. Gogolewska, *Słowacja, „Europa Środkowo-Wschodnia 1994–1995”*, R. 4-5, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1997, s. 218–219.

„Nas w Moskwie bardzo cieszy, że twardo opieracie swoje bezpieczeństwo na przyjacielskich stosunkach z Rosją”⁴⁷.

W latach 1999–2003 doszło do ożywienia współpracy w ramach Grupy, do czego przyczyniły się zmiany na arenie politycznej w Czechach (upadek rządu Klaus – przeciwnika Grupy), załamanie się czeskiej gospodarki (co zachwiało przeświadczenie Czech, że są liderem transformacji w Europie Środkowo-Wschodniej na drodze do UE), zmiana rządu po wyborach na Słowacji (nowy premiera Dzurinda Mikuláš zmienił kierunek polityki zarówno zewnętrznej, jak i wewnętrznej Słowacji, otwierając się na współpracę w ramach Grupy)⁴⁸. W 1999 r. podczas spotkania premierów państw wyszehradzkich w Bratysławie zdefiniowano obszary współpracy w ramach Grupy, w tym: politykę zagraniczną, i wewnętrzną, naukę, ochronę środowiska, kulturę, młodzież, sport, edukację. Ponadto przewidziano nowy wymiar współpracy Grupy – wymiar obywatelski, drogą utworzenia Funduszu Wyszehradzkiego⁴⁹. W tym czasie działania w ramach V4 skoncentrowane były na wsparciu dążeń Słowacji do wejścia do NATO⁵⁰. Wejście Słowacji do NATO w 2004 r. i państw Grupy do UE wypełniło założony cel ugrupowania. Pod znakiem zapytania stał sens dalszej współpracy.

12 maja 2004 r., tuż po akcesji do UE, państwa Grupy przyjęły wspólną deklarację wyrażającą wolę dalszej współpracy. Wśród celów wymieniono wzmocnienie tożsamości Europy Środkowej, a także wsparcie integracji z UE państw aspirujących o członkostwo drogą dzielenia się własnymi doświadczeniami i wiedzą⁵¹.

⁴⁷ P. Ukielski, *Słowacja*, „Europa Środkowo-Wschodnia 1997–1998”, R. 7-8, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2000, s. 201.

⁴⁸ Ibidem, s. 201.

⁴⁹ Contents of Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers’ Summit Bratislava on 14th May 1999, <https://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> [dostęp: 12.05.2021].

⁵⁰ R. Zięba, *Rola ugrupowań subregionalnych...*, s. 33.

⁵¹ *Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union* (12 May 2004), <https://www>

Współpraca państw wyszehradzkich po 2004 r. wyraża się m.in. koordynacją stanowisk na forum UE. Przykładem skutecznej współpracy jest ustalenie wspólnego stanowiska państw V4 w zakresie perspektywy finansowej na lata 2007–2013. Państwa te apelowały o szybkie przyjęcie perspektywy, której brak opóźniłby wypłaty z funduszy strukturalnych dla państw członkowskich. Wykorzystano istniejące w Grupie mechanizmy konsultacji, tj. propozycje składane na poziomie UE były poprzedzone ustaleniami wewnątrz ugrupowania⁵².

3.2.5. Pozycja w gospodarce światowej

Cztery państwa ugrupowania zamieszkuje łącznie 63,9 mln ludzi, a łączna powierzchnia państw V4 wynosi 533 610 km²⁵³. Sumaryczny PKB ugrupowania w 2021 r. kształtował się na poziomie 964,2 mld EUR (rysunek 13).

Łączny PKB państw członkowskich Grupy Wyszehradzkiej stanowił w 2020 r. 7,25% w PKB UE-27, przy czym ponad połowę PKB V4 stanowił PKB Polski w wysokości 523 mld EUR⁵⁴. Pod wieloma względami członkowie Grupy Wyszehradzkiej są zróżnicowani. Ze względu na zróżnicowanie wielkości gospodarek państw wyszehradzkich zasadne staje się podjęcie analizy opartej na ujęciu *per capita*. Czechy są państwem o najwyższym PKB *per capita* – niezmiennie od 2000 r. W 2019 r. PKB *per capita* tego kraju wynosił 23,5 tys. USD. Jednocześnie podkreślić należy niezwykle istotny wzrost gospodarczy we wszystkich państwach Grupy od początku XXI w. (rysunek 14). Ponadto, zgodnie z prognozą IMF wszystkie państwa V4 będą odnotowywać stały wzrost do 2026 r.

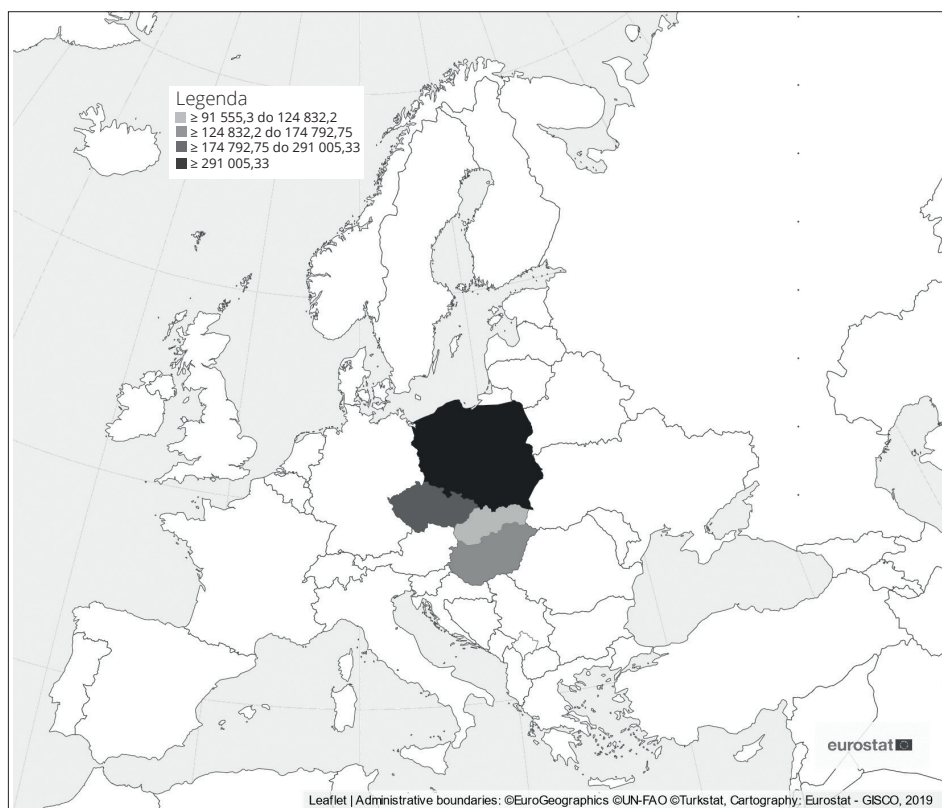
.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-1 [dostęp: 12.05.2021].

⁵² M. Rudny, op. cit., s. 21–22.

⁵³ Obliczenia własne na podstawie danych z WorldData, <https://www.worlddata.info/europe/hungary/index.php> [dostęp: 12.05.2021].

⁵⁴ Obliczenia własne na podstawie danych z bazy Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp/default/map?lang=en [dostęp: 12.05.2021].

Rysunek 13. PKB państw Grupy Wyszehradzkiej w 2020 r. (w cenach bieżących, w mln EUR)

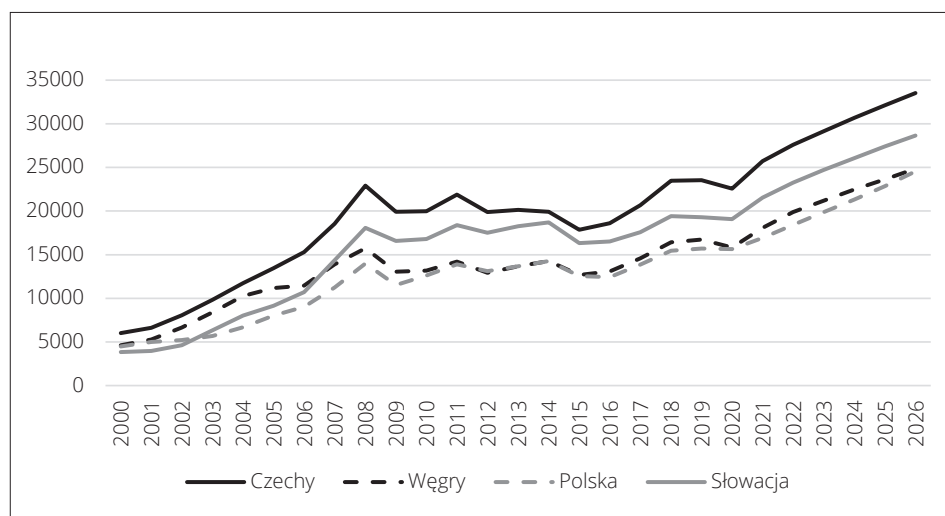

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nama_10_gdp/default/map?lang=en [dostęp: 12.05.2021].

Gospodarki państw V4 są stosunkowo konkurencyjne – wszystkie zostały sklasyfikowane pod tym względem w trzeciej i czwartej dziesiątce międzynarodowego rankingu w 2019 r., zajmując odpowiednio miejsca: 32. – Czechy, 37. – Polska, 42. – Słowacja i 47. – Węgry⁵⁵. Jednocześnie, w podobny sposób kształtuje się miejsce państw V4 w rankingu pod względem rozwoju społecznego. W 2019 r. Czechy zajęły miejsce 27., Polska – 35., Słowacja – 39.,

⁵⁵ K. Schwab, op. cit.

Rysunek 14. PKB per capita państw Grupy Wyszehradzkiej w latach 2000-2019 wraz z prognozą do 2026 r. (w USD, ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database, www.imf.org [dostęp: 13.05.2021].

a Węgry – 40⁵⁶. Nieco inaczej kształtuje się udział poszczególnych państw V4 w handlu światowym. Ich udział w eksporcie i imporcie waha się w przedziale 0,5-1,4%, przy czym największy udział spośród państw wyszehradzkich ma Polska (tabela 9).

Tabela 9. Udział państw Grupy Wyszehradzkiej w światowym eksporcie i imporcie w 2019 r. (w %)

Miejsce w rankingu	Kraj	Udział w eksporcie światowym (w %)	Miejsce w rankingu	Kraj	Udział w imporcie światowym (w %)
24.	Polska	1,4	19.	Polska	1,4
28.	Czechy	1,1	29.	Czechy	0,9
34.	Węgry	0,7	33.	Węgry	0,6

⁵⁶ United Nations Development Programme, *Human Development Report 2020...*, s. 343.

Miejsce w rankingu	Kraj	Udział w eksporcie światowym (w %)	Miejsce w rankingu	Kraj	Udział w imporcie światowym (w %)
38.	Słowacja	0,5	39.	Słowacja	0,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: World Trade Organisation, *World Trade Statistical Review 2020*, Geneva 2020, s. 82.

Koncertując jednak uwagę na wzajemnych relacjach handlowych między państwami Grupy, podkreślić należy, że żadne państwo Grupy nie jest dla siebie głównym partnerem handlowym – zarówno w odniesieniu do eksportu, jak i importu – innego państwa V4. Dla wszystkich wyszehradzkich państw głównym eksporterem i importerem są Niemcy. W przypadku Słowacji państwa V4 odgrywają istotną rolę zarówno w eksporcie, jak i imporcie – wśród głównych pięciu eksporterów są wszystkie trzy państwa V4; wśród głównych importerów – Czechy i Polska (tabela 10).

Tabela 10. Główni partnerzy handlowi państw Grupy Wyszehradzkiej w 2020 r.

Eksport (udział eksportu danego partnera w eksporcie ogółem, w %)		Import (udział importu danego partnera w imporcie ogółem, w %)	
Czechy			
Niemcy	32,65	Niemcy	23,25
Słowacja	7,61	Chiny	18,15
Polska	6,23	Polska	7,87
Francja	4,71	Słowacja	4,10
Austria	4,15	Włochy	4,06
Polska			
Niemcy	28,92	Niemcy	21,91
Czechy	5,91	Chiny	14,45
Wielka Brytania	5,73	Włochy	5,01

GRUPA WYSZEHRADZKA

Eksport (udział eksportu danego partnera w eksporcie ogółem, w %)		Import (udział importu danego partnera w imporcie ogółem, w %)	
Francja	5,58	Rosja	4,52
Holandia	4,24	Holandia	3,94
Słowacja			
Niemcy	22,02	Niemcy	18,44
Czechy	10,54	Czechy	9,88
Polska	7,88	Pozostałe państwa europejskie	9,05
Francja	7,25	Chiny	6,67
Węgry	6,34	Polska	5,71
Węgry			
Niemcy	27,96	Niemcy	24,75
Słowacja	5,35	Chiny	7,74
Włochy	5,21	Austria	5,83
Rumunia	5,19	Polska	5,78
Austria	4,34	Czechy	5,08

Źródło: UN Comtrade Database... [dostęp: 13.05.2021].

3.2.6. Perspektywy rozwoju

Trzydziestoletni okres funkcjonowania Grupy w 2021 r. stanowi dobrą perspektywę do podsumowania działalności ugrupowania oraz określania przyszłych wyzwań i perspektyw. W deklaracji premierów państw wyszehradzkich z okazji 30. rocznicy deklaracji z 1991 r. potwierdzona została wola zacieśniania dalszej współpracy państw wyszehradzkich. Deklaracja wyznacza nowe, ambitne cele, które realizowane mają być m.in. w drodze koordynacji i wypracowywania wspólnych stanowisk w ramach UE w celu wspólnego stawiania czoła wyzwaniom, przed którymi stoją społeczeństwa państw wyszehradzkich. Odnoszą się one do określonych obszarów:

- 1) społeczeństwo, gospodarka i innowacje; w tym obszarze celem jest m.in. usuwanie barier hamujących wzrost, wspieranie spójności społecznej i terytorialnej oraz dalszy rozwój współpracy transgranicznej w ramach programów Interreg w celu usunięcia istniejących barier na przejściach granicznych i nadania impulsu do pobudzania spójności terytorialnej Grupy;
- 2) środowisko, energia i transport, w tym rozwój infrastruktury energetycznej i transportowej w Europie Środkowej oraz promowanie dywersyfikacji energetycznej i bezpieczeństwa dostaw;
- 3) bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne; w tym zakresie planowane są np. działania na rzecz ochrony granic i współpraca w dziedzinie azylu, współpraca w zakresie bezpieczeństwa i obrony oraz rozwój zdolności obronnych V4 w ramach NATO i UE;
- 4) międzynarodowa współpraca i solidarność; w tym obszarze jako cele Grupy określono m.in. wzmocnienie i dalsze pogłębianie stosunków transatlantyckich, promocję procesu rozszerzenia UE i NATO, rozwój Partnerstwa Wschodniego i współpracę z krajami Bałkanów Zachodnich⁵⁷.

Dotychczasowa współpraca Polski, Czech, Słowacji i Węgier wykazała, że pomimo istniejących różnic możliwe było osiąganie wyznaczonych celów. Różnice te nadal istnieją, lecz warto podkreślić wysiłki Grupy na rzecz zbliżania społeczeństw państw wyszehradzkich. W tym kontekście znaczenia nabiera deklaracja zwiększenia budżetu Międzynarodowego Funduszu Wyszehradzkiego (do 10 mln EUR od 2022 r.), wspierającego budowę trwałych relacji międzyludzkich, co stanowi jeden z kluczowych czynników determinujących rozwój współpracy wyszehradzkiej w przyszłości.

⁵⁷ *Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 30th Anniversary of the Visegrad Group*, Cracow, February 17, 2021, <https://www.visegradgroup.eu/calendar/2021/declaration-of-the-prime> [dostęp: 14.05.2021].

3.3. Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu

3.3.1. Geneza

Przesłanką do utworzenia Środkowoeuropejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (*Central European Free Trade Agreement, CEFTA*) były następstwa związane z rozwiązaniem RWPG. 1 stycznia 1991 r. doszło do zmiany rozliczeń wzajemnych państw członkowskich RWPG z użyciem rubla transferowego na rozliczenia w dolarach amerykańskich⁵⁸. Odśloniło to brak konkurencyjności towarów produkowanych przez państwa RWPG – wyrażone w dolarach okazały się dużo droższe bądź znacznie niższej jakości niż porównywalne towary oferowane na rynku światowym. Co więcej, w regionie pojawiła się tendencja ograniczania importu. Kraje RWPG odczuwały zjawisko braku walut wymiennalnych. Sytuacja ta skutkowałą ograniczeniem wzajemnej wymiany handlowej. Przykładowo, pomiędzy 1988 a 1992 r. Czechosłowacja spadła z 3. na 6. miejsce w polskim eksporcie, natomiast Węgry z 11. na 15. pozycję⁵⁹. Sytuacja taka w naturalny sposób kierowała wysiłki w krajach regionu na poszukiwanie rozwiązań tej sytuacji.

Powstanie CEFTA wiąże się z poszerzeniem zakresu współpracy państw Grupy Wyszehradzkiej o wymiar gospodarczy⁶⁰. Kraje Grupy Wyszehradzkiej po raz pierwszy zadeklarowały oficjalnie wolę przyspieszenia prac nad zniesieniem barier we wzajemnych obrotach handlowych 6 października 1991 r. w Deklaracji Krakowskiej. Następstwem Deklaracji były negocjacje dotyczące liberalizacji handlu, rozpoczęte w listopadzie 1991 r. Podstawowa zasada przyjęta podczas negocjacji polegała na zachowaniu symetrii i ekwiwalentności

⁵⁸ Rubel transferowy był walutą rozliczeniową RWPG. O specyfice tej waluty szeroko w: K. Zabielski, *Finanse międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

⁵⁹ P. Deszczyński, M. Szczepaniak, *Środkowo-europejska umowa o wolnym handlu*, [w:] *Problemy transformacji wewnętrznej i integracji ekonomicznej państw Grupy Wyszehradzkiej*, M. Szczepaniak (red.), Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1995, s. 104, 107.

⁶⁰ J. Świerkocki, op. cit., s. 434.

korzyści. Jednakże rokowania nie przebiegały bez zakłóceń. Negocjacje nie sprzyjały m.in. nieporozumienia czechosłowacko-węgierskie czy proces rozpadu Czechosłowacji. Nieprzychylna pozostawała – już nie tylko w odniesieniu do Grupy Wyszehradzkiej, ale także do CEFTA – postawa rządu czeskiego. Václav Klaus jeszcze na miesiąc przed podpisaniem umowy stwierdził, że wolałby, by umowa ta była zawarta przez Czechy z Austrią, a nie z Polską i z Węgrami⁶¹. Ostatecznie, umowa o utworzeniu Środkowoeuropejskiej Strefy Wolnego Handlu została podpisana przez Polskę, Czechy, Słowację^{62,63} i Węgry 21 grudnia 1992 r. w Krakowie. Zgodnie z deklaracją dołączoną do umowy weszła ona w życie w sposób prowizoryczny 1 marca 1993 r.⁶⁴ Polska ratyfikowała umowę w czerwcu 1994 r. (Słowacja i Czechy w styczniu 1994 r., a Węgry w marcu 1994 r.), i weszła ona w życie 1 lipca 1994 r.⁶⁵

CEFTA podlegała daleko idącym zmianom składu członkowskiego, co wpłynęło także na kształt ugrupowania. Na skutek akcesji krajów założycielskich strefy, a także Słowenii, do Unii Europejskiej w 2004 r. w składzie ugrupowania pozostawały jedynie Rumunia, Bułgaria i Chorwacja.

⁶¹ P. Deszczyński, M. Szczepaniak, op. cit., s. 104, 110.

⁶² Warto podkreślić – co budzi pewne kontrowersje – że sygnatariuszem umowy są Czechy i Słowacja, pomimo że rozpad Czechosłowacji nastąpił 1 stycznia 1993 r., a zatem nie istniały jeszcze one jako podmioty prawa międzynarodowego, za: A. Sołtysińska, P. Czubik, *CEFTA. Środkowoeuropejska Strefa Wolnego Handlu*, Zakamycze, Kraków 1997, s. 6.

⁶³ Czechy i Słowacja, choć podpisywały umowę o utworzeniu CEFTA jako oddzielne państwa (patrz uwagi powyżej), to *de facto* występowały jako jedna strona, a umowa o utworzeniu CEFTA była umową trójstronną, co wynikało z faktu, iż oba kraje zawarły w październiku 1992 r. unię celną i walutową, za: T. Sporek, op. cit., s. 269.

⁶⁴ Wspólna deklaracja dołączona do Środkowoeuropejskiej umowy o wolnym handlu (CEFTA) zawarta przez Republikę Czeską, Republikę Węgierską, Republikę Słowacką i Rzeczpospolitą Polską, Kraków, 21 grudnia 1992 r., za: *Dokumenty Europejskie*, t. 2, oprac. A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin–Morpól 1999, s. 136–153.

⁶⁵ Oświadczenie rządowe z dnia 7 czerwca 1994 r. w sprawie ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Środkowoeuropejskiej umowy o wolnym handlu (CEFTA), zawartej przez Republikę Czeską, Republikę Węgierską, Republikę Słowacką i Rzeczpospolitą, sporządzonej w Krakowie dnia 21 grudnia 1992 r., Dz.U. 1994, nr 129, poz. 637.

Co interesujące, a wręcz symptomatyczne, 4 lipca 2003 r. zostało podpisane przez państwa członkowskie CEFTA porozumienie o uproszczonej procedurze wypowiedzenia umowy dla przyszłych członków Unii Europejskiej. Wcześniejsze regulacje bowiem wymagały okresu sześciu miesięcy od złożenia deklaracji anulującej członkostwo. Zmieniony art. 41 umowy zniósł ten wymóg, jeśli wyjście z ugrupowania wynikałoby z akcesji do UE⁶⁶.

Pomimo wyjścia z CEFTA jej państw założycielskich, ugrupowanie cieszyło się dalszym zainteresowaniem wśród licznych krajów bałkańskich. W oparciu o liczne istniejące powiązania w formie umów bilateralnych 19 grudnia 2006 r. Albania, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, Macedonia Północna, Mołdawia, Czarnogóra, Serbia i Kosowo/UNMIK⁶⁷ podpisały umowę o przystąpieniu do CEFTA, jednocześnie dokonując jej nowelizacji⁶⁸. Porozumienie znane jest jako CEFTA 2006⁶⁹.

W następstwie procesu ratyfikacji umowa weszła w życie: w Albanii, Macedonii Północnej, Mołdawii, Czarnogórze i Kosowie 26 lipca 2007 r., Chorwacji – 22 sierpnia 2007 r., Serbii – 24 października 2007 r., a w Bośni i Hercegowinie – 22 listopada 2007 r.

⁶⁶ R.R. Ludwikowski, *Handel międzynarodowy z wyborem źródeł*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007, s. 171.

⁶⁷ UNMIK – United Nations Interim Administration Mission in Kosovo – Misja Tymczasowej Administracji Organizacji Narodów Zjednoczonych w Kosowie. Misja została utworzona na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ z dnia 10 czerwca 1999 r. Mandat UNMIK obejmuje m.in. pełnienie podstawowych funkcji administracyjnych, za: dane Ośrodka Informacji ONZ w Warszawie, http://unic.un.org.pl/misje_pokojowe/unmik.php [dostęp: 19.05.2021].

⁶⁸ *Agreement on Amendment of and Accession to The Central European Free Trade Agreement*, art. 40-41; dokument dostępny na stronie: <https://cefta.int/legal-documents/#1463498231136-8f9d234f-15f9> [dostęp: 19.05.2021].

⁶⁹ E. Molendowski, *Porozumienie CEFTA 2006 – jego rola w przygotowaniu krajów Bałkanów Zachodnich do integracji z Unią Europejską*, [w:] *Globalizacja i integracja a wzrost gospodarczy*, S. Bukowski (red.), CeDeWu, Warszawa 2010, s. 75.

3.3.2. Członkowie

Państwami założycielskimi Środkowoeuropejskiej umowy o wolnym handlu były Polska, Czechy, Słowacja i Węgry. Początkowo umowa nie przewidywała możliwości poszerzenia strefy o kolejne państwa członkowskie. Możliwość przystąpienia nowych członków do CEFTA przewidziano – uzupełniając umowę o art. 39a – podczas spotkania premierów krajów-sygnatariuszy strefy w Poznaniu w 1995 r.⁷⁰ 1 stycznia 1996 r. piątym członkiem CEFTA została Słowenia, następnie dołączyli: w 1997 r. Rumunia, w 1999 Bułgaria, w 2002 Chorwacja. Wszystkie te państwa wraz z akcesją do UE przestały funkcjonować jako członkowie CEFTA. Ostatecznie, w 2005 r. w ugrupowaniu pozostawały jedynie Rumunia, Bułgaria i Chorwacja, które niebawem (Rumunia i Bułgaria w 2007, a Chorwacja w 2013 r.) miały także opuścić CEFTA.

Jednocześnie, jak wspomniano, w 2006 r. podpisano umowę o przystąpieniu do CEFTA – jednocześnie dokonując jej nowelizacji. Do CEFTA 2006 należą od czasu wejścia w życie umowy: Macedonia Północna, Bośnia i Hercegowina, Mołdawia, Serbia, Czarnogóra, Albania i Kosowo. Obecny skład członkowski CEFTA 2006 uwidacznia ważny czynnik predestynujący te państwa do współpracy, tj. większość z tych państw funkcjonowała w ramach jednego państwa.

Przyjmowanie nowych państw w skład CEFTA świadczy o postrzeganiu jej jako organizmu realnego, niosącego korzyści jej członkom, także w wymiarze integracji z Unią Europejską. Zainteresowanie członkostwem w strefie wyrażały także Litwa, Łotwa i Estonia, które nie przystąpiły do ugrupowania z powodu zmiany zdania⁷¹.

⁷⁰ J. Rutkowski, *Korzyści i zagrożenia wynikające z dotychczasowego funkcjonowania CEFTA*, [w:] *Korzyści i zagrożenia związane z przewidywanym członkostwem krajów CEFTA w Unii Europejskiej*, P. Bożyk (red.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2000, s. 16.

⁷¹ J. Świerkocki, op. cit., s. 434.

3.3.3. Instytucje

CEFTA przewidziała utworzenie jednego ciała: Wspólnego Komitetu, w skład którego wchodziłi przedstawiciele państw Grupy Wyszehradzkiej. Zadaniem Wspólnego Komitetu był nadzór i zarządzanie realizacją umowy. Wspólny Komitet działał na zasadzie jednomyślności, zbierał się co najmniej raz w roku i mógł tworzyć podkomisje i grupy robocze, jeśli uznał to za zasadne w kontekście wsparcia go w wykonywaniu jego obowiązków⁷².

Większość krajów – założycieli CEFTA, odrzuciła plan utworzenia sekretariatu z siedzibą w Bratysławie, a także wspólnego banku, którego zadaniem byłaby obsługa wzajemnych rozliczeń⁷³. CEFTA 2006 także opiera się na funkcjonowaniu Wspólnego Komitetu, ale zmieniona umowa przewidziała także ustanowienie stałego sekretariatu⁷⁴. Zadaniem Komitetu jest nadzór nad realizacją umowy. Komitet zbiera się co najmniej raz w roku i podejmuje decyzje w drodze konsensusu.

Umowa z 2006 r. przewidziała ponadto powołanie – podczas pierwszego Wspólnego Komitetu następującego po wejściu w życie umowy – funkcji przewodnictwa CEFTA⁷⁵. Funkcję tę pełni państwo członkowskie ugrupowania począwszy od 1 stycznia do 31 grudnia, przy czym kolejność pełnienia tej funkcji została z góry zaplanowana. W 2021 r. ugrupowaniu przewodniczy Macedonia Północna, która funkcję przewodnictwa objęła po Bośni i Hercegowinie⁷⁶.

⁷² Środkowoeuropejska umowa o wolnym handlu (CEFTA), zawarta przez Republikę Czeską, Republikę Węgierską, Republikę Słowacką i Rzeczpospolitą Polską, Kraków, 21 grudnia 1992 r., art. 35.

⁷³ Z.M. Doliwa-Klepacki, op. cit., s. 817.

⁷⁴ Sekretariat CEFTA został utworzony we wrześniu 2008 r. i ma siedzibę w Brukseli, za: <https://cefta.int/structures/cefta-secretariat/> [dostęp: 20.05.2021].

⁷⁵ *Agreement on Amendment of and Accession...*, art. 40 [dostęp: 20.05.2021].

⁷⁶ *Decision of the Joint Committee of the Central European Free Trade Agreement No. 1/2007 adopted on 28 September 2007. Rules of Procedure for the Joint Committee*, art. 3-4, <https://cefta.int/legal-documents/#1463498451954-049a1331-0c1c> [dostęp: 20.05.2021].

3.3.4. Efekty współpracy

Głównym celem umowy podpisanej w Krakowie w 1992 r. było – zgodnie z art. 1 – stopniowe tworzenie strefy wolnego handlu (ograniczonej na podstawie art. 2 do towarów przemysłowych). Utworzenie strefy zaplanowano najpóźniej na 1 stycznia 2001 r. Umowa postawiła jej stronom takie cele, jak promocja rozwoju stosunków gospodarczych państw-stron umowy drogą rozszerzenia wymiany handlowej. Liberalizacja handlu wzajemnego miała stymulować rozwój gospodarczy, poprawę warunków życia oraz wzrost wydajności⁷⁷.

Planowany pierwotnie okres budowy strefy skrócono dzięki podpisaniu w trakcie jej trwania kilku protokołów dodatkowych. W 1999 r. cłami objętych było jedynie 3% obrotów towarami przemysłowymi w ramach strefy. Wpływ CEFTA na rozwój handlu należy uznać za istotny. Umowa zawarta w Krakowie w 1992 r. miała promować stosunki handlowe Polski, Czech, Słowacji i Węgier po upadku RWPG. Uwzględniając pierwsze dziesięciolecie istnienia umowy, a także kraje, które przystąpiły do strefy w tym czasie, tj. Słowenię, Rumunię i Bułgarię, do 2001 r. wartość importu wewnętrznego wzrosła o 112,5%, a eksportu o 89%. W tym samym czasie wartość eksportu ogółem krajów ugrupowania wzrosła o 146%, a importu o 140%. Jednakże spadał udział obrotów w ramach CEFTA do obrotów ogółem – i tak, na przestrzeni lat 1993–2001 udział eksportu wewnętrznego ugrupowania w eksporcie ogółem spadł z 16 do 12%, a importu – z 11,4 do 10,1%⁷⁸. Spadek ten należy rozpatrywać w kontekście wysiłków państw członkowskich CEFTA na rzecz integracji europejskiej i efekt m.in. realizacji układu europejskiego, przewidującego liberalizację handlu z państwami zachodnioeuropejskimi. Ostatecznie, akcesja państw CEFTA do UE potwierdziła, że liberalizacja handlu wzajemnego wspiera przygotowanie państw do dalszej integracji. Stąd uznać należy, że CEFTA wypełniła swoją rolę. Potwierdza to zainteresowanie innych państw, które przystąpiły do ugrupowania tworząc CEFTA 2006.

⁷⁷ Środkowoeuropejska umowa o wolnym handlu (CEFTA)..., art. 1-2.

⁷⁸ J. Świerkocki, op. cit., s. 437–438.

Umowa z 2006 r. zawarta pomiędzy państwami bałkańskimi – której podstawę stanowiła umowa z 1992 r., za cel główny także stawia liberalizację handlu drogą utworzenia strefy wolnego handlu, ale nie tylko w odniesieniu do produktów przemysłowych, lecz także rolnych. Datę zakończenia budowy strefy wyznaczono na koniec grudnia 2010 r. Już w preambule umowy podkreślono ukierunkowanie na przyszłą integrację z Unią Europejską członków CEFTA 2006⁷⁹.

Umowa z 2006 r. okazuje się efektywna. Z analizy dynamiki obrotów wzajemnych na tle obrotów globalnych państw członkowskich ugrupowania wynika, że w latach 2000–2009 import wzajemny wzrósł ponad 6-krotnie, a eksport prawie 5-krotnie. W tym samym okresie import globalny państw członkowskich osiągnął niższą dynamikę – wzrost ponad 3,5-krotny, a w przypadku eksportu – niespełna 3,5-krotny⁸⁰. W latach 2007–2020 dynamika wzajemnych obrotów handlowych spadła. W 2020 r. w porównaniu do 2007 import między państwami członkowskimi CEFTA 2006 wzrósł o 14,7%, a eksport o 25,1%⁸¹. Wynika stąd pozytywny efekt liberalizacji handlu drogą utworzenia strefy wolnego handlu. W prawie wszystkich państwach ugrupowania (z wyjątkiem jedynie Czarnogóry) dynamika importu globalnego ustępowała dynamice importu wzajemnego. W zakresie eksportu jedynie w Albanii dynamika wzajemnych obrotów z państwami CEFTA przewyższała dynamikę eksportu światowego, przy czym w Czarnogórze i Macedonii Północnej eksport z państwami CEFTA spadł w 2020 r. w porównaniu do 2007 (tabela 11).

Tabela 11. Dynamika importu i eksportu państw CEFTA 2006* pomiędzy 2007 a 2020 r. (w %)

	Dynamika importu (przyrost względny)		Dynamika eksportu (przyrost względny)	
	Import globalny	Import do państw CEFTA	Eksport globalny	Eksport z państw CEFTA
Albania	33,36	69,67	133,34	321,59
Bośnia	1,52	12,69	48,10	36,10

⁷⁹ *Agreement on Amendment of and Accession...* [dostęp: 20.05.2021].

⁸⁰ E. Molendowski, *Porozumienie CEFTA 2006...*, s. 85.

⁸¹ Obliczenia własne na podstawie UN Comtrade Database... [dostęp: 20.05.2021].

	Dynamika importu (przyrost względny)		Dynamika eksportu (przyrost względny)	
	Import globalny	Import do państw CEFTA	Eksport globalny	Eksport z państw CEFTA
Czarnogóra	-16,50	-19,26	-34,56	-6,43
Macedonia Północna	66,60	66,94	97,64	-11,69
Mołdawia	46,77	776,10	85,21	64,92
Serbia	-6,43	1,78	120,94	23,56

* brak danych dla Kosowa; obliczenia nie uwzględniają eksportu z Albanii i z Czarnogóry do Mołdawii (brak danych)

Źródło: obliczenia własne na podstawie UN Comtrade Database... [dostęp: 20.05.2021].

3.3.5. Pozycja w gospodarce światowej

Łączna powierzchnia państw CEFTA 2006 wynosi 252 577 km², a wszystkie państwa ugrupowania zamieszkuje łącznie 20,3 mln ludzi⁸². Sumaryczny PKB państw CEFTA w 2019 r. kształtował się na poziomie 125 mld USD, przy czym ponad 40% PKB CEFTA stanowił PKB Serbii, tj. 51,4 mld USD. W ujęciu *per capita* (zasadnym ze względu na zróżnicowanie wielkości gospodarek analizowanych państw) to Czarnogóra jest państwem o najwyższym PKB *per capita* – niezmiennie od 2006 r. W 2019 r. PKB *per capita* tego kraju wynosił 8,9 tys. USD. Z drugiej strony, PKB *per capita* Kosowa był dwukrotnie niższy (4,5 tys. USD).

Zróżnicowanie państw CEFTA 2006 nie odnosi się jedynie do poziomu dobrobytu, ale także konkurencyjności czy poziomu rozwoju społecznego. W tym pierwszym wymiarze podkreślić należy, że państwa CEFTA 2006 nie należą do najbardziej konkurencyjnych na świecie. Najwyższe, 72. miejsce w rankingu konkurencyjności gospodarek zajęła w 2019 r. Serbia (Czarnogóra, Albania, Północna Macedonia, Mołdawia oraz Bośnia i Hercegowina zajęły odpowiednio

⁸² Obliczenia własne na podstawie danych z WorldData, <https://www.worlddata.info/europe/index.php> [dostęp: 12.05.2021].

miejsca: 73., 81., 82., 86., 92.)⁸³. Na podobnym poziomie kształtuje się miejsce analizowanych państw w rankingu pod względem rozwoju społecznego. Tylko Czarnogóra i Serbia znalazły się w grupie państw o bardzo wysokim poziomie rozwoju społecznego, zajmując odpowiednio miejsca 48. i 64. (tabela 12).

Nieco inaczej kształtuje się udział poszczególnych państw CEFTA 2006 w handlu światowym. W 2019 r. jedynie Serbia znalazła się w grupie pięćdziesięciu największych importerów zajmując miejsce 46., z udziałem w imporcie światowym na poziomie 0,2%. Żaden kraj CEFTA 2006 nie znalazł się w grupie głównych pięćdziesięciu światowych eksporterów^{84,85}.

Tabela 12. Państwa CEFTA* w rankingu Human Development Index (2019)

Miejsce w rankingu	Państwo	HDI
Państwa o bardzo wysokim wskaźniku rozwoju społecznego		
48.	Czarnogóra	0,829
64.	Serbia	0,806
Państwa o wysokim wskaźniku rozwoju społecznego		
69.	Albania	0,795
73.	Bośnia i Hercegowina	0,780
82.	Północna Macedonia	0,774
90.	Mołdawia	0,750

* brak danych dla Kosowa (nieujęte w rankingu)

Źródło: United Nations Development Programme, *Human Development Report 2020...*, s. 343.

3.3.6. Perspektywy rozwoju

Krótkoterminowa perspektywa działalności ugrupowania wyznaczona jest planami prezydencji poszczególnych jej państw członkowskich. Prezydencja pełniona w 2021 r. przez Macedonię Północną stawia dla ugrupowania na-

⁸³ K. Schwab, op. cit.

⁸⁴ Klasyfikacja nieobejmująca handlu wewnątrz UE.

⁸⁵ World Trade Organisation, *World Trade Statistical...*, s. 82.

stępujące priorytety: swoboda przepływu dóbr, swobodny przepływ usług oraz usunięcie barier w tym zakresie, zwiększenie skuteczności procedury rozstrzygnięcia sporów w ramach CEFTA oraz rozwój instytucjonalny⁸⁶.

Długoterminowa perspektywa działalności ugrupowania – określona w preambule samej umowy – ukierunkowana jest na członkostwo w UE. Wyrazem realizacji tego celu jest fakt, iż cztery państwa CEFTA 2006 (Albania, Macedonia Północna, Czarnogóra i Serbia) są krajami kandydującymi do UE i zawarły już z UE umowy, na mocy których utworzono strefy wolnego handlu. Również Bośnia i Hercegowina oraz Kosowo są kandydatami do członkostwa w UE. O ile trudno przesądzać o stopniu dynamiki procesu integracji ze strukturami UE państw CEFTA, o tyle konieczne jest podkreślenie zmiany w stanowisku UE na przełomie ostatnich trzech lat. Choć w strategii rozszerzenia UE dla Bałkanów Zachodnich z 2018 r. wskazano 2025 jako możliwy rok akcesji, to decyzja dotycząca rozpoczęcia negocjacji z Albanią i Macedonią Północną była dwukrotnie przekładana przez Radę UE. Stanowiło to asumpt do debaty, w wyniku której KE zaproponowała nowe podejście, w ramach którego negocjacje mają być bardziej wiarygodne, a kryteria przystąpienia bardziej sprecyzowane⁸⁷. Biorąc powyższe pod uwagę, uznać należy, że ostateczny cel CEFTA staje się bliższy realizacji.

⁸⁶ *Priorities for the CEFTA Chairmanship 2021*, CEFTA, 2020, s. 2–8, <https://cefta.int/legal-documents/#1547242710019-3175e916-494a> [dostęp: 26.05.2021].

⁸⁷ European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Enhancing the accession process. A credible EU perspective for the Western Balkans*, Brussels, 05.02.2020, COM(2020) 57 final, s. 1–5.

ROZDZIAŁ 4

INTEGRACJA BAŁTYCKA I ŚRÓDZIEMNOMORSKA

4.1. Rada Państw Morza Bałtyckiego

4.1.1. Geneza

Rada Państw Morza Bałtyckiego (*The Council of the Baltic Sea States*, CBSS) została utworzona 6 marca 1992 r. podczas spotkania ministrów spraw zagranicznych Danii, Estonii, Finlandii, Litwy, Łotwy, Niemiec, Norwegii, Polski, Rosji i Szwecji oraz przedstawiciela Komisji Europejskiej 5 i 6 marca 1992 r. w Kopenhadze¹. Za założycieli Rady Państw Morza Bałtyckiego uznaje się ówczesnych ministrów spraw zagranicznych Niemiec – Hansa-Dietricha Genschera oraz Danii – Uffe Ellemann-Jensena, którzy uznali za zasadne powołanie platformy współpracy regionalnej w odpowiedzi na zmiany geopolityczne, które zaszły w regionie Morza Bałtyckiego po zakończeniu zimnej wojny².

¹ CBSS 1st Ministerial Session – Copenhagen Declaration. Conference of Foreign Ministers of The Baltic Sea States, Copenhagen, March 5-6, 1992, s. 1, <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020.05.1992-CBSS-1st-Ministerial-Session-Communique.pdf> [dostęp: 26.05.2021].

² Oficjalna strona CBSS: <https://cbss.org/organisation/history/> [dostęp: 27.02.2021].

Jednakże pomysł stworzenia bałtyckiego forum międzyrządowego pojawił się w wielu kręgach, zanim duński minister spraw zagranicznych Uffe Ellemann-Jensen i jego niemiecki odpowiednik Hans-Dietrich Genscher zainicjowali tę inicjatywę podczas dwustronnych rozmów w Rostocku jesienią 1991 r.³ Już w 1990 r. odbyła się konferencja premierów państw bałtyckich w Ronneby, której inicjatorem były Polska i Szwecja, i podczas której przyjęto Deklarację Morza Bałtyckiego. Polska, a także Dania, Finlandia, Niemcy i Szwecja uznawane są za kraje, które wykazywały szczególną inicjatywę współpracy⁴.

Nie wszyscy byli entuzjastycznie nastawieni do nowo utworzonej Rady Państw Morza Bałtyckiego. Sceptycyzm wyrażono m.in. na łamach „The Economist”, w którym rada została określona jako najbardziej zbędna organizacja, jaka dotychczas powstała. W opinii założycieli stwierdzenie to wykazuje brak zrozumienia prawdziwej racji bytu stojącej za CBSS: ideą było stworzenie ram konstruktywnej dyskusji w regionie, w którym odmienne doświadczenia i liczne spory nie pozwalały na współpracę⁵.

4.1.2. Członkowie

Obecnie Rada Państw Morza Bałtyckiego liczy 11 państw: Danię, Estonię, Finlandię, Niemcy, Islandię, Łotwę, Litwę, Norwegię, Polskę, Rosję, Szwecję oraz Unię Europejską. W 1995 r. do Rady przystąpiła Islandia. Należy zauważyć, że wśród 12 członków RPMB jedynie 3 państwa nie są członkami Unii – tj. Rosja, Islandia i Norwegia.

Rada ma charakter otwarty – status obserwatora ma 11 państw, wśród nich: Białoruś, Francja, Węgry, Włochy, Holandia, Rumunia, Słowacja,

³ C.E. Stalvant, *The Council of Baltic Sea States*, [w:] *Subregional Cooperation in the New Europe*, A. Cottey (red.), Palgrave Macmillan, London 1999, s. 47.

⁴ E. Dynia, *Integracja europejska...*, Warszawa 2006, s. 250.

⁵ U. Ellemann-Jensen, *CBSS – born out of enthusiasm an anxiety*, [w:] *The Council of the Baltic Sea States – 20 years*, A. Jay, E. Obcarskaite, J. Smolicki (red.), CBSS Secretariat, Stockholm 2012, s. 27–28.

Hiszpania, Ukraina, Wielka Brytania i USA⁶. Obserwatorzy mogą m.in. zwracać się o zaproszenie do udziału w posiedzeniach Rady (w zakresie poszczególnych punktów agendy), o poruszenie kwestii ważnych zarówno dla nich, jak i członków Rady oraz brać aktywny udział w konkretnych działaniach i projektach struktur CBSS. Istnieje także możliwość współorganizowania odrębnych spotkań ze strukturą CBSS oraz zapraszania CBSS do udziału na szczeblu oficjalnym w spotkaniach innych organizacji regionalnych, w których obserwator sprawuje prezydencję⁷.

4.1.3. Instytucje ugrupowania

Najwyższym organem decyzyjnym CBSS jest Rada, w skład której wchodzi jedenastu ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich CBSS oraz przedstawiciel UE. Rada spotyka się corocznie w składzie ministrów spraw zagranicznych (jest to tzw. Sesja Ministerialna Rady) bądź w składzie szefów rządów państw członkowskich (Szczyt Państw Morza Bałtyckiego). Waga tych spotkań wynika z mandatu politycznego jej uczestników, którzy określają kierunki przyszłych działań⁸.

Pomiędzy spotkaniami Rady funkcjonuje Komitet Wyższych Urzędników (*The Committee of Senior Officials*, CSO). Przewodniczy mu przedstawiciel państwa sprawującego w danym okresie przewodnictwo w CBSS. Komitet odpowiedzialny jest za organizację sesji ministerialnych, może przedkładać

⁶ <https://cbss.org/organisation/about-us/council/> [dostęp: 26.05.2021]

⁷ *Rights and obligations of the Observers of the CBSS Adopted by the CBSS Committee of Senior Officials on 21 September 2011*, <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/06/rights-and-obligations-of-the-observers-of-cbss-final-20110921-003.pdf> [dostęp: 26.05.2021].

⁸ D. Szacawa, *Zaangażowanie państw bałtyckich w działalność Rady Państw Morza Bałtyckiego (RPMG)*, [w:] *Państwa Bałtyckie w zintegrowanej Europie*, J.W. Gołębiowski (red.), Wyższa Szkoła Cła i Logistyki, Warszawa 2011, s. 109.

podczas Sesji propozycje decyzji, a także powoływać ciała robocze czy grupy eksperckie o określonym okresie funkcjonowania⁹.

Corocznie zmienia się prezydencja Rady (obecnie prezydencję pełni Litwa). Prezydencja odpowiada m.in. za przygotowanie spotkań Szczytu Państw Morza Bałtyckiego. Członkowie byłych, obecnych i przyszłych prezydencji CBSS tworzą Trojkę, która może spotykać się, aby zapewnić ciągłość prac CBSS i pomóc w płynnym przejściu prezydencji.

W ramach struktury RPMB funkcjonuje też Stały Sekretariat Międzynarodowy CBSS z siedzibą w Sztokholmie. Pierwszym dyrektorem Sekretariatu był Polak – Jacek Starościk (1998-2002)¹⁰.

4.1.4. Efekty współpracy

W zamierzeniu założycieli Rady Państw Morza Bałtyckiego celem organizacji było wzmocnienie współpracy państw Morza Bałtyckiego, prowadzące do większej stabilności politycznej i ekonomicznej, jak również tożsamości regionalnej. Uzgodnionymi w Kopenhadze w 1992 r. obszarami szczególnej uwagi były: wspieranie nowo powstałych instytucji demokratycznych, pomoc gospodarcza i techniczna, wsparcie humanitarne i w zakresie ochrony zdrowia, ochrona środowiska naturalnego i współpraca w dziedzinie energetyki, kultura, edukacja, turystyka, wymiana informacji oraz transport¹¹.

Idea współpracy wyrażona była także w słowach Uffe Ellemann-Jensena wypowiedzianych podczas przemówienia otwierającego konferencję

⁹ *Council of The Baltic Sea States, Terms of Reference. Adopted by the 1st CBSS Ministerial Session in Copenhagen in March 1992, revised by the 13th CBSS Ministerial Session in Szczecin in June 2005, revised by the Council through written procedure in April 2009, revised by the CBSS Ministers at their meeting on 19 May 2020*, <https://www.cbss.org/wp-content/uploads/2020/06/Council-of-the-Baltic-Sea-States-Terms-of-Reference.pdf> [dostęp: 27.05.2021].

¹⁰ Baltinfo – The Official Newsletter of the Council of the Baltic Sea States, nr 14/1998, s. 1.

¹¹ *CBSS 1st Ministerial Session – Copenhagen Declaration...* [dostęp: 27.05.2021].

w Kopenhadze w 1992 r. Podnosił on wówczas, iż region Morza Bałtyckiego nie może stanowić peryferii Europy i konieczne są wysiłki w celu zapewnienia odpowiednich warunków dla wzrostu w regionie¹².

Cele organizacji ewoluowały m.in. na skutek pojawienia się nowych wyzwań. W związku z rewizją w 2014 r. priorytetami CBSS są¹³:

- 1) tożsamość regionalna,
- 2) zrównoważony rozwój regionu i wzrost dobrobytu,
- 3) bezpieczeństwo regionu.

Przypadająca na 2022 r. 30. rocznica funkcjonowania Rady Państw Morza Bałtyckiego będzie stanowiła asumpt do podsumowań działalności Rady, przy czym podkreślić należy, że analiza i ocena realizacji założonych celów i priorytetów nie będzie łatwa, m.in. ze względu na fakt, iż ich dalekosieźność nie pozwala na prostą kwantyfikację i weryfikację. Niemniej jednak zauważyć można dużą dynamikę podejmowanych działań, inicjatyw i projektów.

Przykładowo, w ramach pierwszego priorytetu współpracy – budowanie regionalnej tożsamości – wspierane są: kultura, szkolnictwo wyższe oraz młodzież. W tym zakresie wyróżnić można m.in. letnie uniwersytety CBSS, wspieranie przez CBSS Komitetu Dziedzictwa Regionu Bałtyckiego, współpracę w ramach Strategii UE dla Regionu Morza Bałtyckiego w obszarze polityki kulturalnej, czy w ramach Partnerstwa na rzecz kultury w ramach wymiaru północnego (*the Northern Dimension Partnership on Culture*). W ramach zwiększania zaangażowania w politykę regionu Morza Bałtyckiego młodzieży wyróżnić należy inicjatywę *The Baltic Sea Youth Dialogue* zainicjowaną w 2014 r.

¹² „The Baltic Sea Region is no longer a blind alley on the outskirts of Europe but has the potential for becoming a new zone of growth close to the centre of Europe. (...) We must do our best to create the right kind of framework to realize the growth potential of the region”, cyt. za: M. Kukk, *The Council of The Baltic Sea States*, „Helsinki Monitor” 1993, nr 3, s. 6.

¹³ *Decision by the Council of the Baltic Sea States on a review of the CBSS long term priorities. Adopted through silent procedure on 20 June 2014*, <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/06/decision-on-cbss-long-term-priorities-20140620-adopted.pdf> [dostęp: 27.05.2021].

W ramach priorytetu: bezpieczeństwo regionu, CBSS podejmuje szereg działań w zakresie problemu handlu ludźmi, kwestii ochrony praw dzieci oraz bezpieczeństwa obywateli. W tym pierwszym wymiarze podkreślić należy skoordynowanie na wielką skalę (z zaangażowaniem także państw nieczłonkowskich) działań szkoleniowych i informujących, angażujących kolejne podmioty, tj. związki zawodowe, inspektoraty pracy czy organy podatkowe, w ramach międzyinstytucjonalnej grupy roboczej ds. zwalczania handlu ludźmi.

W zakresie priorytetu trzeciego: zrównoważony rozwój regionu i wzrost dobrobytu, wpierane są takie obszary jak: praca i zatrudnienie, nauka, zrównoważona gospodarka morska oraz dialog klimatyczny. W tym ostatnim wymiarze podkreślić należy, że w 2013 r. zainaugurowano Strategię adaptacji do zmian klimatu w regionie Morza Bałtyckiego. Od 2016 r. odbyło się łącznie dziesięć spotkań w ramach Platformy Dialogu Polityki Klimatycznej CBSS z udziałem przedstawicieli ministerstw, agencji rządowych, biznesu, środowiska akademickiego i organizacji panbałtyckich¹⁴.

Finansowanie wielu projektów wpisujących się w priorytety CBSS możliwe jest w ramach Instrumentu Wsparcia Projektów (*Project Support Facility*), utworzonego w 2012 r. w celu współfinansowania projektów w regionie Morza Bałtyckiego i wspierania trwałych partnerstw. Trzyletni budżet funduszu (na lata 2020-2022) wynosi 1 mln EUR. Przez lata fundusz wsparł 46 różnych projektów, z czego 15 realizowanych było przez Polskę¹⁵.

4.1.5. Pozycja w gospodarce światowej

Jedenaście państw członkowskich Rady Państw Morza Bałtyckiego zajmuje obszar 19,3 mln km², na którym mieszka 298,8 mln ludzi¹⁶. Zarówno pod względem powierzchni, jak i populacji państwa CBSS pozostają zróżnicowane.

¹⁴ <https://cbss.org/our-work/sustainable-prosperous-region/sustainable-development/> [27.05.2021]

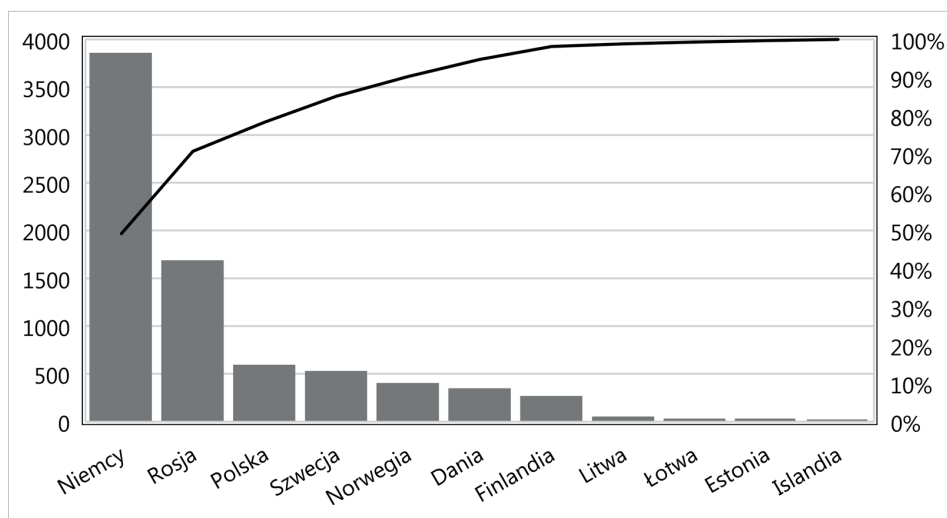
¹⁵ <https://cbss.org/psf/> [dostęp: 27.05.2020]

¹⁶ Obliczenia własne na podstawie danych z WorldData: <https://www.worlddata.info/europe/index.php> [dostęp: 28.05.2021].

Powierzchnia Danii (najmniejszego pod tym względem państwa CBSS) stanowi zaledwie 0,25% powierzchni największego państwa Rady – Rosji, a z kolei populacja Islandii jedynie 0,25% populacji Rosji. Zróżnicowanie państw CBSS wyraża się także zróżnicowaniem PKB poszczególnych członków.

Łączny PKB państw członkowskich Rady w 2019 r. wynosił 7,8 bln USD, przy czym prawie połowę, tj. 49,2% PKB CBSS, stanowił PKB Niemiec (rysunek 15). W skład Rady wchodzi kraje o zróżnicowanym poziomie rozwoju – co widoczne jest zarówno w ujęciu względnym, jak i bezwzględnym. W 2019 r. PKB *per capita* w Rosji stanowił jedynie 15,2% PKB *per capita* w Norwegii. Jest to bariera jak i wyzwanie dla współpracy. Jednocześnie od początku XXI w. doszło do prawie 3-krotnego wzrostu gospodarczego w ugrupowaniu – z 3,16 do 7,8 bln USD. Nie był to wzrost stały – kraje Rady odczuły skutki kryzysu gospodarczego w latach 2009 i 2010 oraz skutki pandemii COVID-19¹⁷.

Rysunek 15. PKB państw CBSS w 2019 r. i ich udział w łącznym PKB CBSS

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database; PKB w mld USD, w cenach bieżących, za www.imf.org [dostęp: 28.05.2021].

¹⁷ Dane Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database; PKB w cenach bieżących, za: www.imf.org [dostęp: 3.05.2021].

Zróźnicowanie państw CBSS odnosi się także do konkurencyjności i poziomu rozwoju społecznego. W tym pierwszym zakresie – spośród państw CBSS – najwyższe miejsce w rankingu konkurencyjności gospodarek zajęły w 2019 r. Niemcy (7.), a najniższe Rosja (43.)¹⁸. Wśród państw CBSS Rosja zajęła też najniższe miejsce w rankingu pod względem rozwoju społecznego – zajmując pozycję 52. Z kolei Norwegia była pod tym względem sklasyfikowana jako pierwsza¹⁹.

Nieco inaczej kształtuje się udział poszczególnych państw CBSS w handlu światowym. W 2019 r. 7 państw CBSS znalazło się w grupie pięćdziesięciu największych eksporterów, zajmując miejsca odpowiednio: Niemcy – 3., Rosja – 14., Polska – 24., Szwecja – 33., Dania – 35., Norwegia – 36., Finlandia – 41. Te same państwa CBSS znalazły się wśród pięćdziesięciu największych importerów światowych, z największym udziałem w światowym imporcie Niemiec – na poziomie 6,4%²⁰. Zaznaczyć wszak należy, że na stosunki Rady z otoczeniem zewnętrznym, w tym na relacje handlowe, zasadniczy wpływ wywiera fakt, że spośród 11 państw członkowskich aż 8 to członkowie Unii Europejskiej, a 10 – Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Wywiera to istotny wpływ w zakresie wymiany handlowej determinowanej zasadami UE czy EOG.

¹⁸ K. Schwab, op. cit.

¹⁹ United Nations Development Programme, *Human Development Report 2020...*, s. 343.

²⁰ World Trade Organisation, *World Trade Statistical...*, s. 82.

4.1.6. Perspektywy rozwoju

Akcesja Polski, Litwy, Łotwy i Estonii do Unii Europejskiej, a także ustanowienie Wymiaru Północnego²¹ oraz strategii UE wobec Regionu Morza Bałtyckiego²² nadały współpracy bałtyckiej nowy impuls i nowy format współpracy.

W Deklaracji Bornholmskiej z 2020 r. ministrowie spraw zagranicznych potwierdzili rolę Rady Państw Morza Bałtyckiego jako platformy wyjątkowo dostosowanej do tworzenia wartości dodanej dla rozwoju regionu Morza Bałtyckiego. Jednocześnie podkreślono, że podjęte w ostatnim czasie reformy powinny zwiększyć znaczenie i efektywność organizacji, w szczególności usprawniać współpracę CBSS na innych forach międzynarodowych²³. Wynika stąd istotne znaczenie współpracy z innymi organizacjami w rozwoju Rady Państw Morza Bałtyckiego. Kierunek ten w przyszłości będzie kontynuowany.

Jednocześnie, w ostatniej deklaracji wskazano kwestie i wyzwania regionu Morza Bałtyckiego w najbliższej perspektywie, do których zaliczono: konieczność współpracy w zakresie ochrony ludności w związku z pandemią COVID-19, potrzebę wspierania uczestnictwa młodzieży w procesach decyzyjnych w regionie oraz wyzwania związane ze środowiskiem i klimatem.

W tym ostatnim zakresie podkreślić należy, że CBSS przyjęła i realizuje od 2017 r. długoterminowy plan działań – *The Baltic 2030 Action Plan* – w ramach którego kwestie związane z ochroną środowiska i klimatu ujęte zostały bardzo szeroko. W ramach planu określono sześć obszarów priorytetowych,

²¹ Wymiar Północny ustanowiony w 1999 r. (*Northern Dimension*) stanowi platformę polityczną zapewniającą płaszczyznę dla współpracy UE oraz Islandii, Norwegii i Rosji.

²² Strategia UE wobec Regionu Morza Bałtyckiego obejmuje 8 państw CBSS, które są członkami UE i 4 kraje sąsiedzkie (Białoruś, Islandia, Norwegia, Rosja). Strategia została przyjęta w 2009 r., *Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions concerning the European Union Strategy for the Baltic Sea Region*, COM(2009), Brussels, 10.06.2009.

²³ CBSS, *Bornholm Declaration*, 19 May 2020, <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/05/Bornholm-Declaration.pdf> [dostęp: 28.05.2021].

tj. partnerstwo na rzecz zrównoważonego rozwoju, przejście do zrównoważonej gospodarki, działania dotyczące klimatu, równość i dobrobyt społeczny dla wszystkich, tworzenie zrównoważonych miast i społeczności oraz wysoka jakość edukacji i uczenie się przez całe życie²⁴. Wytyczony kierunek działań służy realizacji określonej wizji. Uznać należy, że ma ona realne szanse realizacji. Wynika to m.in. z określonych obszarów współpracy między państwami. Państwa te są zróżnicowane pod wieloma względami. Jednakże wartością dodaną CBSS jest podjęcie współpracy pomimo tych różnic, z wszystkimi pozytywnymi konsekwencjami, np. w zakresie ochrony środowiska, angażowania młodzieży czy zwalczania handlu ludźmi. Niemniej jednak, trudno spodziewać się w dalszej perspektywie działań w kierunku głębszej integracji w regionie, obejmującej takie obszary jak np. handel międzynarodowy czy swobodny przepływ czynników produkcji.

4.2. Rada Bałtycka

4.2.1. Geneza

Omawiając genezę Rady Bałtyckiej (*Baltic Council*) zasadne staje się przywołanie działalności Ententy Bałtyckiej, uznawanej za podstawę utworzenia samej Rady. Ta regionalna organizacja została utworzona w Genewie 12 września 1934 r. przez Litwę, Łotwę i Estonię. Celem umowy było m.in. wspólne uzgadnianie polityki wobec państw trzecich na szczeblu ministrów spraw zagranicznych. Uznaje się jednak, że rola Ententy Bałtyckiej nie była istotna²⁵. Została ona zlikwidowana w 1940 r. wraz z aneksją tych państw członkowskich do ZSRR.

²⁴ CBSS, *Realizing the Vision: The Baltic 2030 Action Plan*, <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/06/Baltic-2030-Action-Plan.pdf> [dostęp: 28.05.2021].

²⁵ Zadanie to było niezwykle utrudnione ze względu na zróżnicowane stosunki Litwy, Łotwy i Estonii z innymi państwami. Litwa posiadała napięte lub brak stosunków z Polską i Niemcami. Łotwa pozostawała w dobrych stosunkach z Polską, a Estonia

Rada Bałtycka wykształciła się ze spotkań przedstawicieli parlamentów narodowych Litwy, Łotwy i Estonii (m.in. spotkanie z maja 1989 r. w Tallinie, kiedy podjęto uchwałę o dążeniu państw do samodzielności ekonomicznej, czy spotkanie we wrześniu tego samego roku w Poniewieżu na Litwie, podczas którego apelowano o utworzenie do końca 1995 r. wspólnego rynku państw). Spotkanie we wrześniu 1989 r. określono po raz pierwszy mianem Rady Bałtyckiej²⁶. 12 maja 1990 r., podczas spotkania premierów tych państw w Tallinie, została podpisana Deklaracja o trójstronnej współpracy. Deklaracja zawierała oświadczenie odnowienia Traktatu Genewskiego z 1934 r. oraz utworzenia Rady Bałtyckiej²⁷.

Rada Bałtycka (pierwotnie: Rada Państw Bałtyckich) w ciągu pierwszych lat po odzyskaniu przez Litwę, Łotwę i Estonię niepodległości, utworzyła trzy odrębne fora wzajemnej współpracy: Zgromadzenie Bałtyckie (*Baltic Assembly*), Bałtycką Radę Ministrów (*the Baltic Council of Ministers*) oraz Szczyt Prezydentów Estonii, Łotwy i Litwy (*the Summit of the Presidents of Estonian, Latvia and Lithuania*)²⁸.

Po uznaniu niepodległości państw bałtyckich na arenie międzynarodowej kwestia wypracowania modelu współpracy bałtyckiej została włączona do agendy współpracy bałtyckiej. Przejmując doświadczenia i tradycje współpracy

z Niemcami. Różny był także stosunek państw do ZSRR: Litwa, nie mając bezpośredniego sąsiedztwa z Rosją, ukierunkowana była na zachowanie dobrych stosunków, co kolidowało z obawami i nieufnością Łotwy i Estonii, bezpośrednio sąsiadujących z tym państwem, za: D. Rossa-Kilian, *Wielostronna współpraca w regionie Morza Bałtyckiego na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009, s. 199–200.

²⁶ A. Marszałek, *Integracja bałtycka i czarnomorska*, [w:] *Integracja europejska. Podręcznik...*, s. 448.

²⁷ *Declaration on Unity and Cooperation by the Republic of Estonia, Republic of Latvia and Republic of Lithuania*, signed on May 12, 1990 in Tallinn, <https://www.mfa.gov.lv/en/stockholm/konsulara-informacija/ko-varam-un-ko-nevaram-palidzet/814-found-in-the-archives/50684-declaration-on-unity-and-cooperation-by-the-republic-of-estonia-republic-of-latvia-and-republic-of-lithuania> [dostęp: 02.06.2021].

²⁸ T. Miljan, *Historical Dictionary of Estonia*, Rowman & Littlefield, Lanham 2015, s. 58.

regionalnej z krajów skandynawskich i Beneluksu, 8 listopada 1991 r. w Tallinie powstało Zgromadzenie Bałtyckie. Zgromadzenie Bałtyckie to organizacja międzynarodowa, której celem jest promowanie współpracy między parlamentami Republiki Estońskiej, Republiki Łotewskiej i Republiki Litewskiej. Już w pierwszych latach działalności Zgromadzenia Bałtyckiego pojawiła się potrzeba ściślejszego powiązania Zgromadzenia Bałtyckiego z rządami państw bałtyckich. Bałtycka Rada Ministrów – instytucja współpracy międzyrządowej powstała na mocy Umowy o współpracy parlamentarnej i rządowej między Republiką Litewską, Republiką Łotewską i Republiką Estońską podpisanej 13 czerwca 1994 r. w Tallinie²⁹.

Raz w roku odbywają się wspólne spotkania Zgromadzenia Bałtyckiego i Bałtyckiej Rady Ministrów – spotkania te noszą nazwę Rady Bałtyckiej³⁰.

4.2.2. Członkowie

Rada Bałtycka liczy trzy państwa członkowskie: Litwę, Łotwę i Estonię. Nie jest przewidziana możliwość przyjmowania nowych członków, jednakże nie można stwierdzić, że współpraca ta jest zamknięta. Uznając współpracę międzynarodową jako forum dialogu politycznego, która stwarza możliwości formułowania wspólnych polityk, znajdowania wspólnych rozwiązań wyzwań i problemów oraz reprezentowania interesów regionów, Zgromadzenie Bałtyckie posiada rozwinięte stosunki z regionalnymi organizacjami współpracy parlamentarnej (Zgromadzenie podpisało umowy o współpracy z Radą Nordycką, Parlamentem Beneluksu i Zgromadzeniem Parlamentarnym GUAM i jest aktywnym członkiem Konferencji Parlamentarnej Morza Bałtyckiego)³¹.

²⁹ Oficjalna strona Zgromadzenia Bałtyckiego: <https://www.baltasam.org/en/history/pre-history> [dostęp: 02.06.2021].

³⁰ *Agreement on Baltic Parliamentary and Governmental Cooperation between the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and The Republic of Lithuania on 13 June 1994*, art. 6, <https://www.baltasam.org/en/cooperation/cooperation-with-the-baltic-council-of-ministers> [dostęp: 02.06.2021].

³¹ <https://www.baltasam.org/en/cooperation/partners> [dostęp: 02.06.2021]

4.2.3. Instytucje

W ramach struktury współpracy Litwy, Łotwy i Estonii należy wyróżnić Zgromadzenie Bałtyckie, utworzone 8 listopada 1991 r. Zgodnie ze statutem, Zgromadzenie składa się z przedstawicieli parlamentów krajowych Litwy, Łotwy i Estonii (parlament każdego z państw bałtyckich powołuje do Zgromadzenia Bałtyckiego od 12 do 16 parlamentarzystów, zgodnie z zasadą proporcjonalnej reprezentacji politycznej w ramach delegacji narodowej). Najwyższym organem Zgromadzenia Bałtyckiego jest Sesja. Wyróżnić można sesje regularne (odbywają się raz w roku) i nadzwyczajne (propozycję zwołania sesji nadzwyczajnej może złożyć każda delegacja krajowa indywidualnie lub wspólnie z innymi delegacjami). Stałe funkcjonowanie Zgromadzenia Bałtyckiego i jego organów zapewnia Sekretariat³². Sekretariat Zgromadzenia Bałtyckiego ma siedzibę na Łotwie.

Organem współpracy między rządami państw bałtyckich jest Bałtycka Rada Ministrów, ustanowiona 13 czerwca 1994 r. w Tallinie, działająca zgodnie ze swoim zakresem uprawnień. Zgodnie z nim Bałtycką Radę Ministrów tworzą³³:

- Rada Premierów, składająca się z szefów rządów Estonii, Łotwy i Litwy,
- Rada Współpracy, w skład której wchodzi ministrowie spraw zagranicznych Estonii, Łotwy i Litwy,
- Sekretariat,
- Komitety Wyższych Urzędników, składające się z wyższych urzędników z każdego kraju i ekspertów działających w określonym obszarze współpracy.

³² *Baltic Assembly Statutes*, adopted on 29 May 1999. The consolidated text of the Statutes contains the amendments adopted 10 November 2017 and before, https://www.baltasam.org/images/2017/Session_36/Statutes_2017.pdf [dostęp: 02.06.2021].

³³ Terms of Reference for the Baltic Council of Ministers. Adopted by the Heads of Government of the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania at Tallinn on 13 June 1994. Amended by the Heads of Government of the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania at Vilnius on 28 November 2003, <https://www.mfa.gov.lv/en/policy/baltic-sea-region/latvia-s-presidency-at-the-baltic-council-of-ministers-in-2004/basic-bcm-documents/terms-of-reference-for-the-baltic-council-of-ministers> [dostęp: 02.06.2021].

Zgromadzenie Bałtyckie i Bałtycka Rada Ministrów ściśle ze sobą współpracują. Od 2003 r. ten sam kraj sprawuje przewodnictwo w obu organizacjach przez rok, umożliwiając w ten sposób skuteczniejsze określanie wspólnych priorytetów i zadań oraz koordynację pracy ich jednostek organizacyjnych. Kluczowe formy współpracy między obiema organizacjami obejmują m.in. do- roczne spotkania Zgromadzenia Bałtyckiego i Bałtyckiej Rady Ministrów pod- czas Rady Bałtyckiej, wspólne posiedzenia Prezydium Zgromadzenia i Rady Współpracy czy udzielanie odpowiedzi na pytania członków Zgromadzenia Bałtyckiego przez przewodniczącego Rady Współpracy³⁴.

4.2.4. Efekty współpracy

Początkowo państwa członkowskie Rady Bałtyckiej skupiały swoje wysiłki w zakresie wspólnych działań na rzecz wycofania wojsk byłego ZSRR. W zakresie współpracy gospodarczej najważniejszym osiągnięciem było ustanowienie 13 września 1993 r. strefy wolnego handlu (umowa o wolnym handlu weszła w życie 1 kwietnia 1994 r.). Co istotne, umowa wyłączała obrót towarami żywnościowymi, przewidując podpisanie w tym zakresie kolejnej umowy³⁵. Stało się to 16 czerwca 1996 r. w Wilnie, gdzie podpisano umowę ustanawiającą strefę wolnego handlu produktami rolnymi, żywnością i pro- duktami rybnymi³⁶. Z dniem 1 maja 2004 r., w związku z akcesją Litwy, Łotwy i Estonii do Unii Europejskiej, umowa przestała obowiązywać, a wolny handel odbywa się w ramach jednolitego rynku UE.

³⁴ Protocol Amending the Protocol on Co-operation between the Baltic Assembly and the Baltic Council of Ministers on 28 December 2004 in Riga, Latvia, <https://www.baltasam.org/en/cooperation/cooperation-with-the-baltic-council-of-ministers> [dostęp: 02.06.2021].

³⁵ Free Trade Agreement between the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania, done at Tallinn, 13 September 1993, art. 3, <http://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/BAFTA-Indus.pdf>.

³⁶ Free Trade Agreement between the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania on trade in agricultural products, done in Vilnius, 16 June 1996, art. 1, <http://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/BAFTA-Ag.pdf>.

W początkowym okresie funkcjonowania wysiłki Rady Bałtyckiej skupiały się ponadto na intensyfikacji współpracy z Radą Nordycką oraz wspólnych staraniach przyszej akcesji do NATO i UE. W zakresie wspólnie koordynowanej polityki zagranicznej jednym z obszarów współpracy była koordynacja działań w dziedzinie integracji ze strukturami europejskimi.

Akcesja trzech państw Rady Bałtyckiej stworzyła potrzebę zdefiniowania nowych celów współpracy. Obszarami współpracy w latach 2003-2007 były edukacja i nauka, kultura, stosunki zewnętrzne, ochrona środowiska, nowe technologie, wspólny rynek pracy czy migracje. Nastąpiło ożywienie współpracy pomiędzy Zgromadzeniem Bałtyckim a Radą Nordycką, a przedmiotem współpracy z Parlamentem Beneluksu było m.in. przyjęcie dorobku prawnego Schengen.

Od 2008 r. nastąpił renesans współpracy. Przedmiotem głównych działań stały się zagadnienia z takich obszarów jak: energetyka, innowacyjność, konkurencja, migracje zarobkowe czy nauka i badania. Istotny wpływ na agendę wywarł także kryzys gospodarczy. Kraje te silnie odczuły jego skutki. Na przełomie 2008 i 2009 r. doszło do spadku PKB ugrupowania o 25 mld USD. Rok 2011 przyniósł istotny wzrost, lecz dopiero w 2018 r. PKB państw Rady Bałtyckiej wrócił do poziomu z 2008 r.³⁷

Przedmiotem dyskusji Zgromadzenia Bałtyckiego stały się m.in. takie kwestie, jak kształtowanie jednolitej polityki fiskalnej i monetarnej, wspólnej polityki wspierania przedsiębiorczości czy rozwój wspólnego rynku energetycznego wraz ze wspólnymi projektami na rzecz wykorzystywania energii odnawialnej³⁸. W zakresie polityki monetarnej ważnym wydarzeniem dla wszystkich państw Rady Bałtyckiej było przyjęcie euro – przez Estonię w 2011, Łotwę – 2014 i Litwę – 2015 r. Decyzja państw bałtyckich o przyjęciu euro była dość zaskakująca, biorąc pod uwagę tak ważną okoliczność jak kryzys w samej strefie euro, ale także w zdecydowanej większości państw

³⁷ Obliczenia własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database; PKB w cenach bieżących, za: www.imf.org [dostęp: 03.06.2021].

³⁸ Oficjalna strona Zgromadzenia Bałtyckiego... [dostęp: 03.06.2021].

członkowskich UE. Ponadto, decyzja ta była sprzeczna z rekomendacjami IMF. Jednakże warto przypomnieć, że kraje bałtyckie już wkrótce po akcesji do UE chciały przystąpić do strefy euro, lecz niespełnienie kryterium inflacyjnego (w sposób nieznaczny i dyskusyjny) w 2006 r. przez Litwę spowodowało odłożenie decyzji o przyjęciu euro w nadziei na znalezienie czasu, w którym presja inflacyjna będzie mniejsza. Wraz z nadejściem kryzysu finansowego rządy państw bałtyckich postanowiły spróbować spełnić kryteria konwergencji – w okresie recesji spełnienie kryterium inflacyjnego mogło okazać się łatwiejsze. Wyjaśnienie decyzji o przyjęciu euro leży w szeregu czynników – jednym z nich jest także polityka wewnętrzna państw bałtyckich. Udowodniły one, że małe kraje mogą skutecznie działać w oparciu o własne wybory³⁹.

Współpraca państw bałtyckich odnosi się do licznych obszarów. Analiza działalności Zgromadzenia Bałtyckiego pozwala wskazać te najważniejsze: do najczęściej podejmowanych kwestii należą te z obszaru spraw zagranicznych (prawie 1/4), a także sprawy społeczne (13%), nauka i edukacja (11%), gospodarka (niespełna 10%) i transport (7,1%)⁴⁰. W tym ostatnim obszarze warto wskazać stałe wsparcie projektu Via Baltica. Uznając projekt jako niezwykle korzystny dla gospodarek państw bałtyckich, poprzez wykorzystanie ich położenia geograficznego pomiędzy Europą Północną i Środkową, Zgromadzenie Bałtyckie już w 1995 r. wydało rekomendacje Bałtyckiej Radzie Ministrów w zakresie podjęcia międzynarodowych negocjacji w sprawie realizacji projektu⁴¹. Ponadto za kluczowy uznano projekt kolejowy „Rail Baltica” – łączący omawiane kraje oraz Polskę i Finlandię. Akcesja do UE i dostęp do środków

³⁹ A. Dandashly, A. Verdun, *Euro adoption policies in the second decade – the remarkable cases of the Baltic States*, „Journal of European Integration” 2020, vol. 42(3), s. 381–397.

⁴⁰ Poza obszarem spraw zagranicznych istotnym przedmiotem działań są także wewnętrzne kwestie techniczne (22,7% podejmowanych kwestii), za: Statistical data on documents Adopted at Baltic Assembly session, <http://www.baltasam.org/home/informative-materials/1305-statistical-data-on-documents-adopted-at-baltic-assembly-sessions> [dostęp: 03.06.2021].

⁴¹ The Baltic Assembly, *Recommendation on the implementation of the Via Baltica project*, <https://www.baltasam.org/en/sessions-and-documents/28th-session-8> [dostęp: 03.06.2021].

z funduszy polityki spójności zwiększyły możliwości realizacji tak ważnych projektów nie tylko z punktu widzenia Litwy, Łotwy i Estonii, lecz także państw sąsiadujących, w tym Polski.

4.2.5. Pozycja w gospodarce światowej

Litwa, Łotwa i Estonia to małe kraje – ich łączny PKB w 2019 r. stanowił 0,13% PKB światowego⁴². Zaznaczyć wszak należy, że taka pozycja w gospodarce światowej stanowi jeden z argumentów uzasadniających wzajemną współpracę.

Powierzchnia tych trzech państw to zaledwie 175,1 km², a populacja w 2019 r. to 6 mln ludzi⁴³. Zarówno pod względem powierzchni, jak i populacji państwa Rady Bałtyckiej pozostają wyjątkowo homogeniczne (choć w zakresie populacji nie można pominąć faktu, że liczba ludności Estonii jest ponad dwa razy mniejsza niż Litwy).

Udział państw Rady Bałtyckiej w handlu światowym jest także ograniczony. W 2019 r. udział ich eksportu i importu dóbr w eksporcie i imporcie światowym wyniósł odpowiednio 0,34 i 0,38%. W zakresie handlu usługami udział ten jest większy, lecz także ograniczony: w 2019 r. udział eksportu i importu usług Litwy, Łotwy i Estonii stanowił 0,45 i 0,29% światowego eksportu i importu usług⁴⁴.

Także w zakresie zagranicznych inwestycji bezpośrednich udział państw bałtyckich jest ograniczony: w 2019 r. łączny zasób bezpośrednich inwestycji zagranicznych w tych państwach stanowił odpowiednio 0,18 i 0,59% inwestycji światowych i inwestycji w UE. Z kolei inwestycje zagraniczne tych państw stanowiły 0,05% inwestycji światowych i 0,13% inwestycji w UE⁴⁵.

⁴² Obliczenia własne na podstawie: World Economic Outlook Database, PKB w cenach bieżących, za: www.imf.org [dostęp: 03.06.2021].

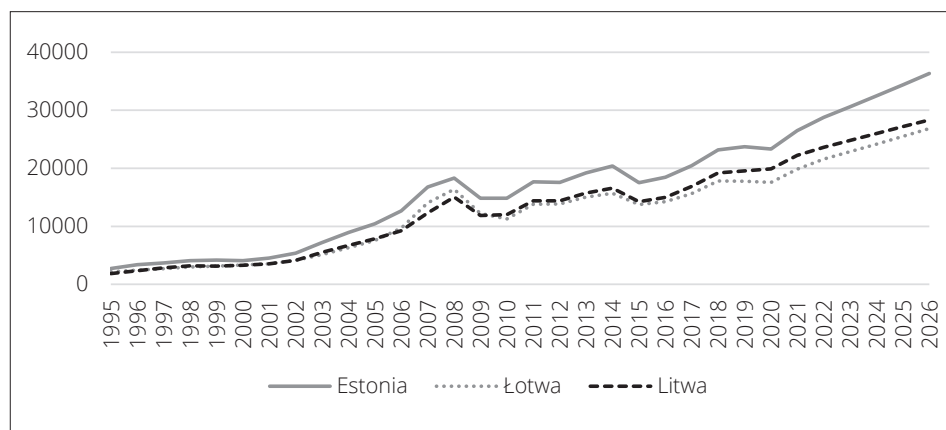
⁴³ Obliczenia własne na podstawie danych z WorldData, <https://www.worlddata.info/europe/index.php> [dostęp: 03.06.2021].

⁴⁴ Obliczenia własne na podstawie: World Trade Organisation, *World Trade Statistical...*, s. 128–141.

⁴⁵ Obliczenia własne na podstawie: UNCTAD, *World Investment Report 2020...*, s. 242.

Pomimo ograniczonej pozycji państw Rady Bałtyckiej w gospodarce światowej region ten posiada mocne strony, które warto zaakcentować. Wszystkie państwa Rady Bałtyckiej należą do grupy państw o bardzo wysokim wskaźniku rozwoju społecznego (w rankingu za 2020 r. Estonia, Litwa i Łotwa zajęły odpowiednio 29., 34. i 37. miejsce)⁴⁶. Wszystkie omawiane państwa zostały sklasyfikowane przez Bank Światowy jako kraje o wysokim dochodzie⁴⁷. Dodać należy dynamiczny wzrost gospodarczy na przestrzeni dwudziestu pięciu lat oraz pomyślną prognozę IMF, zgodnie z którą wszystkie trzy państwa od 2021 r. odnotowywać będą nieustanny wzrost gospodarczy (rysunek 16).

Rysunek 16. PKB per capita państw Rady Bałtyckiej w latach 1995–2019 wraz z prognozą do 2026 r. (w USD, ceny bieżące)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database, www.imf.org [dostęp: 13.05.2021].

⁴⁶ United Nations Development Programme, *Human Development Report 2020...*, s. 343.

⁴⁷ Klasyfikacja Banku Światowego na 2021 r. *World Bank Country and Lending Groups*; do grupy państw o wysokim dochodzie należą państwa, w których DNB na mieszkańca osiągnął bądź przekroczył poziom 12 536 USD, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> [dostęp: 03.06.2021].

4.2.6. Perspektywy rozwoju

Kierunki działania Rady Bałtyckiej wytyczone są przez priorytety Zgromadzenia Bałtyckiego i Bałtyckiej Rady Ministrów. Do priorytetów Zgromadzenia Bałtyckiego w 2021 r. należą: stabilizacja gospodarcza i społeczna krajów bałtyckich, bezpieczeństwo i obrona, połączenie sieci energetycznych i transportowych oraz poprawa jakości życia. Do priorytetów Bałtyckiej Rady Ministrów na 2021 r. należą z kolei m.in. bezpieczeństwo regionalne, regionalne projekty energetyczne i transportowe oraz współpraca cyfrowa, zmiany klimatyczne i kwestie środowiskowe, a także współpraca w obszarze kultury i ochrony zdrowia⁴⁸.

Ważnym czynnikiem determinującym bieżące funkcjonowanie Rady Bałtyckiej jest pandemia związana z wirusem SARS-Cov-2. Pandemia poddała solidarność państw bałtyckich rygorystycznej próbie, lecz w ocenie Rady Bałtyckiej państwa bałtyckie wykazały zdolność do współpracy, szybkiej wymiany informacji i wspólnej koordynacji działań nadzwyczajnych w regionie. Podczas ostatniego szczytu wyrażono silne przekonanie, że współpraca państw bałtyckich pozostaje kamieniem węgielnym w stawianiu czoła wyzwaniom związanym z kryzysem, czemu służy też ścisła współpraca pomiędzy Zgromadzeniem Bałtyckim a Bałtycką Radą Ministrów w zakresie ochrony i reprezentowania wspólnych interesów państw bałtyckich⁴⁹.

Wspólna historia, wspólne cele, a także położenie geograficzne stanowią gruntowne podstawy rozwoju współpracy państw bałtyckich w przyszłości. Do współpracy Litwy, Łotwy i Estonii predestynuje także wielkość tych państw, co jednocześnie stanowi wyzwanie, np. w kontekście możliwości finansowania wspólnych projektów. W tym zakresie jednym z kluczowych czynników determinujących możliwości finansowania inicjatyw bałtyckich jest wykorzystanie środków w ramach przyjętych wieloletnich

⁴⁸ Priorities of the Baltic Assembly for 2021, https://www.baltasam.org/images/1_2020/LT_Presidency/BA_priorities_2021.pdf [dostęp: 07.06.2021].

⁴⁹ Resolution of the digital 39th Session of the Baltic Assembly, https://www.baltasam.org/images/1_2020/0_Session/2_Resol_2020_Adopted.pdf [dostęp: 07.06.2021].

ram finansowych UE na okres 2021–2027. Należy bowiem uznać, że członkostwo państw bałtyckich w UE jest istotnym elementem rozwoju współpracy w tym regionie.

4.3. Współpraca Ekonomiczna Państw Morza Czarnego (BSEC)

4.3.1. Geneza

Lata funkcjonowania ZSRR, a także bloku wschodniego (którego część krajów była członkami RWPG) przyniosły znaczny stopień komplementarności pomiędzy krajami członkowskimi. Ta komplementarność stanowiła skuteczną barierę dla handlu z krajami spoza bloku. Rozpad bloku wschodniego przyniósł znaczącą zmianę – kraje zostały wystawione na silną konkurencję w ramach gospodarki rynkowej globalnego rynku. Znaczna część handlu na tym rynku odbywała się w ramach ugrupowań handlowych. Kiedy Turcja, sąsiadujący kraj o gospodarce wolnorynkowej, wysunęła inicjatywę utworzenia ugrupowania regionalnego, kraje Morza Czarnego odpowiedziały pozytywnie⁵⁰.

Z inicjatywy Turcji doszło do pierwszych konsultacji, do których zaproszono Bułgarię, Rumunię i ZSRR. W Ankarze w grudniu 1990 r. odbyło się spotkanie na szczeblu ministrów spraw zagranicznych. Efektem spotkania było uznanie zasadności utworzenia ugrupowania w regionie Morza Czarnego. Spotkanie w Moskwie z lipca 1991 r. przyniosło porozumienie w sprawie kształtu przyszłego ugrupowania. Ze względu na rozpad Związku Radzieckiego koncepcja współpracy została rozszerzona z czterech do dziewięciu państw. Możliwość otrzymania statusu państw założycieli BSEC otrzymały Grecja

⁵⁰ S. Sayan, *Could Regional Economic Cooperation Generate Trade Creation and Trade Diversion Effect without altering trade policies of members? Preliminary results from a gravity application to BSEC*, Bilkent University Department of Economics, Discussion Paper, 1998, nr 98–10, s. 3.

i Jugosławia. Jednakże ze względu na ówczesne działania wojenne w tym drugim kraju jego uczestnictwo w organizacji stało się niemożliwe⁵¹.

Współpraca Ekonomiczna Państw Morza Czarnego⁵² (*Black Sea Economic Cooperation*, BSEC) powstała 25 czerwca 1992 r. na mocy deklaracji szczytu głów państw i rządów jedenastu krajów: Albanii, Armenii, Azerbejdżanu, Bułgarii, Gruzji, Grecji, Mołdawii, Rumunii, Rosji, Turcji i Ukrainy w Istambule – Deklaracji Bosforskiej⁵³.

Początkowo współpraca w ramach BSEC miała charakter nieformalnego forum dialogu i kooperacji⁵⁴, ustanawiając takie cele, jak zapewnienie bezpieczeństwa i dobrobytu, a także sprzyjanie dobrym sąsiedzkim stosunkom krajów. Co warte podkreślenia, w Deklaracji Bosforskiej podkreślono, że współpraca w regionie Morza Czarnego ma stanowić wysiłek, który ma ułatwić procesy integracji europejskiej⁵⁵.

Na mocy Karty Organizacji Współpracy Ekonomicznej Państw Morza Czarnego, podpisanej podczas szczytu przywódców państw 5 czerwca 1998 r. w Jalcie, współpraca została przekształcona w organizację międzynarodową. Karta weszła w życie 1 maja 1999 r. Zgodnie z art. 3 Karty ustanowiono następujące cele BSEC⁵⁶:

⁵¹ A. Marszałek, *Integracja bałtycka i czarnomorska...*, s. 452.

⁵² W literaturze polskiej stosuje się niejednolite tłumaczenia nazwy ugrupowania, m.in.: Czarnomorska Współpraca Gospodarcza (por. R. Zięba, *Rola ugrupowań subregionalnych...*, s. 29) czy Współpraca Ekonomiczna Państw Basenu Morza Czarnego (por. A. Pochylczuk, *Integracja Turcji z UE*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Biuletyn nr 16/2001, s. 167).

⁵³ The Bosphorus Statement, Istanbul, 25 June 1992, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/BsecAtAGlance/1992%20Bosphorus.pdf> [dostęp: 07.06.2021].

⁵⁴ I. Stribis, *Institutionalization of Cooperation Between Inter-Governmental Organization and NGOs: The BSEC Experience*, „Non-State Actors and International Law” 2005, nr 5, s. 22.

⁵⁵ The Bosphorus Statement, Istanbul, 25 June 1992...

⁵⁶ *Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation*, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/CHARTERFourthEdition.pdf> [dostęp: 07.06.2021].

- postępowanie w duchu przyjaźni i dobrosąsiedztwa,
- dalszy rozwój i urozmaicenie dwu- i wielostronnej współpracy, wzmocnienie wzajemnego poszanowania i zaufania, dialogu i współpracy pomiędzy państwami członkowskimi,
- działania na rzecz poprawy otoczenia biznesu, wsparcie indywidualnych i zbiorowych inicjatyw przedsiębiorstw bezpośrednio zaangażowanych we współpracę gospodarczą,
- rozwój współpracy gospodarczej w sposób nienaruszający zobowiązań państw członkowskich, które wynikają z członkostwa w organizacjach międzynarodowych,
- uwzględnianie specyficznych warunków i interesów państw członkowskich,
- zachęcanie do udziału w procesach współpracy gospodarczej w ramach BSEC innych zainteresowanych krajów, międzynarodowych instytucji gospodarczych i finansowych, a także przedsiębiorstw.

4.3.2. Członkowie

Obecnie BSEC liczy 13 członków. 14 kwietnia 2004 r., do 11 państw założycielskich dołączyła Serbia i Czarnogóra⁵⁷. Decyzja o rozszerzeniu była przedmiotem rozmów podczas spotkania Rady Ministrów Spraw Zagranicznych BSEC 18 kwietnia 2003 r. w Erewanie⁵⁸. Pozytywna decyzja BSEC o rozszerzeniu dotyczyła także Macedonii, która dołączyła do ugrupowania dopiero 9 listopada 2020 r.⁵⁹

⁵⁷ P.U. Petit, *Shaping the Culture of Peace in a Multilateral World*, Transaction Publishers, New Brunswick, London 2010, s. 125.

⁵⁸ 8th meeting of the Council of Ministers of Foreign Affairs, Yerevan, 18 April 2003, <http://www.bsec-organization.org/speeches/council/Reports/8th%20combined%20statements.pdf>.

⁵⁹ <http://core.bsec-organization.org/UploadedFiles/PressReleases/20201109-press-release-on-north-macedonia-13th-ms-to-bsec-24aciucn.pdf> [dostęp: 08.06.2021]

Po proklamowaniu niepodległości przez Czarnogórę w 2006 r. Serbia, uznając się za sukcesora Serbii i Czarnogóry, jest samodzielnym członkiem BSEC. Przejmując spuściznę Serbii i Czarnogóry, Serbia odziedziczyła także przywileje związane z członkostwem w organizacjach międzynarodowych, w których Serbia i Czarnogóra była członkiem⁶⁰. Czarnogóra natomiast powtórnie aplikowała do organizacji międzynarodowych, w tym o członkostwo w BSEC. Jednakże w odpowiedzi na tureckie veto wobec wniosku cypryjskich Greków, Grecja wypowiedziała się przeciw nowym wnioskom o członkostwo, w tym wnioskowi Czarnogóry⁶¹.

Warto podkreślić, iż członkostwo w BSEC nie jest zarezerwowane wyłącznie dla krajów z bezpośrednim dostępem do Morza Czarnego – jedynie 6 spośród 13 członków ugrupowania (tj. Bułgaria, Gruzja, Rosja, Rumunia, Turcja i Ukraina) posiada dostęp do Morza Czarnego.

BSEC posiada rozbudowaną sieć partnerów. Status obserwatora posiadają m.in. Polska, Austria, Chorwacja, Węgry, Niemcy, Włochy, Izrael, Egipt, Stany Zjednoczone czy Komisja Europejska. BSEC utrzymuje także liczne relacje z podmiotami trzecimi (państwami, organizacjami międzynarodowymi, instytucjami) zainteresowanymi współpracą na różnych płaszczyznach w ramach współpracy sektorowej. BSEC nadaje im status partnerów dialogu sektorowego. Status ten jest przyznawany na okres dwóch lat⁶². Wśród partnerów BSEC wyróżnić można m.in. Iran, Japonię, Koreę Południową, Słowenię czy Czarnogórę. Dość liczne są także relacje BSEC z organizacjami międzynarodowymi. BSEC utrzymuje stosunki m.in. z ONZ, Bankiem Światowym, Światową Organizacją Handlu czy Inicjatywą Środkowoeuropejską⁶³.

⁶⁰ Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro, <http://www.arhiva.serbia.gov.rs/news/2003-02.17.327782.html> [dostęp: 08.06.2021].

⁶¹ G.Z. Bozkurt, *Security policy of Turkey and Russia in the Black Sea Basin*, „Karadeniz Arastirmalari” 2011, nr 30, s. 4.

⁶² Regulations on the Sectoral Dialogue Partnership Status with the Organization of the Black Sea Economic Cooperation, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/Regulations%20on%20SDP%20FourthEdition.pdf> [dostęp: 08.06.2021].

⁶³ <http://www.bsec-organization.org/partners> [dostęp: 08.06.2021]

4.3.3. Instytucje

Głównym organem decyzyjnym BSEC jest Rada Ministrów Spraw Zagranicznych⁶⁴. Rada podejmuje decyzje we wszystkich kwestiach dotyczących funkcjonowania BSEC, decyzje w sprawie członkostwa i statusu obserwatora, a także może – na mocy art. 12 Karty BSEC – powoływać organy pomocnicze.

Sesje Rady przygotowywane są przez Komitet Wyższych Urzędników, który działa w sposób ciągły i jest forum dyskusji i rekomendacji przedstawianych Radzie do zaakceptowania.

Zgodnie z art. 13 Karty BSEC ustanawia się półroczne przewodnictwo z rotacją sześciomiesięczną według kolejności alfabetycznej (nazw państw członkowskich w języku angielskim). Rolą kraju przewodniczącego BSEC jest koordynacja działalności BSEC oraz zapewnienie skuteczności działań i implementacji przyjętych decyzji⁶⁵.

Działalność bieżącą BSEC zapewnia Stały Międzynarodowy Sekretariat BSEC (*Permanent International Secretariat*, PERMIS). Zgodnie z art. 16 Karty BSEC siedziba Sekretariatu BSEC została ustanowiona w Stambule⁶⁶.

Struktura instytucjonalna BSEC obejmuje także jednostki związane z BSEC (*related bodies*), posiadające własne budżety. Wśród jednostek powiązanych z BSEC wyróżnić należy⁶⁷:

- Zgromadzenie Parlamentarne BSEC (*Parliamentary Assembly*), określane mianem PABSEC, reprezentujące parlamenty narodowe państw członkowskich BSEC, którego rolą jest zapewnienie stałego wsparcia na zasadach konsultacji;
- Rada Biznesu BSEC (*BSEC Business Council*) – międzynarodowa organizacja pozarządowa skupiająca przedstawicieli środowiska biznesu państw członkowskich BSEC, której sprawozdania mogą być

⁶⁴ *Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation...*, art. 11.

⁶⁵ *Ibidem*, art. 13.

⁶⁶ *Ibidem*, art. 16.

⁶⁷ *Ibidem*, art. 19–24.

przekazywane Radzie do wiadomości i, w razie potrzeby, być podstawą podjęcia odpowiednich działań;

- Czarnomorski Bank Handlu i Rozwoju (*Black Sea Trade and Development Bank*, BSTDB), który rozpoczął działalność 21 czerwca 1999 r. z siedzibą w Salonikach, a którego celem jest skuteczne przyczynianie się do procesu transformacji państw członkowskich BSEC w kierunku poprawy dobrobytu poprzez finansowanie i promowanie projektów regionalnych oraz świadczenie innych usług bankowych na rzecz projektów sektora publicznego i prywatnego w państwach członkowskich.

4.3.4. Efekty współpracy

Działalność BSEC obejmuje kilkanaście obszarów współpracy, m.in. rolnictwo, zwalczanie przestępczości, kulturę, edukację, ochronę środowiska, turystykę, transport, handel i rozwój gospodarczy.

BSEC jest uznawana za pierwszą formalną inicjatywę gospodarczą pomiędzy krajami, które były po dwóch przeciwstawnych stronach w okresie zimnej wojny. Co więcej, w chwili tworzenia BSEC jedynie Grecja i Turcja posiadały gospodarki rynkowe, podczas gdy pozostałych dziewięciu członków pozostawało gospodarkami centralnie planowanymi, z brakiem rozwiniętego sektora prywatnego. Stanowiło to o wyjątkowości BSEC. To, co wyróżnia BSEC, choć nie jest to wyróżnienie pozytywne, to stosowanie przez niektóre państwa członkowskie omawianego ugrupowania embarga handlowego we wzajemnym handlu (jak Azerbejdżan i Armenia). Co także szczególne dla współpracy w ramach omawianego regionu, założeniem przyświecającym powstaniu BSEC w formule współpracy gospodarczej bez zawiązywania np. unii celnej był potencjalny silny wpływ na wymianę handlową w regionie drogą usuwania występujących barier o strukturalnym charakterze, do których zostały zaliczone m.in. różnice ideologiczne, nierozwinięty sektor prywatny czy nierozwinięta infrastruktura transportowa⁶⁸.

⁶⁸ S. Sayan, op. cit., s. 2–6.

Z perspektywy założeń współpracy zapisanych w Karcie, BSEC oceniana jest w znacznej mierze jako inicjatywa polityczna – wspólne wysiłki na rzecz budowania mostów i kreowania synergii tam, gdzie prawie przez pięćdziesiąt lat miały miejsca silne konflikty⁶⁹. Rezultaty działalności organizacji w dziedzinach pozapolitycznych uznawane są za niezadowalające⁷⁰.

Działalność BSEC pomimo dużej aktywności napotyka szereg barier, w szczególności o charakterze instytucjonalnym (brak mechanizmów implementacyjnych, pozwalających na wprowadzenie w życie podejmowanych decyzji). Barię pozostaje stałe, znaczne zróżnicowanie rozwoju państw członkowskich.

4.3.5. Pozycja w gospodarce światowej

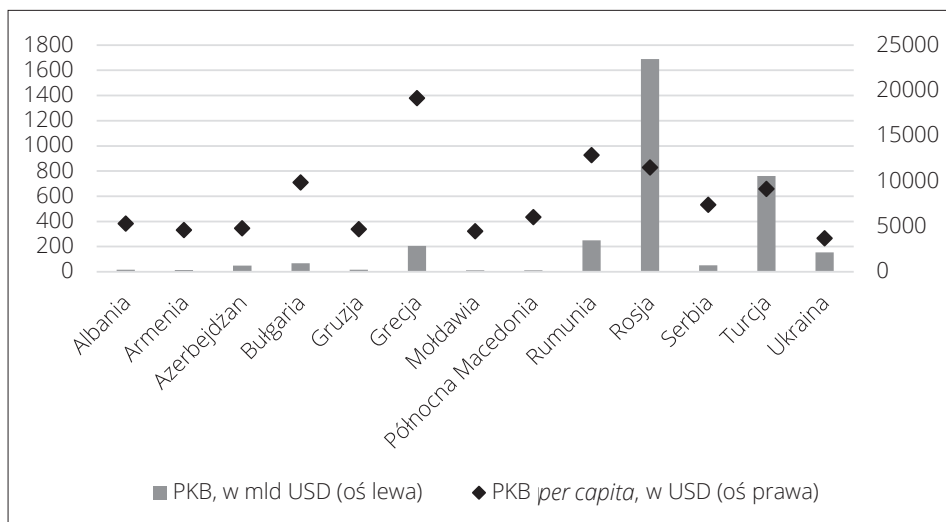
Trzydzieści państw członkowskich BSEC reprezentuje obszar o powierzchni 19,3 mln km², na którym mieszka prawie 340,5 mln ludzi⁷¹. Zarówno w zakresie powierzchni, jak i populacji państwa BSEC są zróżnicowane – powierzchnia i populacja Północnej Macedonii (najmniejszego pod tym względem państwa członkowskiego) stanowi odpowiednio 0,15 i 1,44% powierzchni i populacji Rosji – największego państwa członkowskiego. Widoczna jest także istotna koncentracja: 88,4% powierzchni organizacji przypada na Rosję, której populacja stanowi jednocześnie 42,4% populacji organizacji. PKB ugrupowania w 2019 r. ukształtował się na poziomie 5317,2 mld USD⁷². Jednakże podkreślić należy, że 51% tego PKB przypada na Rosję, a kolejne 23% – na Turcję. Zróżnicowanie widoczne jest także w ujęciu *per capita* – od 19 tys. USD w Grecji do niespełna 3,7 tys. USD na Ukrainie (rysunek 17).

⁶⁹ I. Stribis, op. cit., s. 24.

⁷⁰ R. Zięba, *Rola ugrupowań subregionalnych...*, s. 34.

⁷¹ Obliczenia własne na podstawie danych WorldData... [dostęp: 09.06.2021].

⁷² Obliczenia własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database; PKB w cenach bieżących, za: www.imf.org [dostęp: 09.06.2021].

Rysunek 17. PKB i PKB *per capita* państw BSEC w 2019 r. (w USD, w cenach bieżących)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database; PKB w cenach bieżących, za: www.imf.org [dostęp: 09.06.2021].

Wyzwaniem dla integracji państw BSEC jest nie tylko zróżnicowanie poziomu rozwoju, ale także konkurencyjności ich gospodarek. W rankingu Światowego Forum Ekonomicznego z 2019 r. wśród członków BSEC najwyższe miejsce zajęła Rosja (43.), natomiast Ukraina i Mołdawia – dopiero 85. i 86⁷³.

BSEC jawi się na arenie szczególnie europejskiej czy euroazjatyckiej jako istotny korytarz energetyczny. W grudniu 2020 r. został ukończony kolejny (bułgarsko-serbski) odcinek gazociągu TurkStream, który od stycznia 2020 r. zapewnia eksport surowca z Rosji do Europy Południowo-Wschodniej⁷⁴. Ma to znaczenie nie tylko dla państw regionu, ale także dla UE, w kontekście nie tylko bezpieczeństwa energetycznego jej państw członkowskich, ale także

⁷³ K. Schwab, op. cit.

⁷⁴ A. Łoskot-Strachota, M. Seroka, M. Szpala, *TurkStream na dywersyfikującym się rynku Europy Południowo-Wschodniej (Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich, 08.04.2021)*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-04-08/turkstream-na-dywersyfikujacym-sie-rynku-europy-poludniowo> [dostęp: 10.06.2021]

powodzenia wdrażania Europejskiego Zielonego Ładu. Unijna retoryka, jakoby gaz ziemny miał być paliwem przejściowym może stanowić asumpt do podjęcia przez Rosję działań, tak by państwa Europy Południowo-Wschodniej, które opierają swój system energetyczny na paliwach wysokoemisyjnych korzystały z surowca jak najdłużej⁷⁵.

4.3.6. Perspektywy rozwoju

W 2022 r. przypadnie 30. rocznica działalności BSEC. Będzie to skłaniało do podsumowań i analiz dotychczasowych osiągnięć i wniosków. Warto podkreślić, iż Współpraca Ekonomiczna Państw Morza Czarnego, jak sama nazwa wskazuje, jest inicjatywą gospodarczą. Jednakże to polityczne kwestie stanowią największą przeszkodę, by organizacja realizowała swój cel zapewniania zrównoważonego rozwoju na terytorium swych państw członkowskich. Wśród barier rozwoju współpracy w ramach BSEC zwraca się uwagę na system głosowania oparty o konsensus⁷⁶ dający możliwość veta.

Przykładowo, w obszarze współpracy, jakim jest usuwanie barier celnych, dotąd nie osiągnięto konsensusu nad kształtem Projektu Regionalnej Strategii Ułatwienia Handlu dla Regionu BSEC (*Draft Regional Trade Facilitation Strategy for the BSEC Region*)⁷⁷.

Warto podkreślić, iż na współpracę w ramach BSEC wpływ wywiera wyjątkowo geopolityczne położenie. Region Morza Czarnego znajduje się w centrum czterech wielkich sił: demokracja na jego zachodnim krańcu,

⁷⁵ *Energetyczna bitwa o Morze Czarne*, The Warsaw Institute Review, 14 sierpnia 2020, <https://warsawinstitute.review/pl/2020/energetyczna-bitwa-o-morze-czarne/> [dostęp: 10.06.2021].

⁷⁶ *Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation...*, art. 18.

⁷⁷ *Report of the Joint Meeting on the BSEC Working Groups on Trade and Economic Development and on Customs Matters*, BSEC Headquarters, 21 September 2017, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/CustomsMatters/Reports/REPORT%20JOINT%20MEETING%20FINAL%20September%202017.pdf> [dostęp: 10.06.2021].

działania, w tym o charakterze militarnym Rosji – na północy, chińska polityka na wschodzie oraz niestabilność na Bliskim Wschodzie, na jego południu. Podkreśla się, że kluczowe znaczenie dla budowania bezpieczeństwa i stabilności w regionie ma budowa silnej gospodarki⁷⁸.

W związku z akcesją Rumunii i Bułgarii do Unii Europejskiej 1 stycznia 2007 r. nastąpiło względne zbliżenie obszaru Morza Czarnego do UE. Wyraża się to różnorodnymi forami współpracy między krajami BSEC a UE. Trzy spośród dwunastu krajów BSEC są państwami członkowskimi UE. Kolejnych pięć, a mianowicie: Armenia, Azerbejdżan, Gruzja, Mołdawia, Ukraina objętych jest Europejską Polityką Sąsiedztwa. Krajami kandydującymi do UE, z którymi prowadzone są negocjacje akcesyjne są: Serbia, Turcja, Albania i Republika Macedonii Północnej. Choć znaczna część państw regionu wyraża zainteresowanie integracją europejską, należy uznać, że proces ten rozłożony jest na lata. W bliższej perspektywie istotne znaczenie regionu Morza Czarnego dla Rosji – największego państwa ugrupowania – będzie nadal determinowało wpływ Rosji w ramach organizacji.

⁷⁸ B. Hodges, *The Black Sea... or a Black Hole?*, The Center for European Policy Analysis Strategy Paper, 2021, s. 2, 9.

ZAKOŃCZENIE

Integracja gospodarcza jest jednym z najważniejszych zjawisk zachodzących w Europie po drugiej wojnie światowej. Stworzyła sprzyjające warunki liberalizacji przepływu towarów i usług oraz czynników wytwórczych. Stała się istotnym czynnikiem rozwiązywania problemów gospodarczych państw Europy Zachodniej. Rozszerzenie UE było najważniejszym wydarzeniem politycznym i gospodarczym na kontynencie europejskim. Stało się istotnym elementem kształtowania nowego ładu politycznego w Europie. Równolegle wzmacniała się polityczna i gospodarcza pozycja UE w gospodarce światowej.

Wewnątrz UE państwa o formalnym pełnym statusie członkowskim są bardziej lub mniej zintegrowane realnie. Pozostawanie poza UE niektórych państw, np. Norwegii czy Szwajcarii, nie oznacza braku integracji, ponieważ w pewnym stopniu są one z nią zintegrowane ze względu na stan prawny, w jakim funkcjonują oraz rozwinięte relacje gospodarcze.

Autorzy niniejszej monografii pokazują wielowymiarowości i złożoności procesów integracyjnych występujących poza UE. Niektóre regionalne ugrupowania integracyjne funkcjonujące w Europie Zachodniej poza UE inspirują do dalszego rozwoju procesów integracyjnych (Unia Beneluksu), inne są alternatywą akcesji do struktur unijnych (EOG, EFTA), czy też sprzyjają kultywowaniu wspólnych wartości i promocji własnych rozwiązań (Rada Nordycka i Nordycka Rada Ministrów).

Unia Beneluksu skupia się na współpracy w zakresie rynku wewnętrznego i unii gospodarczej, zrównoważonego rozwoju oraz wymiaru sprawiedliwości i sprawach wewnętrznych. Celem Unii Beneluksu jest jak najlepsza współpraca między państwami tworzącymi ją i zapewnienie dobrobytu

obywatelom. Z kolei celem EOG jest rozszerzenie rynku wewnętrznego UE na państwa należące do EFTA. Rada Nordycka i Nordycka Rada Ministrów to dwie najważniejsze organizacje współpracy w regionie nordyckim. Państwa nordyckie traktują obie organizacje jako narzędzia realizacji celów strategicznych i długoterminowych, tj. rozwoju regionu oraz promocji nordyckich rozwiązań. Dotychczasowa współpraca regionalna obejmuje liberalizację przepływu towarów i usług oraz integrację rynków pracy. Doprowadziła do rozwoju instytucjonalnego integracji oraz zbudowania silnego poczucia wspólnoty regionalnej.

Na przełomie lat 80. i 90. XX w. w Europie Środkowej i Wschodniej powstały nowe ugrupowania integracyjne, które nie stanowią konkurencji dla UE, lecz niekiedy istotnie wspierają i uzupełniają procesy w niej zachodzące, ponieważ:

- stanowią forum konsultacyjne, koordynujące współpracę w zakresie ochrony środowiska, kultury, nauki, transportu, telekomunikacji, małych i średnich przedsiębiorstw (CEI),
- umożliwiają zbliżanie społeczeństw i liberalizację handlu wzajemnego, sprzyjającą późniejszej akcesji do UE (Grupa Wyszehradzka, CEFTA),
- wzmacniają współpracę w zakresie ochrony środowiska oraz prowadzą do większej stabilności politycznej i ekonomicznej (Rada Państw Morza Bałtyckiego, Rada Bałtycka),
- sprzyjają rozwojowi współpracy, promowaniu stabilności i pokoju (BSEC).

Ostateczne cele, struktura instytucjonalna i liczba krajów członkowskich ugrupowań integracyjnych funkcjonujących poza UE nie są przesądzone, a ścieranie się elementów subregionalnych i międzyrządowych czyni z nich podmioty *in statu nascendi*.

CONCLUSION

Economic integration is one of the most important phenomena to take place in Europe after World War II. It created favorable conditions for liberalizing the movement of goods, services and production factors. It has become an important factor in solving the economic problems of Western European countries. The enlargement of the EU was the most important political and economic event on the European continent. It became an important element in shaping a new political order in Europe. At the same time, the political and economic position of the EU in the world economy was strengthening.

Within the EU, states with formal full membership status are more or less integrated in real terms. Some countries, such as Norway or Switzerland, remain outside of the EU. However, this does not mean a lack of integration because through both their legal status and their developed economic relations, they are, to an extent, integrated.

The authors of this monograph show the multidimensionality and complexity of integration processes occurring outside the EU. Some regional integration groups operating in Western Europe outside the EU inspire further development of integration processes (Benelux Union), while others are an alternative to joining the EU structures (EEA, EFTA). Still others support the cultivation of common values and promotion of their own solutions (the Nordic Council and the Nordic Council of Ministers).

The Benelux Union focuses on cooperation within the internal market and in the areas of economic union, sustainable development, justice and home affairs. The aim of the Benelux Union is ensuring both the best possible cooperation between its member countries and the well-being of its citizens.

The goal of the EEA is to extend the EU's internal market to EFTA countries. The Nordic Council and the Nordic Council of Ministers are the two most important cooperation organizations in the Nordic region. The Nordic states treat both organizations as tools for achieving strategic and long-term goals, i.e. the development of the region and the promotion of Nordic solutions. The regional cooperation so far includes liberalizing the movement of goods and services and integrating the labor markets. It led to the institutional development of integration and the reinforcement of a strong sense of regional community.

At the close of the 1980s and 1990s, new integration groups were created in Central and Eastern Europe; these do not compete with the EU, but sometimes significantly support and complement the processes taking place within it, because they:

- constitute a consultative forum, coordinating cooperation in the field of environmental protection, culture, science, transport, telecommunications, small and medium-sized enterprises (CEI),
- enable the rapprochement of societies and the liberalization of mutual trade, which favours later accession to the EU (Visegrad Group, CEFTA),
- strengthen cooperation in the field of environmental protection and lead to greater political and economic stability (Council of the Baltic Sea States, Baltic Council),
- foster the development of cooperation and the promotion of stability and peace (BSEC).

Ultimately, the goals, institutional structure and the number of member states of integration groups operating outside the EU are not permanent, and the variability of subregional and intergovernmental elements makes them entities in *statu nascendi*.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Экономическая интеграция является одним из самых главных явлений, происходящих в Европе после Второй мировой войны. Она создала благоприятные условия для либерализации движения товаров, услуг и факторов производства и стала важным фактором в решении экономических проблем западноевропейских стран. Расширение ЕС было важнейшим политическим и экономическим событием на европейском континенте и является важным элементом в формировании нового политического строя в Европе. В то же время политическое и экономическое положение ЕС в мировой экономике укреплялось.

В рамках ЕС, государства с формальным статусом полноправного члена более или менее интегрированы в реальном выражении. Пребывание за пределами ЕС некоторых стран, таких как Норвегия или Швейцария, не означает отсутствие интеграции. Они в какой-то степени интегрированы с ним, в связи с правовым статусом, в котором они функционируют, и развитыми экономическими отношениями.

Авторы монографии показывают многомерность и сложность интеграционных процессов, происходящих за пределами ЕС. Некоторые региональные интеграционные группы, действующие в Западной Европе за пределами ЕС, вдохновляют на дальнейшее развитие интеграционных процессов (Союз Бенилюкса), другие - альтернатива вступлению в структуры ЕС (ЕЭЗ, ЕАСТ), или они способствуют культивированию общих ценностей и продвижению собственных решений (Совет Северных Стран и Совет Министров Северных Стран).

Союз Бенилюкса нацелен на сотрудничество в сферах внутреннего рынка и экономического союза, устойчивого развития, правосудия и внутренних дел. Его целью является максимально возможное сотрудничество между государствами, входящими в его состав, и обеспечение благополучия граждан. С другой стороны, цель ЕЭЗ – расширит внутренний рынок ЕС на страны ЕАСТ. Совет Северных Стран и Совет Министров Северных Стран являются двумя наиболее важными организациями сотрудничества в Северном регионе. Страны Северной Европы рассматривают обе организации как инструменты для достижения стратегических и долгосрочных целей, т.е. развития региона и продвижения северных решений. Региональное сотрудничество пока охватывает либерализацию движения товаров и услуг и интеграцию рынков труда. Это привело к институциональному развитию интеграции и укреплению чувства регионального сообщества.

На рубеже 1980-х и 1990-х годов в Центральной и Восточной Европе возникли новые интеграционные группы, которые не конкурируют с ЕС, но иногда существенно поддерживают и дополняют происходящие в ней процессы, потому что:

- являются консультативным форумом, координирующим сотрудничество в области охраны окружающей среды, культуры, науки, транспорта, телекоммуникаций, малого и среднего бизнеса (ЦИ),
- они способствуют сближению обществ и либерализации взаимной торговли, что способствует последующему вступлению в ЕС (Вышеградская группа, ЦЕАСТ),
- укрепляют экологическое сотрудничество и приводят к большей политической и экономической стабильности (Совет государств Балтийского моря, Балтийский Совет),
- способствуют развитию сотрудничества и укреплению стабильности и мира (ОЧЭС).

Конечные цели, институциональная структура и количество стран-членов интеграционных групп, действующих за пределами ЕС, не предрешены, а столкновение субрегиональных и межправительственных элементов делает их субъектами *in statu nascendi*.

BIBLIOGRAFIA

- Address given by Jacques Delors to the European Parliament* (17 January 1989), The University of Luxembourg's CVCE.eu research infrastructure, https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a-3e68ff/346d8b19-175c-4c8b-9df8-5b4c81f74833/Resourc#b9c06b95-db97-4774-a700-e8aea5172233_en&overlay [dostęp: 10.02.2021].
- Agreement between Denmark, Estonia, Finland, Iceland, Latvia, Lithuania, Norway and Sweden concerning the Nordic Investment Bank*, [w:] *Constituent Documents*, Nordic Investment Bank, Helsinki 2020.
- Agreement between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden concerning cultural co-operation. Signed on 15 March 1971, came into force 1 January 1972*, tekst umowy za: <https://www.norden.org/en/treaties-and-agreements/agreement-concerning-cultural-co-operation> [dostęp: 03.05.2021].
- Agreement between the Kingdom of Norway and the European Community on a Norwegian Financial Mechanism for the period 2004–2009*, OJ, L 130, 29.04.2004, P. 0081–0082.
- Agreement Concerning a Common Nordic Labour Market* (with protocol). Signed at Copenhagen on 6 March 1982, tekst umowy na stronie: <https://www.norden.org/en/treaties-and-agreements/agreement-concerning-common-nordic-labour-marketn> [dostęp: 02.05.2021].
- Agreement concerning the Establishment of the International Visegrad Fund signed on May 14, 1999 in Bratislava*.
- Agreement on Amendment of and Accession to The Central European Free Trade Agreement*, dokument dostępny na stronie: <https://cefta.int/legal-documents/#1463498231136-8f9d234f-15f9> [dostęp: 19.05.2021].
- Agreement on Baltic Parliamentary and Governmental Cooperation between the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and The Republic of Lithuania on*

- 13 June 1994, <https://www.baltasam.org/en/cooperation/cooperation-with-the-baltic-council-of-ministers> [dostęp: 02.06.2021].
- Agreement on Trade in Goods between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, Iceland and the Kingdom of Norway*, London, 8 December 2020, <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowMemberRTAIDCard.aspx?rtaid=1104> [dostęp: 09.09.2021].
- Agreement on the participation of the Czech Republic, the Republic of Estonia, the Republic of Cyprus, the Republic of Latvia, the Republic of Lithuania, the Republic of Hungary, the Republic of Malta, the Republic of Poland, the Republic of Slovenia and the Slovak Republic in the European Economic Area – Final Act – Declarations*, OJ, L 130, 29.04.2004, P. 0011–0080.
- Baltic Assembly Statutes*, adopted on 29 May 1999. The consolidated text of the Statutes contains the amendments adopted 10 November 2017 and before, https://www.baltasam.org/images/2017/Session_36/Statutes_2017.pdf [dostęp: 02.06.2021].
- Baltinfo – The Official Newsletter of the Council of the Baltic Sea States, nr 14/1998.
- Baza Eurostat, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> [dostęp: 05.03.2021].
- Bąba W., *Wpływ wschodniego rozszerzenia Wspólnot Europejskich na funkcjonowanie Europejskiego Obszaru Gospodarczego*, „Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie” 2006, nr 734.
- Bijak-Kaszuba M., *Europejski Obszar Gospodarczy*, [w:] *Integracja Europejska. Podręcznik akademicki*, A. Marszałek (red.), PWE, Warszawa 2004.
- Bijak-Kaszuba M., Marszałek A., *Integracja Ekonomiczna Beneluksu*, [w:] *Integracja Europejska. Podręcznik akademicki*, A. Marszałek (red.), PWE, Warszawa 2004.
- Blankart F., *The European Economic Area, the bilateral agreements and Switzerland*, [w:] A. Liebich, B. Germond, *Construire l'Europe - mélanges en hommage à Pierre Du Bois*, Publications de l'Institut de hautes études internationales, Genève 2008.
- Bozkurt G.Z., *Security policy of Turkey and Russia in the Black Sea Basin*, „Karadeniz Arastirmalari” 2011, nr 30.
- Bożyk P., *Integracja subregionalna i regionalna. CEFTA a Unia Europejska*, Biblioteka Wiedzy Europejskiej, z. 8, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1999.
- CBSS 1st Ministerial Session – Copenhagen Declaration. Conference of Foreign Ministers of The Baltic Sea States*, Copenhagen, March 5-6, 1992, <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020.05.1992-CBSS-1st-Ministerial-Session-Communique.pdf> [dostęp: 26.05.2021].

- CBSS, *Bornholm Declaration*, 19 May 2020, <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/05/Bornholm-Declaration.pdf> [dostęp: 28.05.2021].
- CBSS, *Realizing the Vision: The Baltic 2030 Action Plan*, <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/06/Baltic-2030-Action-Plan.pdf> [dostęp: 28.05.2021].
- CEI, *Annual Report of the Secretary General 2019*, Trieste 2019.
- CEI Funds, *Partnerships and EU projects. Developing your idea for a regional project: what, how and where*, CEI Executive Secretariat, Trieste 2021.
- CEI Plan of Action 2021-2023*, CEI Executive Secretariat, Trieste 2021.
- Central European Initiative, *CEI Guidelines and Rules of Procedure Adopted by the CEI Summit in 2018 in Zagreb*, 2018.
- Charter of the Organization of the Black Sea Economic Cooperation*, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocuments/Agreements/CHARTERFourthEdition.pdf> [dostęp: 07.06.2021].
- CIA, *The World Factbook*, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/> [dostęp: 21.04.2021].
- Ciamaga L., Landau P., Pastusiak L., Sonnenfeld R., *Integracja zachodnioeuropejska. Aspekty polityczne, gospodarcze i instytucjonalnoprawne*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1970.
- Communication from the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions concerning the European Union Strategy for the Baltic Sea Region*, COM(2009), Brussels, 10.6.2009.
- Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro*, <http://www.arhiva.serbia.gov.rs/news/2003-02.17.327782.html> [dostęp: 08.06.2021].
- Contents of Visegrad Cooperation approved by the Prime Ministers' Summit Bratislava on 14th May 1999*, <https://www.visegradgroup.eu/cooperation/contents-of-visegrad-110412> [dostęp: 12.05.2021].
- Convention establishing the European Free Trade Association* (consolidated version, last amended on 1 July 2013).
- Council of The Baltic Sea States, Terms of Reference. Adopted by the 1st CBSS Ministerial Session in Copenhagen in March 1992, revised by the 13th CBSS Ministerial Session in Szczecin in June 2005, revised by the Council through written procedure in April 2009, revised by the CBSS Ministers at their meeting on 19 May 2020*, <https://www.cbss.org/wp-content/uploads/2020/06/Council-of-the-Baltic-Sea-States-Terms-of-Reference.pdf> [dostęp: 27.05.2021].

- Czarny R.M., *Daleka Północ obszarem współpracy państw nordyckich*, [w:] *Odmiany współczesnej nauki o polityce*, t. 2, P. Borowiec, R. Kłosowicz, P. Ścigaj (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014.
- Czyż A.S., *Współpraca regionalna państw Grupy Wyszehradzkiej. Doświadczenia i perspektywy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2018.
- Dandashly A., Verdun A., *Euro adoption policies in the second decade – the remarkable cases of the Baltic States*, „Journal of European Integration” 2020, vol. 42(3).
- Decision by the Council of the Baltic Sea States on a review of the CBSS long term priorities. Adopted through silent procedure on 20 June 2014*, <https://cbss.org/wp-content/uploads/2020/06/decision-on-cbss-long-term-priorities-20140620-adopted.pdf> [dostęp: 27.05.2021].
- Decision of the Joint Committee of the Central European Free Trade Agreement No. 1/2007 adopted on 28 September 2007. Rules of Procedure for the Joint Committee*, <https://cefta.int/legal-documents/#1463498451954-049a1331-0c1c> [dostęp: 20.05.2021].
- Declaration of Prime Ministers of the Czech Republic, the Republic of Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on cooperation of the Visegrad Group countries after their accession to the European Union* (12 May 2004), <https://www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations/visegrad-declaration-110412-1> [dostęp: 12.05.2021].
- Declaration of the Prime Ministers of the Czech Republic, Hungary, the Republic of Poland and the Slovak Republic on the Occasion of the 30th Anniversary of the Visegrad Group*, Cracow, February 17, 2021, <https://www.visegradgroup.eu/calendar/2021/declaration-of-the-prime> [dostęp: 14.05.2021].
- Declaration on Unity and Cooperation by the Republic of Estonia, Republic of Latvia and Republic of Lithuania*, signed on May 12, 1990 in Tallinn, <https://www.mfa.gov.lv/en/stockholm/konsularia-informacija/ko-varam-un-nevaram-palidzet/814-found-in-the-archives/50684-declaration-on-unity-and-cooperation-by-the-republic-of-estonia-republic-of-latvia-and-republic-of-lithuania> [dostęp: 02.06.2021].
- Deklaracja o współpracy Czeskiej i Słowackiej Republiki Federacyjnej, Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Węgierskiej w dążeniu do integracji europejskiej*, sporządzona w Wyszehradzie dnia 15 lutego 1991 r., dokument dostępny na stronie: www.visegradgroup.eu/documents/visegrad-declarations [dostęp: 10.05.2021].
- Deszczyński P., Szczepaniak M., *Środkowo-europejska umowa o wolnym handlu*, [w:] *Problemy transformacji wewnętrznej i integracji ekonomicznej państw Grupy*

- Wyszehradzkiej, M. Szczepaniak (red.), Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1995.
- Dokumenty Europejskie*, t. 2, oprac. A. Przyborowska-Klimczak, E. Skrzydło-Tefelska, Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin–Mropol 1999.
- Doliwa-Klepacki Z.M., *Integracja europejska*, Temida 2, Wyższa Szkoła Biznesu i Przedsiębiorczości w Ostrowcu Świętokrzyskim, Białystok 2005.
- Dunin-Wasowicz R., *Should the UK seek association with or membership of EFTA?*, London School of Economics and Political Science blog: <https://blogs.lse.ac.uk/brexit/2017.07.12/the-uk-should-look-for-the-sake-of-continuity-and-flexibility/> [dostęp: 02.04.2021].
- Dynia E., *Integracja europejska*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006.
- Dynia E., *Integracja europejska. Zarys problematyki*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003.
- EEA Grants, *End review of the EEA and Norway Grants 2009-2014, Rapid assessment: final report*, 2019.
- EEA Grants, *Financial Instrument 1999-2003. Final report*, 2009.
- EEA Joint Committee, Annual Reports, <https://www.efta.int/eea/eea-institutions/eea-joint-committee/eea-joint-committee-annual-reports> [dostęp: 01.04.2021].
- EFTA, *EEA JCDs – Overview of constitutional requirements indicated*, 3 March, 2021.
- EFTA, <https://www.efta.int> [dostęp: 02.04.2021].
- EFTA Statistical Office, <http://trade.efta.int/#/country-graph/CH/ABIEFTA/2020/HS2> [dostęp: 08.04.2021].
- Ellemann-Jensen U., *CBSS – born out of enthusiasm an anxiety*, [w:] *The Council of the Baltic Sea States – 20 years*, A. Jay, E. Obcarskaite, J. Smolicki (red.), CBSS Secretariat, Stockholm 2012.
- Energetyczna bitwa o Morze Czarne*, „The Warsaw Institute Review” 14 sierpnia 2020 r., <https://warsawinstitute.review/pl/2020/energetyczna-bitwa-o-morze-czarne/> [dostęp: 10.06.2021].
- Etzold T., *The Nordic Council of Ministers: Aspirations for More Political Relevance*, „Politics and Governance” 2020, vol. 4.
- European Centre for Disease Prevention and Control, <https://www.ecdc.europa.eu/en/geographical-distribution-2019-ncov-cases> [dostęp: 09.04.2021].
- European Commission, *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Enhancing the accession process. A credible EU perspective for the Western Balkans*, Brussels, 5.2.2020, COM(2020) 57 final.

- European Commission, *Joseph Bech: how a small country can play a crucial role in European integration*, http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/joseph_bech_pl.pdf [dostęp: 15.04.2021].
- European Economic Area, Conclusions of the 52nd meeting of the EEA Council, Brussels, 19 November 2019.
- European Economic Area, Joint Parliamentary Committee, 38th meeting, 4 May 2012, Akureyri, Iceland, *Resolution on the Annual Report of the EEA Joint Committee on the Functioning of the EEA Agreement in 2012*.
- Eurostat Database, <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database> [dostęp: 05.03.2021].
- Eyck F.G., *Benelux in the Balance*, „Political Science Quarterly” 1954, vol. 69, no. 1.
- Filipek M.J., *Struktura organizacyjna oraz główne kierunki działalności Nordyckiej Rady Ministrów*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2009, nr 9(2).
- Fiszer J.M., *Pozytywne i negatywne aspekty działalności państw Grupy Wyszehradzkiej w latach 1991–2018*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2018, vol. 4(63).
- Free Trade Agreement between the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania*, done at Tallinn, 13 September 1993, <http://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/BAFTA-Indus.pdf>.
- Free Trade Agreement between the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania on trade in agricultural products*, done in Vilnius, 16 June 1996, <http://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/BAFTA-Ag.pdf>.
- Frommelt Ch., Gstöhl S., *Liechtenstein and the EEA: the Europeanization of a (very) small state*, „Europautredningen” 2011, nr 18.
- Gardener E.P.M., *The European Free Trade Association and the European Community*, „International Lawyer” 1991, vol. 25.
- GATT, *International Trade 1963*, Geneva 1964.
- Grabowiecki J., Piekutowska A., *Procesy integracyjne w gospodarce światowej. Unia Europejska*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2020.
- Graver H.P., *Possibilities and Challenges of the EEA as an option for the UK after Brexit*, „European Papers” 2016, vol. 1, no. 3.
- Grunfelder J., Norlén G., Randall L., Sánchez Gassen N., *State of the Nordic Region 2020*, Nordic Council of Ministers, Denmark, 2020.
- Hodges B., *The Black Sea... or a Black Hole?*, The Center for European Policy Analysis Strategy Paper 2021.
- IMF, World Economic Outlook Database, www.imf.org [dostęp: 01.04.2021].
- International Visegrad Fund, <https://www.visegradfund.org/about-us/the-fund/> [dostęp: 10.05.2021].

- Klasyfikacja Banku Światowego, *World Bank Country and Lending Groups*, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> [dostęp: 03.06.2021].
- Klepacki Z.M., Ławniczak R., *Rada Nordycka a współpraca i integracja państw skandynawskich*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 1976.
- Knothe T., *Rada Nordycka*, „Biuletyn Informacyjny” z. 1/1991, Kancelaria Sejmu, Wydawnictwo Sejmowe, Biuro Stosunków Międzynarodowych.
- Kościewicz D., *Instytucje integracyjne regionu nordyckiego – organizacja, funkcje i inicjatywy*, „Nauki Społeczne” 2012, vol. 1(5).
- Kubiak K., *Nordyckie terytoria zamorskie*, „Sprawy Międzynarodowe” 2002, nr 4.
- Kukk M., *The Council of The Baltic Sea States*, „Helsinki Monitor” 1993, nr 3.
- Kuźelewska E., *Norweskie i szwajcarskie „nie” dla integracji europejskiej*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1.
- Kuźelewska E., Bartnicki A.R., Skarzyński R., *Origins of and perspectives for the future of the Visegrad Group*, [w:] *Ten Years of the Visegrad Group member states in the European Union*, A. Piekutowska, I. Wrońska (red.), Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa–Białystok 2015.
- Langenhove L.V., *Building Regions: The Regionalization of Word Order*, The International Political Economy of New Regionalisms Series, Ashgate Publishing Limited, England, 2011.
- Le Traité de Pré-Union Benelux*, Luxembourg, 16 octobre 1949, The University of Luxembourg’s CVCE.eu research infrastructure, https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/02d476c7-815d-4d85-8f88-9a2f0e559bb4/Resources#22faf48f-c12e-4b2c-82f5-8ee4b373357a_en&overlay [dostęp: 15.04.2021].
- Ludwikowski R.R., *Handel międzynarodowy z wyborem źródeł*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2007.
- Łoskot-Strachota A., Seroka M., Szpala M., *TurkStream na dywersyfikującym się rynku Europy Południowo-Wschodniej*, Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich, 8 kwietnia 2021 r., <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2021-04-08/turkstream-na-dywersyfikujacym-sie-rynku-europy-poludniowo> [dostęp: 10.06.2021].
- Makać A., *EFTA w procesach zachodnioeuropejskiej integracji gospodarczej*, [w:] *Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej*, E. Oziewicz (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.

- Marszałek A., *Integracja bałtycka i czarnomorska*, [w:] *Integracja europejska. Podręcznik akademicki*, A. Marszałek (red.), Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.
- Marszałek A., *Integracja skandynawska*, [w:] *Integracja europejska. Podręcznik akademicki*, A. Marszałek (red.), Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2004.
- Miklóssy K., *Subregional Integration in East Central Europe: Strategies in the In-Between Sphere*, [w:] *European Integration Beyond Brussels. Unity in East and West Europe since 1945*, M. Broad, S. Kansikas (red.), Palgrave Macmillan, 2020.
- Miljan T., *Historical Dictionary of Estonia*, Rowman & Littlefield, Lanham 2015.
- Molendowski E., *Państwa Europy Środkowo-Wschodniej wobec wyzwań rozwojowych*, [w:] *Międzynarodowe Stosunki Gospodarcze u progu XXI wieku*, S. Miklaszewski (red.), Difin, Warszawa 2003.
- Molendowski E., *Porozumienie CEFTA 2006 – jego rola w przygotowaniu krajów Bałkanów Zachodnich do integracji z Unią Europejską*, [w:] *Globalizacja i integracja a wzrost gospodarczy*, S. Bukowski (red.), CeDeWu, Warszawa 2010.
- Morawiec R., Gogolewska A., *Słowacja, „Europa Środkowo-Wschodnia 1994-1995”*, R. 4-5, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1997.
- Morawiecki W., *Organizacje międzynarodowe*, PWN, Warszawa 1965.
- Nordic Council of Ministers, *A good life in a sustainable Nordic region. Nordic Strategy for Sustainable Development 2013-2025*, Copenhagen 2019.
- Nordic Statistic Database, <https://www.nordicstatistics.org/> [dostęp: 03.05.2021].
- Oficjalna strona CBSS, <https://cbss.org/organisation/history/> [dostęp: 27.02.2021].
- Oficjalna strona Parlamentu Beneluksu, <https://www.beneluxparl.eu/fr/> [dostęp: 16.04.2021].
- Oficjalna strona Rady Nordyckiej, <https://www.norden.org/en/information/history-nordic-council> [dostęp: 23.04.2021].
- Oficjalna strona Trybunału Sprawiedliwości Beneluksu, <https://www.courbeneluxhof.be/fr/index.asp> [dostęp: 16.04.2021].
- Oficjalna strona Zgromadzenia Bałtyckiego, <https://www.baltasam.org/en/history/pre-history> [dostęp: 02.06.2021].
- Olesen T.B., *Back to the 1960s or Further Back? Brexit as a European Dilemma between Past and Future*, „Contemporary European History” 2019, vol. 28(1).
- Orzelska A., *Współpraca regionalna w Europie Środkowej i Wschodniej*, „Studia Polityczne” 2002, nr 13.
- Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, http://unic.un.org.pl/misje_pokojowe/unmik.php [dostęp: 19.05.2021].

- Oświadczenie rządowe z dnia 7 czerwca 1994 r. w sprawie ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Środkowoeuropejskiej umowy o wolnym handlu (CEFTA), zawartej przez Republikę Czeską, Republikę Węgierską, Republikę Słowacką i Rzeczpospolitą, sporządzonej w Krakowie dnia 21 grudnia 1992 r., Dz.U. 1994, nr 129, poz. 637.
- Pays-Bas, Belgique et Luxembourg Convention monétaire. Signée à Londres, le 21 octobre 1943*, United Nations, Treaty Series. Treaties and international agreements registered or filed and recorded with the Secretariat of the United Nations, Vol. 2/1947, New York.
- Petit P.U., *Shaping the Culture of Peace in a Multilateral World*, Transaction Publishers, New Brunswick, London 2010.
- Pochylczuk A., *Integracja Turcji z UE*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Biuletyn nr 16/2001.
- Porozumienie o Europejskim Obszarze Gospodarczym, wersja skonsolidowana z 14.12.2019 r., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A01994A0103%2801%29-20191214> [dostęp: 11.02.2021].
- Priorities for the CEFTA Chairmanship 2021*, CEFTA, 2020, <https://cefta.int/legal-documents/#1547242710019-3175e916-494a> [dostęp: 26.05.2021].
- Priorities of the Baltic Assembly for 2021*, https://www.baltasam.org/images/1_2020/LT_Presidency/BA_priorities_2021.pdf [dostęp: 07.06.2021].
- Priorities of the Norwegian Chair of the EFTA Council. First half of 2021*, https://www.efta.int/sites/default/files/images/EFTA_Council_Priorities_for_the_Norwegian_Chair_for_First_Half_of_2021_final.pdf [dostęp: 09.04.2021].
- Regulations on the Sectoral Dialogue Partnership Status with the Organization of the Black Sea Economic Cooperation*, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/StatutoryDocumentsAgreements/Regulations%20on%20SDP%20FourthEdition.pdf> [dostęp: 08.06.2021].
- Report of the Joint Meeting on the BSEC Working Groups on Trade and Economic Development and on Customs Matters*, BSEC Headquarters, 21 September 2017, <http://www.bsec-organization.org/UploadedDocuments/AreasOfCooperation/CustomsMatters/Reports/REPORT%20JOINT%20MEETING%20FINAL%20September%202017.pdf> [dostęp: 10.06.2021].
- Resolution of the digital 39th Session of the Baltic Assembly*, https://www.baltasam.org/images/1_2020/0_Session/2_Resol_2020_Adopted.pdf [dostęp: 07.06.2021].
- Rights and obligations of the Observers of the CBSS Adopted by the CBSS Committee of Senior Officials on 21 September 2011*, <https://cbss.org/wp->

- content/uploads/2020/06/rights-and-obligations-of-the-observers-of-cbss-final-20110921-003.pdf [dostęp: 26.05.2021].
- Rocznik Strategiczny 1995/96. *Przegląd sytuacji politycznej, gospodarczej i wojskowej w środowisku międzynarodowym Polski*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1996.
- Rossa-Kilian D., *Wielostronna współpraca w regionie Morza Bałtyckiego na przełomie XX i XXI wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Rossi R., *Finland and the Economic Integration of Europe*, „Annuaire Européen/ European Yearbook”, Springer, Dordrecht 1961.
- Rudny M., *Współpraca polityczna Grupy Wyszehradzkiej – koniec misji czy nowe perspektywy*, Wyższa Szkoła Europejska im. Ks. Józefa Tischnera, Kraków 2008.
- Sayan S., *Could Regional Economic Cooperation Generate Trade Creation and Trade Diversion Effect without altering trade policies of members? Preliminary results from a gravity application to BSEC*, Bilknet University Department of Economics, Discussion Paper, no 98-10/1998.
- Schewe Ch., Lipsens D., *From EFTA to EC/EU and back to EFTA? The European Economic Area (EEA) as a possible scenario for the UK-EU relations after Brexit*, [w:] *Brexit. History, Reasoning and Perspectives*, D. Ramiro Troitiño, T. Kerikmäe, A. Chochia (red.), Springer, Cham 2018.
- Schütze R., *An Introduction to European Law. Third Edition*, Oxford University Press, 2020.
- Schwab K., *The Global Competitiveness Report 2019*, World Economic Forum, Geneva 2019.
- Schwarz K.P., *Austria and Visegrad: Interests converge in Central Europe*, Austrian Economic Center, <https://www.austriancenter.com/austria-and-visegrad/> [dostęp: 06.05.2021].
- Simoulin L.V., *The State of Nordic Cooperation in a changing Europe*, „Journée d'étude du CERi” 2000.
- Skodlarski J., *Grupa Wyszehradzka i CEFTA*, [w:] *Integracja europejska*, A. Marszałek (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1997.
- Sołtysińska A., Czubik P., *CEFTA. Środkowoeuropejska Strefa Wolnego Handlu*, Zakamycze, Kraków 1997.
- Sporek T., *Ugrupowania międzynarodowe kształtujące architekturę jednoczącej się Europy u progu XXI wieku*, „Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego w Katowicach” 2004.
- Stalvant C.E., *The Council of Baltic Sea States*, [w:] *Subregional Cooperation in the New Europe*, A. Cottey (red.), Palgrave Macmillan, London 1999.

- Statutes of the Nordic Investment Bank*, [w:] *Constituent Documents*, Nordic Investment Bank, Helsinki 2020.
- Stephan S., *Greenland, the Faroes and Åland in Nordic and European Co-operation – Two Approaches towards Accommodating Autonomies*, „International Journal on Minority and Group Rights” 2017, vol. 24.
- Strona Parlamentu Królestwa Norwegii – Stortinget, <https://www.stortinget.no/en/In-English/International-delegations/the-delegation-to-efta-and-eea-parliamentary-committees/the-norwegian-parliament-and-the-eea-agreement/> [dostęp: 04.03.2021].
- Szacawa D., *Zaangażowanie państw bałtyckich w działalność Rady Państw Morza Bałtyckiego (RPMG)*, [w:] *Państwa Bałtyckie w zintegrowanej Europie*, J.W. Gołębiowski (red.), Wyższa Szkoła Cła i Logistyki, Warszawa 2011.
- Szczepaniak M., *Państwa Wyszehradzkie, Systemy polityczne, gospodarka, współpraca*, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 1996.
- Świerkocki J., *Integracja Środkowoeuropejska*, [w:] *Integracja europejska*, A. Marszałek (red.), PWE, Warszawa 2004.
- Terms of Reference for the Baltic Council of Ministers. Adopted by the Heads of Government of the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania at Tallinn on 13 June 1994. Amended by the Heads of Government of the Republic of Estonia, the Republic of Latvia and the Republic of Lithuania at Vilnius on 28 November 2003*, <https://www.mfa.gov.lv/en/policy/baltic-sea-region/latvia-s-presidency-at-the-baltic-council-of-ministers-in-2004/basic-bcm-documents/terms-of-reference-for-the-baltic-council-of-ministers> [dostęp: 02.06.2021].
- The Baltic Assembly, *Recommendation on the implementation of the Via Baltica project*, <https://www.baltasam.org/en/sessions-and-documents/28th-session-8> [dostęp: 03.06.2021].
- The Helsinki Treaty (Treaty of Cooperation between Denmark, Finland, Iceland, Norway and Sweden signed on 23 March 1962, entered into force on 1 July 1962*, tekst Traktatu na stronie Rady Nordyckiej: <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:702145/FULLTEXT01.pdf> [dostęp: 23.04.2021].
- The Nordic prime ministers, Ministers for Co-operation, *Our Vision 2030*, <https://www.norden.org/en/declaration/our-vision-2030> [dostęp: 06.05.2021].
- The Nordics, together. Finland's Presidency 2021*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen 2020.

- Thomas A.H., *The concept of the Nordic region and the parameters of Nordic co-operation*, [w:] *The European Union and the Nordic Countries*, L. Miles (red.), Routledge, 1996.
- Trade Agreement between the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Swiss Confederation*, Bern, 11 February 2019, <http://rtais.wto.org/UI/PublicShowMemberRTAIDCard.aspx?rtaid=1115> [dostęp: 09.09.2021].
- Traité instituant l'Union économique Benelux* (La Haye, 3 février 1958), The University of Luxembourg's CVCE.eu research infrastructure, https://www.cvce.eu/en/collections/unit-content/-/unit/02bb76df-d066-4c08-a58a-d4686a3e68ff/02d476c7-815d-4d85-8f88-9a2f0e559bb4/Resourcess#462205c0-ef9d-4eb5-8d60-fe8107148368_fr&overlay [dostęp: 15.04.2021].
- Traité portant révision du Traité instituant l'Union économique Benelux signé le 3 février 1958*, <https://www.benelux.int/fr/benelux-unie/nouveau-traite-benelux> [dostęp: 15.04.2021].
- Treaty between the Kingdom of Belgium, the Kingdom of Denmark, the Federal Republic of Germany, the Hellenic Republic, the Kingdom of Spain, the French Republic, Ireland, the Italian Republic, the Grand Duchy of Luxembourg, the Kingdom of the Netherlands, the Portuguese Republic, the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (Member States of the European Union) and the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland, the Kingdom of Sweden, concerning the accession of the Kingdom of Norway, the Republic of Austria, the Republic of Finland and the Kingdom of Sweden to the European Union*, OJ EU, C 241, vol. 37/1994.
- Ukielski P., *Słowacja, „Europa Środkowo-Wschodnia” 1997–1998*, R. 7–8, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2000.
- Umowa między Królestwem Norwegii a Unią Europejską w sprawie Norweskiego Mechanizmu Finansowego na lata 2009–2014*, OJ, L 291, 09.11.2010.
- Umowa między Królestwem Norwegii a Unią Europejską w sprawie Norweskiego Mechanizmu Finansowego na lata 2014–2021*, OJ, L 141/11, 28.05.2016.
- UN Comtrade Database, <https://comtrade.un.org/data> [dostęp: 07.04.2021].
- UNCTAD, *World Investment Report 2020. International Production beyond pandemic*, United Nations Publications, New York 2020.
- United Nations Development Programme, *Human Development Report 2020. The next frontier. Human development and the Anthropocene*, New York 2020.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Statistics Division, <https://unstats.un.org/unsd/methodology/m49/> [dostęp: 23.04.2021].
- WorldData, <https://www.worlddata.info> [dostęp: 05.03.2021].

- Wouters J., Vidal M., *Towards a rebirth of Benelux?*, Leuven Centre for Global Governance Studies Working Paper, nr 2/2008.
- WTO, Regional Trade Agreements Database, <https://rtais.wto.org/UI/PublicAllRTAList.aspx> [dostęp: 06.04.2021].
- World Trade Organisation, *World Trade Statistical Review 2020*, Geneva 2020.
- Zabielski K., *Finanse międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
- Zięba R., „Nowy regionalizm” w Europie a Polska, „Sprawy Międzynarodowe” 1992, z. 1–2/455.
- Zięba R., *Rola ugrupowań subregionalnych w nowym systemie bezpieczeństwa europejskiego*, „Studia Europejskie” 2000, nr 1.
- Żelichowski R., *Państwa Beneluxu w polityce zagranicznej Polski*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2019, nr 2(65).

WYKAZ SKRÓTÓW

BLEU	- z ang. <i>The Belgium-Luxembourg Economic Union</i> – Unia Ekonomiczna Belgijsko-Luksemburska
BSEC	- z ang. <i>Black Sea Economic Cooperation</i> – Współpraca Ekonomiczna Państw Morza Czarnego
CBSS	- z ang. <i>The Council of the Baltic Sea States</i> – Rada Państw Morza Bałtyckiego
CEFTA	- z ang. <i>Central European Free Trade Agreement</i> – Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu
CEI	- z ang. <i>Central European Initiative</i> , Inicjatywa Środkowoeuropejska
EFTA	- z ang. <i>European Free Trade Association</i> – Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu
EWG	- Europejska Wspólnota Gospodarcza
EOG	- Europejski Obszar Gospodarczy
MERCOSUR	- z hiszp. <i>Mercado Común del Sur</i> – Wspólny Rynek Południa
RTA	- z ang. <i>regional trade agreement</i> – regionalna umowa handlowa
WE	- Wspólnoty Europejskie

WYKAZ RYSUNKÓW

<i>Rysunek 1.</i> Zmiany składu członkowskiego EOG	30
<i>Rysunek 2.</i> Mechanizm Finansowy EOG i Norweski Mechanizm Finansowy w latach 1993-2021 (wkład finansowy w mln EUR od 1999 r.; w mln ECU w latach 1993-1998)	37
<i>Rysunek 3.</i> PKB państw Europejskiego Obszaru Gospodarczego w 2019 r. (w cenach bieżących, w mln EUR)	39
<i>Rysunek 4.</i> „Europa Sześciu” versus „Europa Siedmiu” – skład członkowski EWG i EFTA w 1960 r.	43
<i>Rysunek 5.</i> Wartość obrotów handlowych państw EFTA* w EUR (oś lewa) oraz udział obrotów handlowych EFTA w handlu światowym, w % (oś prawa) w latach 2002–2020	51
<i>Rysunek 6.</i> Państwa EFTA w rankingu konkurencyjności Światowego Forum Ekonomicznego (2019)	53
<i>Rysunek 7.</i> Dynamika eksportu i importu krajów EFTA* (miesiąc do miesiąca roku poprzedniego) w okresie styczeń 2020 – styczeń 2021 r.	56
<i>Rysunek 8.</i> Kraje Beneluxu w rankingu konkurencyjności Światowego Forum Ekonomicznego (2019)	68
<i>Rysunek 9.</i> Konfiguracje Nordyckiej Rady Ministrów	81
<i>Rysunek 10.</i> Integracja nordycka a integracja w ramach UE i EFTA	86
<i>Rysunek 11.</i> PKB państw nordyckich w latach 2000–2019 wraz z prognozą do 2026 r. (w mld USD, ceny bieżące)	93
<i>Rysunek 12.</i> PKB <i>per capita</i> państw członkowskich Inicjatywy Środkowoeuropejskiej w 2019 r. (ceny bieżące, w USD)	104
<i>Rysunek 13.</i> PKB państw Grupy Wyszehradzkiej w 2020 r. (w cenach bieżących, w mln EUR)	116
<i>Rysunek 14.</i> PKB <i>per capita</i> państw Grupy Wyszehradzkiej w latach 2000–2019 wraz z prognozą do 2026 r. (w USD, ceny bieżące)	117
<i>Rysunek 15.</i> PKB państw CBSS w 2019 r. i ich udział w łącznym PKB CBSS	137
<i>Rysunek 16.</i> PKB <i>per capita</i> państw Rady Bałtyckiej w latach 1995–2019 wraz z prognozą do 2026 r. (w USD, ceny bieżące)	148
<i>Rysunek 17.</i> PKB i PKB <i>per capita</i> państw BSEC w 2019 r. (w USD, w cenach bieżących)	157

WYKAZ TABEL

<i>Tabela 1.</i> Udział eksportu i importu z państw EFTA* w eksporcie i imporcie ogółem danego państwa w 2019 r. (w %)	47
<i>Tabela 2.</i> Główni partnerzy handlowi państw EFTA* w 2019 r.	48
<i>Tabela 3.</i> Umowy handlowe EFTA z państwami trzecimi (obowiązujące)	50
<i>Tabela 4.</i> Państwa EFTA w rankingu Human Development Index (2019)	53
<i>Tabela 5.</i> Udział eksportu i importu z i do państw Beneluksu w eksporcie i imporcie ogółem danego państwa w 2000 i 2020 r. (w %)	65
<i>Tabela 6.</i> Kraje Beneluksu w rankingu Human Development Index (2019)	67
<i>Tabela 7.</i> Udział eksportu i importu z i do państw nordyckich w eksporcie i imporcie ogółem danego państwa w 2000 i 2020 r. (w %)	87
<i>Tabela 8.</i> Państwa nordyckie w rankingu Human Development Index (2019)	93
<i>Tabela 9.</i> Udział państw Grupy Wyszehradzkiej w światowym eksporcie i imporcie w 2019 r. (w %)	117
<i>Tabela 10.</i> Główni partnerzy handlowi państw Grupy Wyszehradzkiej w 2020 r.	118
<i>Tabela 11.</i> Dynamika importu i eksportu państw CEFTA 2006* pomiędzy 2007 a 2020 r. (w %)	127
<i>Tabela 12.</i> Państwa CEFTA* w rankingu Human Development Index (2019)	129